

จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน

พระราชนิพนธ์ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ภาค ๑๒

เจ้าภาพพิมพ์

ในงานพระราชทานเพลิงพระศพ

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน

เมื่อวันที่ ๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๕

ณพระเมรุวัดเทพศิรินทราวาส

จดหมายเหตพระราชกฤษฎีกา

พระราชบัญญัติ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ภาค ๑๒

เจ้าภาพพิมพ์

ในงานพระราชทานเพลิงพระศพ

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน

เมื่อวันที่ ๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๕

ณพระเมรุวัดเทพศิรินทราวาส

คำนำ

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประภาวดีทิชนธมล พระชายา
ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน ได้ทรง
แสดงความจำนงมายังกรมศิลปากรว่า มีพระประสงค์จะใคร่พิมพ์
หนังสือสักเรื่องหนึ่ง สำหรับเป็นของแจกในงานพระราชทานเพลิง
พระศพพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน กรม
ศิลปากรได้ทูลแนะนำให้พิมพ์จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน อัน
เป็นพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
เล่มนี้ ซึ่งนับเป็นภาค ๑๒ ก็พอพระทัย และได้ทรงประทานพระ
ประวัติพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน พร้อม
ทั้งสำเนาพระราชหัตถเลขา ๑๐ ฉบับ มาขอให้พิมพ์ไว้ในหนังสือ
ด้วย กรมศิลปากรจึงจัดถวายตามพระประสงค์ ดังปรากฏใน
หนังสือนี้แล้ว

ขออนุโมทนาในพระกุศลบุญราศีทักษิณานุปทาน ซึ่งพระเจ้า
บรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประภาวดีทิชนธมล ได้ทรงบำเพ็ญเป็นบ้
งใจการกิจ อททิศถวายแด่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพง
เพชรอัครโยธินนี้ จงเป็นบุญนิธิอันวยสุขวิปากสมบัติแด่พระเจ้า
บรมวงศ์เธอพระองค์นั้น สมดังพระมโนปณิธานทุกประการ เทอญ

กรมศิลปากร

๒๕ มกราคม ๒๔๗๕

สารบัญ

คำนำ	หน้า พิเศษ
คำปรารภของผู้เรียบเรียงพระประวัติ	๙ - ๑ -
พระประวัติ นายพลเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรม พระกำแพงเพชรอัครโยธิน	๙ - ๕ -
สำเนาพระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระจุลจอม เกล้าเจ้าอยู่หัว (ฉบับที่ ๑)	๙ - ๑๕ -
สำเนาพระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระจุลจอม เกล้าเจ้าอยู่หัว (ฉบับที่ ๒)	๙ - ๑๖ -
สำเนาพระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระจุลจอม เกล้าเจ้าอยู่หัว (ฉบับที่ ๓)	๙ - ๑๘ -
สำเนาพระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระจุลจอม เกล้าเจ้าอยู่หัว (ฉบับที่ ๔)	๙ - ๒๐ -
สำเนาพระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระจุลจอม เกล้าเจ้าอยู่หัว (ฉบับที่ ๕)	๙ - ๒๑ -
สำเนาพระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระจุลจอม เกล้าเจ้าอยู่หัว (ฉบับที่ ๖)	๙ - ๒๒ -
สำเนาพระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระจุลจอม เกล้าเจ้าอยู่หัว (ฉบับที่ ๗)	๙ - ๒๔ -

ตำนานพระราชหัตถเลขา พระบาท สมเด็จพระ

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

หน้า — ๒๕ —

ตำนานพระราชหัตถเลขา พระบาท สมเด็จพระ

ปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

„ — ๒๘ —

คำอธิบายของกรมศิลปากร

„ — ๒๙ —

จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน

„ ๑

คำปรารภของผู้เรียบเรียงพระประวัติ

เนื่องในงาน พระราชทานเพลิงพระศพ นายพลเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน ที่พระเมรุหลวงวัดเทพศิรินทราวาส ในเดือนกุมภาพันธ์ปีนี้ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงประภาวดีชนมดล ผู้เป็นพระชายา ได้ทรงขอให้ข้าพเจ้าเป็นผู้แต่งพระประวัติพระเจ้าบรมวงศ์เธอซึ่งได้กล่าวพระนามแล้ว

ข้าพเจ้ายินดีรับสนองความไว้วางพระทัย เพราะนอกจากความยินดีที่ได้มีโอกาสรับใช้ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงประภาวดีชนมดล ๑ ในยามที่ท่านมีทุกข์อย่างมหันต์เช่นนี้แล้ว ยังเป็นโอกาสที่ข้าพเจ้าจะได้ทำอะไรถวายเสด็จในกรม ผู้ได้ทรงจากข้าพเจ้าไปด้วยความอาลัยรักนั้นด้วยพร้อมกัน

ในฐานะที่ข้าพเจ้าเป็น พระญาติและแก่กว่าพระองค์ท่านเพียง ๔ ปีเศษ จึงได้รู้จักกันมาตั้งแต่พอจำความได้ และได้เคยเล่นหัวมาด้วยกันแต่เล็ก ๆ ทั้งได้เคยร่วมสำนักศึกษากันมาแต่โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ ความสนิทสนมในทางวิสาสะจึงมีมากกว่าพระญาติอื่นๆ เมื่อจวนจะย่างเข้ามัชฌิมวัย และเมื่อได้ออกไปศึกษาอยู่ในทวีปยุโรปนั้น ก็ได้ เคย พบปะ วิสาสะกันอยู่จน

ตลอดเวลา ข้าพเจ้าจึงหาญกล่าวได้ว่า จะหาผู้ที่ได้เคยวิสาสะ
กับเสด็จในกรมตลอดพระชนม์ชีพเหมือนข้าพเจ้าได้โดยยาก

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธินนั้น เมื่อ
ยังทรงพระเยาว์เป็นผู้ที่ขมมาก แต่ชนเฝ้าการเองนั้น ไม่ใช่เหลว
ไหล ทรงมีความฉลาดและขยันหมั่นเพียรต่อการศึกษาอย่างที่จะ
หาผู้ในวัยเดียวกันเปรียบได้ด้วยยาก เพราะฉะนั้น ถึงแม้พระ
องค์ท่านจะได้เสด็จออกไปยุโรปภายหลังข้าพเจ้าตั้ง ๓ ปีเศษ ก็ได้
ทรงเรียนได้ข้าพเจ้าทัน คือได้สำเร็จวิชาทหารในปีเดียวกัน และ
เป็นนายร้อยตรีพร้อม ๆ กัน

เมื่อเป็นหนุ่มด้วยกันนั้น มีนิสัยตรงกันอยู่อย่างหนึ่ง คือ
ต่างคนต่างเชื่อตนเอง ประกอบกับที่ข้าพเจ้าไม่เคยรู้จักเจียมตัว
จึงมีเรื่องทะเลาะกันบ่อย ๆ แต่ไม่เคยโกรธกันถึง ๓ ชั่วโมงเลย
เพราะต่างฝ่ายต่างก็รู้จักใจกันดี และความจริงก็รักกันมากด้วย
ความอาฆาตकुณเณจึงเกิดขึ้นไม่ได้

เมื่อได้กลับประเทศสยามและเป็นผู้ใหญ่ด้วยกันแล้ว ก็ได้
ร่วมราชการด้วยกันทั้งในราชการทหารและพลเรือน จนถึงวันที่
ข้าพเจ้าได้กราบถวายบังคมลาออกจากราชการเพื่อรับพระราชทาน
เบย์บำนาญ

การที่ข้าพเจ้าได้ออกไปจากราชการก่อนครบเกษียณอายุนั้น
ทราบว่ามีคนภายนอกเข้าใจว่า “เพราะไม่ถูกกับเสด็จในกรม”

ข้าพเจ้าจึงขอถือโอกาสนี้เพื่อชี้แจงว่า การที่เป็นคู่ทะเลาะกันมา แต่หนุ่มจนแก่นั้นเป็นความจริง แต่ไม่เคยถือกันและไม่เคยโกรธกันนานกว่า ๓ ชั่วโมงคงได้กล่าวแล้วข้างต้น ข้าพเจ้าได้ไปกราบทูลร้องขอให้พระองค์ท่านทรงช่วยจัดการให้ข้าพเจ้าได้ออกกับพระราชทานเบี้ยบำนาญ พระองค์ท่านทรงทราบความต้องการของข้าพเจ้าดีเมื่อทรงรับไว้ไม่อยู่ ก็ได้ทรงช่วยจัดการให้ข้าพเจ้าได้ออกตามประสงค์

คนภายนอกที่ไม่ทราบความจริงเข้าใจไปว่าเสียดใจ กรมกับข้าพเจ้าโกรธกัน เพราะได้เคยมีความเห็นในราชการที่ไม่ตรงกันบ้าง แต่นั่นเป็นความเข้าใจผิด เพราะความเห็นในหน้าที่ราชการกับกิจการส่วนตัวนั้นต้องแยกจากกันไว้อย่างเด็ดขาด ไม่นำมาเป็นอารมณ์เลย ดังนั้นจึงคงติดต่อกันอยู่ตลอดเวลาแห่งพระชนม์ชีพ เมื่อมีทุกข์ร้อนอะไรในส่วนตัวและครอบครัวก็ทุกข์ด้วยกัน เป็นห่วงกัน ไม่มีอะไรจะมาทำให้แตกร้าง คลาย ความรัก กันได้ เป็นอันขาด

ตามที่ได้อ้างมานี้ จึงเห็นได้ว่าข้าพเจ้าเป็นทั้งพระญาติ พระสหาย และคู่ทะเลาะในบางคราว เพราะฉะนั้นพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประภาวสีทชนมุล จึงได้ ทรง มอบให้ข้าพเจ้า เป็นผู้เขียนพระประวัติ อันเป็นโอกาสที่ข้าพเจ้าจะได้ถวายความอาลัยไว้ในวาระสุดท้ายนี้ด้วย

ในการที่ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประภาวสีทชนมุล

ทรงพิมพ์หนังสือเล่มนี้แจกนั้น ย่อมได้ ๔ ข้อว่าเป็นการทรงบำเพ็ญ
พระกรณียกิจอันควรแก่การจะพึงบำเพ็ญ เพราะนับว่าเป็นวิทยา
ทานส่วนหนึ่ง และถ้าหากว่าในการทรง บำเพ็ญ พระกุศล ครั้น
ข้าพเจ้าจะมีส่วนได้บุญด้วยแล้ว ก็ขออุทิศส่วนบุญกุศลนั้นทั้ง
หมดถวายแด่ นายพลเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพง
เพชรอัครโยธิน ซึ่งข้าพเจ้ายังมีความอาลัยรักอยู่เสมอ ขออำนาจ
กุศลบุญราศีนั้น จงเป็นบัดดี้นามัยอันวยวิบุลยผลแด่พระองค์
ตมควรแก่คติวิสัยนั้น ๆ เทอญ

พล. ท. พระยาเทพหัสดิน

บ้านถนนศรีอยุธยา

วันที่ ๒๓ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๕

พระฉายาลักษณ์
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน

พระยาดีกษณ์

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน

ซึ่งเป็นคนไทยคนแรกที่ขึ้นเครื่องบินในโอกาสที่ชาวฝรั่งเศสนำเครื่องบินมาแสดงที่สนามราชกรีฑาสโมสรเมื่อเดือนมกราคม ก.ศ. ๑๙๑๑

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน

ขณะทรงวางศิลาฤกษ์การสร้างสะพานพระราม ๖.

พระฉายาลักษณ์

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน

พระรูปนี้เป็นรูปแรกที่ได้รับจากเบอร์ลิน วันที่ ๑๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๓๕ โดยเครื่องวิทยุโทรภาพ
ที่เปิดทำการรับส่งกันระหว่างกรุงเทพ ฯ กับเบอร์ลิน และพระรูปนี้เป็นรูปเดิมส่งจากรูปเสกซ์ซึ่งได้วาด
ขึ้นโดยช่างเขียนเยอรมัน มิใช่รูปถ่าย ใช้เวลารับส่งรวม ๑๐ นาที

พระประวัติ นายพลเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ

กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน

นายพลเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน พระนามเดิม พระองค์เจ้าบุรฉัตรไชยากร เป็นพระราชโอรสพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าจอมมารดา วัดราชินิกุล รัชกาลที่ ๕ เป็นเจ้าจอมมารดา

พระองค์เจ้าบุรฉัตรไชยากร ประสูติวันจันทร์ เดือน ๓ ขึ้น ๔ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรงกับวันที่ ๒๓ มกราคม พ.ศ. ๒๔๒๔

ในชั้นต้น ได้ทรงศึกษาหนังสือไทยอยู่ที่โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ ในพระบรมมหาราชวัง พระยาโอวาทวรกิจ (แก่น) ขณะนั้นยังเป็นขุนในราชทินนามเดียวกัน เป็นผู้ถวายพระอักษร

ราว พ.ศ. ๒๔๓๖ ได้เสด็จออกไปทรงศึกษาวิชาในประเทศอังกฤษ ทรงศึกษาวิชาชั้นต้นที่โรงเรียนเฮโรว์ ซึ่งเป็นโรงเรียนสำหรับบุตรหลานคฤหบดีชั้นสูง บุตรหลานผู้มีบรรดาศักดิ์และเจ้านาย เพราะเป็นโรงเรียนที่ในประเทศอังกฤษนิยมกันว่าเป็นสำนักที่อบรมนิสัยและอัธยาศัยเด็กเป็นอย่างดี

เมื่อได้ทรงสำเร็จจากการศึกษาเบื้องต้นแล้ว ก็ได้เข้าทรง

ศึกษาวิชาการทหารช่าง ทรงสำเร็จการศึกษาได้เป็นนายร้อยตรี
ในเหล่าทหารช่าง เมื่อวันที่ ๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๔๕ แล้ว
ได้ประทับทอดพระเนตรการงานและทรงศึกษาหาความชำนาญด้วย
พระองค์เองอยู่ในประเทศอังกฤษจนถึงปลาย พ.ศ. ๒๔๔๖ หรือ
ต้น พ.ศ. ๒๔๔๗ จึงได้เสด็จกลับกรุงเทพฯ รวมเวลาที่ประทับ
อยู่ในประเทศอังกฤษราว ๑๐ ปี ทรงรับสัญญาบัตรเป็นนายพันตรี
เมื่อวันที่ ๒๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๔๗

ณ วันที่ ๑๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๔๘ ได้ทรงพระกรุณาโปรด
เกล้าฯ ให้เสกสมรสกับพระเจ้าวรวงศเธอ พระองค์เจ้าหญิงประ
ภาวสีทชนมดล ในสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมพระจักร
พรรดิพงษ์

ในปี พ.ศ. ๒๔๔๘ เมื่อวันที่ ๒๗ พฤศจิกายน ได้ทรงพระกรุ
ณาโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าบุรฉัตร
ไชยากร เป็นกรมหมื่นกำแพงเพชรอัครโยธิน ส่วนยศทหารใน
ขณะนั้น ทรงเป็นนายพันเอก เมื่อวันที่ ๒๑ กันยายน และทรงมีคำ
แห่งเป็นจเรทหารช่าง ในระหว่างนี้เองที่ได้ทรงใช้พระอุตสาหะ
วิริยภาพ และพระปรีชาสามารถในการฝึกฝนอบรมวิชาการทหาร
ช่างแก่นายทหารช่างอย่างไม่ทรงเห็นแก่การเหน็ดเหนื่อย การ
ทหารช่างได้เจริญขึ้นเพราะพระองค์ท่านเป็นผู้นำ แม้ในทุกวันนี้
หลักการในวิชาทหารช่างซึ่งเป็นหลักใหญ่ๆ ก็ยังคงใช้หลักที่พระ

องค์ท่านได้ทรงวางไว้ เพราะฉะนั้น บรรดานายทหารในเหล่าทหารช่างจึง คง เคารพรักและนับถือพระองค์ท่าน ฐานเป็นครูบาอาจารย์อยู่จนตลอดพระชนม์ชีพ

พระอดิสัยหะวิริยภาพ ประกอบกับพระกำเนิดในราชตระกูลอันสูงศักดิ์ และกาลสมัยที่กองทัพบกของเรากำลังจะได้รับการปรับปรุงให้เข้ารูปตามแบบของกองทัพแห่งอารยประเทศ กับทั้งเรายังขาดนายทหารผู้ปราดเปรื่องปรีชาในทางวิทยาการอยู่ด้วยเช่นนี้ จึงเป็นโอกาสให้พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นกำแพงเพชรอัครโยธิน ได้ทรงเลื่อนยศและตำแหน่งในราชการทหารบกอย่างรวดเร็ว ก่อนจะสิ้นรัชกาลที่ ๕ นั้น ได้ทรงดำรงพระยศทหารเป็นนายพลตรี สัญญาบัตรลงวันที่ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๑ ได้ทรงเป็นผู้บัญชาการกองพลที่ ๑ รักษาพระองค์ เป็นราชองครักษ์พิเศษ และคงดำรงตำแหน่งจเรทหาร ช่างด้วยอีกตำแหน่งหนึ่ง

ในต้นรัชกาลที่ ๖ คือเมื่อวันที่ ๑๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๕ ได้ทรงเลื่อนยศทหารเป็นนายพลโท และในวันที่ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๕ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาพระอิสริยยศพระเจ้าชั้นองยาเธอ กรมหมื่นกำแพงเพชรอัครโยธินเป็นกรมขุนในพระนามเดิม ส่วนทางราชการทหารนั้นก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทรงเลื่อนตำแหน่งขึ้นเป็นแม่ทัพกองทัพน้อยที่ ๑ คงทรงรั้งตำแหน่งผู้บัญชาการ กองพลที่ ๑ รักษาพระองค์ และจเรการช่างทหารบกต่อไป

เมื่อคราวงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกรัชกาลที่ ๖ นั้น ได้มีการรวมพลสวนสนามเป็นการใหญ่ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนกำแพงเพชรอัครโยธิน ได้ทรงเป็นผู้นำกระบวนสวนสนาม ซึ่งมีทหารในบังคับบัญชาของพระองค์ถึง ๔๓,๐๐๐ คน นับเป็นประวัติการณ์ในยามปกติที่ได้มีการรวมพลใน พระนครที่มีจำนวน ทหารมากถึงเพียงนั้น และนับเป็นประวัติการณ์ครั้งแรกที่นายพลของเราได้นำกองทัพอใหญ่ทำการรับตรวจพล แล้วเดินสวนสนามด้วยความเรียบร้อย จนผู้แทนหาประเทศต่าง ๆ ที่ได้เข้ามาช่วยในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภชในครั้งนั้น ต้องสรรเสริญเป็นเสียงเดียวกัน

ดังได้กล่าวแล้วข้างต้นและในคำปรารภว่า พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนกำแพงเพชรอัครโยธิน ทรงมีคุณสมบัติพิเศษประจำพระองค์มาแต่เมื่อยังทรงพระเยาว์ คือความฉลาดเฉลียวแหลมและความขยันหมั่นเพียรอย่างยิ่งยวด คุณสมบัติเหล่านี้ย่อมไม่พ้นสายพระเนตรของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้เป็นพระบรมเชษฐาธิราช และได้เคยทรงร่วมการศึกษากับพระองค์มาแต่ในประเทศอังกฤษนั้นไปได้ จึงได้ทรงพระเมตตาพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์นี้เป็นอันมาก และทรงพอพระราชหฤทัยที่จะทรงใช้สอยด้วยความสนิทชิดชอบเป็นอย่างยิ่ง ทั้งในกิจการส่วนพระองค์ที่ต้องใช้วิชาความรู้ (เช่น การสร้างทางรถไฟเล็กในบริเวณ

พระราชวังสนามจันทร์เป็นต้น) และส่วนราชการแผ่นดิน ซึ่ง
พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนกำแพงเพชรอัครโยธิน ก็ได้ทรงปฏิบัติ
การให้เป็นที่ต้องพระราชหฤทัยทุกครั้งไป

เมื่อรัฐบาลสยามได้ประกาศสงครามกับประเทศเยอรมันและ
เอสเตรีย—ฮังการี เมื่อวันที่ ๒๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๕๘ นั้น
ตำแหน่งผู้บัญชาการ กรมรถไฟหลวงได้ว่างลง พระบาทสมเด็จพระ
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ พระ
เจ้าน้องยาเธอ กรมขุนกำแพงเพชรอัครโยธิน เสด็จไปทรงดำรง
ตำแหน่งนั้น ซึ่งเป็นโอกาสให้พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์นั้นได้
ทรงแสดงพระปรีชาสามารถอย่างยอดเยี่ยม และได้ทรงนำความ
เจริญมาสู่กรมรถไฟหลวง ทั้งในทางที่เกี่ยวกับวิชาเฉพาะของการ
รถไฟและในทางติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้าน มีสหรัฐอเมริกา
เป็นต้น ซึ่งพระองค์ได้ทรงรับความยกย่องให้เป็นประธานในการ
ประชุมการรถไฟระหว่างรัฐ

ในระหว่างนี้เอง ที่ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นายพลโท
พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนกำแพงเพชรอัครโยธิน ทรงเลื่อนยศ
ทหารขึ้นเป็นนายพลเอก เมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๒

ครั้นถึงวันที่ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๕ ทรงพระราชดำริเห็น
ว่า นายพลเอก พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนกำแพงเพชรอัครโยธิน
ทรงพระปรีชาสามารถ ประกอบด้วยทรงพระอุตสาหะวิริยะภาพอัน

แรงกล้า ได้ทรงทำความดีความชอบทั้งในส่วนราชการแผ่นดินและส่วนพระองค์ ไว้มากมาย สมควรจะได้เลื่อนพระอิสริยยศ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาพระเจ้าน้องยาเธอ ซึ่งได้กล่าว พระนาม ข้างต้น แล้วนั้น ขึ้นเป็น กรมหลวง ใน พระราชทินนามเดิม

ต่อมาในรัชกาลที่ ๗ พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงกำแพงเพชร อัครโยธิน ก็เป็นผู้ที่ได้ทรงรับความไว้วางพระราชหฤทัยในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวอีกเป็นอันมาก ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าพี่ยาเธอที่กล่าวพระนามแล้ว เสด็จขึ้นทรงดำรง ตำแหน่ง เสนาบดี กระทรวง พาณิชย์ และ คมนาคม ใน พ.ศ. ๒๔๖๕ แล้วได้เลื่อนพระอิสริยยศขึ้นเป็นพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระ ในพระราชทินนามเดิม เมื่อวันที่ ๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๒ และได้ทรงพ้นจากหน้าที่ราชการเมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕

ในส่วน ทางการ สมาคม กับชาว ต่างประเทศ นั้น ได้ทรงเอาพระทัยใส่เป็นพิเศษ เพราะทรงเห็นทางไกลและทรงมั่นพระทัยว่าเป็นทางเดียวที่จะทรงเผยแพร่งเกียรติคุณของชาติไทยให้ขจรทั่วไปในอารยประเทศ พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน ได้ทรงเป็นผู้มีส่วนจัดตั้งสมาคมโรตารี่ขึ้นในกรุงเทพฯ และ ได้ทรงเป็นนายกแห่งสมาคมนี้มาอยู่ตลอดเวลาที่ทรงรับราชการ

สมาคมโรตารี่นั้น เป็นสมาคมสากลซึ่งมีวัตถุประสงค์สำคัญอยู่ที่สมาชิกทั้งหลายซึ่งมีอาชีพต่างกัน จะได้ ไปประชุมวิสาสะแลกเปลี่ยน

เปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน สมาชิกของสมาคมในประเทศหนึ่ง
เป็นสมาชิกของทุก ๆ สมาคมในโลก จะไปในที่ใด ๆ ก็มีสโมสร
สถานของตน และมีเพื่อนสมาชิกคอยต้อนรับอยู่ทั่วไป เท่าที่
กล่าวโดยย่อ ๆ นี้ ก็พอจะเห็นได้แล้วว่านโยบายของพระเจ้าฟยา
เชอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน ไม่ได้อยู่ที่จะหาเพื่อนเสวย
กลางวันสัปดาห์ละ ๑ ครั้งเท่านั้น ความมุ่งหมายสำคัญของพระองค์
ย่อมอยู่ที่จะให้ประเทศสยามเป็นที่รู้จักของคนทั่วโลก !

เมื่อได้ทรงพ้นจากราชการแล้ว ได้ทรงประกอบการค้าขายส่วน
พระองค์อยู่ที่สิงคโปร์ แล้วก็ได้ทรงรับการแต่งตั้งให้เป็นเอกาเอร์
เนอร์แห่งสมาคมนั้นในภาคตะวันออกไกล และได้เสด็จไปใน
ประเทศต่าง ๆ ทั้งในยุโรปและอเมริกา อันเป็นโอกาสให้ได้ทรง
เผยแพร่ประเทศสยามทั้ง ๆ ที่มีได้ทรงมีหน้าที่ในทางราชการอยู่จน
ตลอดพระชนม์ชีพ

เมื่อได้สิ้นพระชนม์ลงนั้น สมาคมโรตารีทั้งในและนอกประ
เทศสยาม ได้แสดงความอาลัยรักพระองค์ เป็นอันมาก ดังมี
พยานปรากฏอยู่ด้วยพวงมาลาอันวิจิตร ที่ชาวต่างประเทศได้นำมา
และส่งมาถวายพระศพเป็นอันมาก

อาศัยความกว้างขวางส่วนพระองค์ ถึง แม้ จะมีได้มีหน้าที่
โดยทางราชการ ก็ได้ทรงช่วยติดต่อส่งเสริมการค้าขายระหว่าง
สยามกับสิงคโปร์ ซึ่งเป็นตลาดใหญ่สำหรับการค้าขายของโลกใน

ภาคตะวันออกไกลนี้ได้เป็นอันมาก ซึ่งต้องนับว่าพระองค์ได้เป็นคนไทยที่ได้ทำคุณทำประโยชน์ให้แก่บ้านเกิดเมืองมารดรของพระองค์ ทั้งในระหว่างเวลาที่ทรงรับราชการอยู่และนอกเวลาที่ทรงรับราชการอยู่ ตลอดเวลากาลอวสานแห่งพระชนม์ชีพ เป็นการสมควรแล้วที่ประเทศสยามจะรู้สึกภูมิใจที่ได้มีเจ้านายเช่นนั้น และการสมควรแล้วที่พวกเราชาวสยามจะมีความรู้สึกขอบพระคุณในกิจการต่างๆ ที่พระองค์ท่านได้ทรงทำมาเพื่อประโยชน์แห่งชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ เป็นการสมควรแล้วที่พระประยูรญาติทั้งหลายจะมีความเลื่อมใสอาลัยรักในพระองค์ท่านอย่างสุดซึ้ง

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน ได้เสด็จเข้ามาเยี่ยมพระนครเป็นครั้งสุดท้ายในปลายเดือนสิงหาคมปีนี้ได้เสด็จกลับออกไปสิงคโปร์ในต้นเดือนกันยายน แล้วประหารสิ้นพระชนม์ที่โรงพยาบาลสิงคโปร์ เมื่อวันที่ ๑๔ กันยายนปีนั้น คำนวณพระชันษาได้ ๕๔ ปี ๗ เดือนกับ ๒๒ วัน

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน ทรงมีพระโอรสและธิดาที่ยังมีพระชนม์ รวมด้วยกัน ๑๑ องค์ คือ

๑. พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงมยุรฉัตร
๒. พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าชายเปรมบุรฉัตร
๓. พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงวิมลฉัตร
๔. หม่อมเจ้าหญิงฉัตรสุตา ฉัตรชัย

๕. หม่อมเจ้าหญิงกาญจนาฉัตร ฉัตรชัย
๖. หม่อมเจ้าหญิงภัทรธิดา ฉัตรชัย
๗. หม่อมเจ้าชายสุรฉัตร ฉัตรชัย
๘. หม่อมเจ้าหญิงเฟื่องฉัตร ฉัตรชัย
๙. หม่อมเจ้าหญิงหิรัญฉัตร ฉัตรชัย
๑๐. หม่อมเจ้าชายทิพย์ฉัตร ฉัตรชัย
๑๑. หม่อมเจ้าชายพิบูลย์ฉัตร ฉัตรชัย

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน ได้ทรง
รับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ตามลำดับดังนี้

๑. วันที่ ๑๘ มกราคม ๒๔๔๓ มหาจักรีบรมราชวงศ์
๒. วันที่ ๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๔๔ เหรียญดุษฎีมาลา เข็ม
ศิลปวิทยา
๓. วันที่ ๑๖ พฤศจิกายน ๒๔๔๘ ปฐมจุลจอมเกล้าวิเศษ
๔. วันที่ ๑๘ กันยายน ๒๔๔๘ ปฐมภรณ์มงกุฎสยาม
๕. วันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ๒๔๕๑ รัตนภรณ์รัชกาลที่ ๕
ชั้น ๒
๖. วันที่ ๖ พฤศจิกายน ๒๔๕๖ รัตนวราภรณ์
๗. วันที่ ๓๑ ธันวาคม ๒๔๕๘ รัตนภรณ์รัชกาลที่ ๖ ชั้น ๑
๘. วันที่ ๒๐ ธันวาคม ๒๔๖๐ เข็มราชการแผ่นดินแห่งเหรียญ
ดุษฎีมาลา

๕. วันที่ ๒๐ ธันวาคม ๒๔๖๖ เหยี่ยญจักรมาลา
๑๐. วันที่ ๒ ธันวาคม ๒๔๖๑ มหาโยชินรามาธิบดี ชั้น ๒
๑๑. วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๒๔๖๕ นพรัตน์ราชวรารักษ์
๑๒. วันที่ ๖ พฤศจิกายน ๒๔๖๕ รัตนารักษ์รัชกาลที่ ๗ ชั้น ๑
๑๓. วันที่ ๖ พฤศจิกายน ๒๔๗๑ มหาปรมาภรณ์ช้างเผือก

ส่วนเครื่องราชอิสริยาภรณ์ต่างประเทศนั้น ได้ทรงรับ :

๑. ตราอาร์มมาเชาชั้นที่ ๑	ฮอลแลนด์
๒. มงกุฎเบลเยี่ยมชั้นที่ ๑	เบลเยี่ยม
๓. ดันเนบรอกชั้นที่ ๑	เดนมาร์ก
๔. เลย็องดอนเนอร์ชั้นที่ ๑	ฝรั่งเศส
๕. มงกุฎอิตาลีชั้นที่ ๑	อิตาลี
๖. เซนต์มอริสและเซนต์ตาซาร์สชั้นที่ ๑	อิตาลี
๗. ตราช้าง	เดนมาร์ก
๘. โพโลเนียชั้นที่ ๑	ญี่ปุ่น
-

สำเนาพระราชหัตถเลขา
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
(ฉบับที่ ๑)

ปาร์กเสส-โซวฟ์ เยนวา

วันที่ ๒๔ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๖

ถึง บุรฉัตร

ด้วยพ่อได้รับหนังสือของเจ้าลงวันที่ ๒๒ ในวันนี้พ่อมาอยู่
พร้อมกันหมด ขาดแต่บริพัตรกับเจ้า คิดถึงเป็นอันมาก แต่
ถูกแล้วที่เจ้าเอาการเล่าเรียนเข้าหักใจ เราคงจะได้พบกันไม่ช้านัก
เราสนุกกันมากพ่อเกือบจะว่าล้มบ้านได้ เพราะไม่มีใครบนเรือน
นี้ ลูกทั้งนั้น เมื่อล้อมอยู่รอบแล้ว ไม่รู้ว่าเวลาไรจะสบายเท่า เรา
ได้ถ่ายรูปพร้อมกัน แต่รู้สึกว่าจะขาดไป เราคงจะมีเวลาพร้อมกัน
หมดมอหน่ง

สวิสเซอร์แลนด์งามจนกล่าวได้ว่า ผู้ไม่ได้เห็นด้วยตาปากที่จะ
เดาถูก แต่พ่อเป็นหวัดไป ๓ วัน เคยวันเกือบจะหายดีแล้ว คงจะ
ไปที่ฮาโรงได้ เจ้าควรจะแน่ใจ

ในรายนข้อฝากความระลึกถึงไปถึงเจ้าไปพลาง

พ่อผู้มีความรัก.

(พระปรมภิไชย) จุฬาลงกรณ์ ป.ร.

ตำนานพระราชหัตถเลขา
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
(ฉบับที่ ๒)

ท ๑ / ๒๔๑

พระที่นั่งบรมนาคมหรณย

วันที่ ๒๔ สิงหาคม ร.ศ. ๑๑๕

ถึง ขาบบุณัต

ด้วยพ่อได้รับหนังสือเนื่องๆ แต่ไม่ได้ตอบเป็นหนังสือ จำเป็นต้อง
ขอถือเอาว่าเป็นรายงาน เพราะเหตุว่าไม่มีเวลาที่เขียน เมื่อจะ
เขียนก็จะเขียนไป ลอยๆ ดังเช่นเขียนมาฉบับนี้ ขออย่าได้มี
ความน้อยใจเลย

พ่อมีความยินดีที่ได้รู้จากรายงานว่าการเล่าเรียนได้ดำเนินไป
โดยสะดวก เข้าได้อุสาหเล่าเรียนด้วยความพยายามเป็นอันมาก
ได้เห็นรูปพระที่นั่งจักรกรีและรูปพ่อที่พิมพ์จากที่เขียนอันได้รางวัล
นั้น เป็นที่พอใจมาก รูปนั้นเขียนดีทีเดียว พระที่นั่งจักรกรี ถ้า
ฝรั่งเขียนได้เท่านี้จะเป็นที่พอใจมากกว่า แต่ถ้าเป็นคนไทยเขียน
ออกน่าติที่ยอดคนใดๆ ว่าแลดูรูปทรวดทรงช้างไทยโดยดวงตาอันเห็น
รางๆ เหมือนฝรั่งเขียนเครื่องยอดไปสักหน่อยหนึ่ง แต่จะดีไม่ได้

ด้วยเจ้าออกไปเสียแต่เด็ก ต้องจำไม่ได้ด้วยเอง เพราะไม่ได้เอาใจใส่ที่จะดู นับว่าเป็นด้อย่างยิ่งอยู่แล้ว.

.....แล้วในเวลาเล่าเรียน จะเป็นที่ดีใจมาก เมื่อจะได้เข้ามาอีกคน ๑ ซึ่งหวังใจว่าจะไม่เข้ามาอนเปลืองเงินที่ไปเรียน และเปลืองเข้าสูทที่กลับมาคืน ขอให้ตั้งใจว่ากลับมาจะต้องมาทำงาน ไม่ใช่มาอนหาความสุข พ่อนึกถึงอยู่บ่อยๆ แต่เมื่อไม่ได้บอกให้รู้ก็ดูเจ็บไป และหวังใจว่าบัดนี้คงจะแข็งแรงดีขึ้นกว่าแต่ก่อนมาก

(พระปรมาภิไธย) จพาลงกรณ์ ป.ร.

ตำนานพระราชหัตถเลขา
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
(ฉบับที่ ๓)

ที่ ๑ / ๕๗

วันที่ ๕ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๐

ถึง บุรฉัตร

ด้วยพ่อไม่ได้เขียนหนังสือถึงนานแล้ว เวลานี้เป็นโอกาส
เหมาะที่ดิลกจะออกจากสิงคโปร์ไป จึงได้ฝากหนังสือฉบับนี้มา
เพื่อจะแสดงความยินดีที่ได้ทราบข่าวคราวเนื่อง ๆ ในความเจริญขึ้น
ของการเล่าเรียนที่เจ้าได้เรียนไปแล้ว เป็นที่ให้เกิดความยินดี
ของพ่อเป็นอันมาก ขอชมในความอุตสาหและความเพียรซึ่งได้เห็น
ปรากฏแล้วเป็นอันมาก หวังใจว่าเมื่อกลับเข้ามาเมื่อใด คงจะหา
งานทำได้โดยง่าย

แต่ความเห็นในการที่จะดำเนินทางเล่าเรียน มีต่างแตกต่างกันอยู่
ในเรื่องที่จะเข้าอยู่ในวิชาชีพฤาไม่ การเข้าในวิชาชีพซึ่งมีสิ่งที่เสียก็
อย่างเดียว แต่เพียงเวลาจะช้าและเร็ว ประโยชน์ที่จะได้นั้นคง
จะได้เต็มที่ แต่จะมาใช้เป็นประโยชน์ในเมืองเรากลับกับเวลาที่เสีย
ไปหรือไม่ ขอนี้พ่อไม่อาจตัดสินเด็ดขาดโดยลำพัง ต้องอาไศรย

คำแนะนำ แต่คำแนะนำก็ต่างแตกต่างกัน จะกล่าวได้อย่างเดียวแต่
ว่าในเมืองเราเวลานี้ ไม่ได้ต้องการอะไรยิ่งกว่าคนมีความรู้ ซึ่งจะ
บรรจุนำที่ยังต้องการอีกเป็นอันมาก ถ้าสำเร็จการเล่าเรียนเข้ามา
ได้เท่าใดก็ยิ่งดี เดียวนี้เจ้าก็โตมากแล้ว ขอให้ระวังรักษาตัวประ
พฤติให้ดี อย่าปล่อยน้ำใจให้หลไปในความสนุกจนเหลือเกินได้

แม่มาหาฤๅด้วยเรื่องที่จะทำดึกแถวให้เข้าที่บ้าน แต่ยังมีธุระ
อยู่กลัวว่าจะไม่เป็นที่พอใจของเจ้า พ่อยังขอผัดคิดดูก่อน เพราะ
เหตุว่าทุนที่จะต้องลงนั้นก็มาก จะหาดอกเบี้ยให้เท่ากับที่แม่เจ้า
รับจำนำอยู่นั้นก็กลัวจะไม่ใคร่ได้ เมื่อกลับไปครั้งนั้นจึงจะได้ตรวจดู
ให้ละเอียด แต่ขายนั้นได้ไปจะหมดวาท้องคอยอยู่ที่บ้านนั้นแล้ว
แต่หวังใจว่าจะยังไม่ตายทันกลับเข้ามาพบกัน เพราะดูแลแข็งแรง
แรงดีอยู่มาก พ่อมาเที่ยวคราวนี้กำหนดไว้ว่า ๕๐ วัน โดยจะเกิน
ไปอีกไม่มาก ถ้าไปเที่ยวแห่งใดขอให้ทำรายงานเฉพาะเรื่องใด
เรื่องหนึ่งซึ่งสามารถจะทำได้ส่งเข้ามาให้ทุกคราวที่ไป

(พระปรมภิไชย) จพาลงกรณ์ ป.ร.

สำเนาพระราชหัตถเลขา
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
(ฉบับที่ ๔)

วันที่ ๓ กันยายน ร.ศ. ๑๒๑

ถึง บุรฉัตร

ด้วยพ่อมีความเสียดายเป็นอันมาก ที่เข้ามาในเวลาพ่อกำลังมี
ธุระมาก ใจก็เลยล่องไปในการงาน ไม่มีเวลาที่ได้พบกันมาก
แต่ถึงกระนั้นการที่มานับว่าได้เกิดผลดีมาก ทั้งตัวเจ้าแลพ่อ
เข้าได้เห็นการอันจะได้มาทำภายน่า พ่อได้เห็นความคิดและน้ำ
ใจเจ้าอย่างไร ความจริงขอบอกว่าพ่อมีความชื่นใจเป็นอันมาก
แน่ใจว่าเจ้าจะได้ทำการเป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองไม่มากนักน้อยใน
ภายน่า พ่อมีความอาลัยมากที่จะต้องจากกันไปอีก แต่รู้แล้วว่า
เจ้าคงจะตั้งใจเรียนให้ได้ประโยชน์แท้จริงเข้ามาช่วยบ้านเมือง
ของตัว.

ขอให้รับคำอำนวยการทุกประการและความสำเร็จได้ดังปรารถนา
จากพ่อที่รัก

(พระปรมาภิไธย) จุฬาลงกรณ์ ป.ร.

ตำนานพระราชหัตถเลขา
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
(ฉบับที่ ๕)

๓๘
วันที่ ๗ มีนาคม ร.ศ. ๑๒๔

ถึง บุรฉัตร

ได้รับหนังสือบอกข่าวหญิงเล็กออกลูกไม่มีอันตรายนั้น มีความยินดี ขออำนาจพรให้เจ้าทั้งสองคนและเด็กที่เกิดใหม่ด้วย เด็กคนนี้จะให้เป็นพระองค์เจ้า การทำขวัญไม่รู้ว่าเป็นพระองค์เจ้า ะนิคนเขาทำกันอย่างใด เพราะพ่อไม่เคยมีลูกเป็นพระองค์เจ้า แต่ดูเหมือนจะไม่เหมือนกันโดยมาก ตามอรรถยาไศรยไครฤๅครุ ภาอาจารย์เขาจะแนะนำ เมื่อศรีวิไลบอกนั้นได้ถามกรมสมเด็จพระบวรราช ท่านก็ไม่สั่งให้ทำอะไรเป็นอันตามใจ ก็ใช้พานถม เป็นบายศรีवानพราหมณ์เขาทำ เมื่อทำขวัญเดือนก็ทำคล้ายเจ้านายแต่ไม่มีพราหมณ์แห่กล่อม มีพราหมณ์คนเดียวทั้งทำขวัญและ ยกขันวางแปลเท่านั้น เห็นว่าการที่จะทำให้เป็นการเลี้ยงดูพวก พ้องกันเป็นอย่างใหม่ ๆ จะดีกว่า ไปค้นหาแบบอย่างเจ้านายให้เป็นเกียรติยศอย่างคลา ซึ่งจะตื้นตื้นกันก็เล็กน้อย

(พระปรมาภิไธย) สยามินทร์

สำเนาพระราชหัตถเลขา

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
(ฉะบับที่ ๒)

วันที่ ๒๒ ตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๖

ถึง บรรณัตร

พ่อได้รับหนังสือแต่แรกมาฉบับ ๑ ของหญิงเล็กด้วยฉบับ ๑ ไม่ได้ตอบ ไม่ใช่ครั้งแรกจะอย่างหนึ่งอย่างใด แต่มีธุระอะไรมาก ก็คิดเห็นว่าไม่สำคัญจึงเลยไป บัดนี้ได้รับอีกฉบับ ๑ ลงวันที่ ๑๓ สิงหาคม ซึ่งได้รับตำแหน่งราชการหลายตำแหน่ง และมีความชื่นชมทำงานด้วยความอุสาหะนั้น เป็นที่พอใจนัก

เรื่องโทรเลขไม่มีสาย มันยังไม่สัสนิทแท้ แต่สามารถที่จะเล่า ได้ดีกว่าที่เคยฟังใครเล่ามา ตามที่ได้เห็นนั้นเป็นอย่างเขมรมันเป็นข้อที่ไม่ถูกต้องกันกับมาโคนี ต่างคนต่างเถียงกันว่า ใครเขาอย่างใคร ได้เห็นที่เขาทำใช้สำหรับกองทหาร ดุยังประดักประเดิดมาก และจำจะต้องมีสเตรชั่น ถ้าไม่มีสเตรชั่น คงจะยังใช้ไม่ได้ จึงอยากรู้เรื่องนี้ พ่อจึงขอให้หม่อมชาติไปดู หม่อมชาติได้ไปเห็นแล้ว คงจะอธิบายได้ดีกว่าพ่อมาก เพราะพ่อมีเวลาน้อยและไม่ได้จดจำเลย

มีความเสียใจที่ได้ทราบข่าวว่านมปรกออกแอดมาก ถ้าลงว่า
เป็น อัมมพาธิ ก็เห็นจะไปเสียเร็ว แต่คงจะอยู่ได้จนตลอดพ่อ
กลับไปถึง ขอให้บอกหญิงเล็กว่าพ่อคิดถึง และขอโทษที่ไม่ได้
ตอบหนังสือนั้น

(พระบรมราชาธิราช) จุฬาลงกรณ์ ป.ร.

สำเนาพระราชหัตถเลขา
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
(ณะปีที่ ๗)

วันที่ ๕ ตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๔^{๕๓}

บุรฉัตร

ได้รับจดหมายส่งกลั๊กเหล็กไฟ ซึ่งกรมทหารม้ารักษาพระองค์
ส่งมาให้เพื่อเป็นที่ระลึกในการยิงปืนแข่งขันชนะเป็นครั้งที่ ๒ ใน
ปรัตนโกสินทรศก ๑๒๔ นั้น ได้รับแล้ว มีความยินดีเป็นอันมาก
จะได้ใช้สอยด้วยความระวังเก็บไว้เป็นที่รฤกในเครื่องหมาย ของ
ฝัมือกรมทหารม้า ขออำนาจพรให้นายทหารและกองทหารม้ามี
ความเจริญยืนยาวสืบไป

(พระบรมราชโอง) จพาลงกรณ ป.ร.
นายพันเอกพิเศษกรมทหารม้าที่ ๑ รักษาพระองค์

ตำนานพระราชหัตถเลขา
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทำวาสุกรี

วันที่ ๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๐

ถึง บรรณรักษ์ ทราบ

ตั้งแต่ฉันได้สนทนากับเธอเมื่อวันที่ ๗ มาแล้ว, ประกอบกับ
ความสังเกตของฉันทนเองในราชการทั่วไป, รู้สึกว่าราชการกรมรถ
ไฟเป็นราชการสำคัญและมั่งงานต้องทำมาก, เพราะเต็มไปด้วย
ความยุ่งยาก, และฉันรู้สึกว่าเป็นเคราะห์ดีอย่างหนึ่งที่ฉันได้เลือก
ตั้งให้ตัวเธอเป็นผู้บัญชาการกรมรถไฟ, และอาจจะพูดได้โดยไม่
แคลงขอเลยว่า ถ้าเป็นผู้อื่นเป็นผู้บัญชาการ การงานอาจจะยุ่ง
เหยิงมากจนถึงแก่เสียที่ได้ทีเดียว. เมื่อความจริงเป็นอยู่เช่นนี้, ฉัน
จึงได้มารู้สึกว่า (๑) การงานกรมรถไฟไม่ใช่เป็นของที่จะวาน
ให้เธอทำเป็นชั่วคราวเสียแล้ว; จะต้องคิดอ่านเป็นงานแม่ไป หรือ
“Permanent job” ที่เดียว; (๒) ฉันเห็นว่าเธอควรจะต้องให้
เวลาและกำลังส่วนตัวสำหรับกิจรถไฟนี้มากกว่าอย่างอื่น, เพราะ
หาตัวแทนเธอไม่ได้!

เมื่อการเป็นเช่นนี้ ฉันจำเป็นต้องคำนึงถึงกำลังกายของเธอด้วย, เพราะถ้าเธอมีเหตุกำลังกายทรุดโทรมไปแม้แต่ชั่วคราาก็จะเป็นความลำบากมากมายเกินที่ฉันจะ Contemplate ได้; จึงต้องขอบอกตามตรง—และเธอต้องอย่าเสียใจ—ว่าในเวลาอันเธอมีหน้าที่ราชการหลายอย่างเกินไป, จนทำให้ฉันนี้วิตกว่า ถึงแม้ใจเธอจะเต็มใจรับทำอยู่ทั้งหมดก็ดี, แต่กำลังกาย (Health) ของเธอจะไม่ทนไปได้. จริงอยู่ ฉันได้ยื่นเธอกล่าวอยู่เสมอว่า “ยอมถวายชีวิต” แต่ฉันขอบอกอย่างตอ ๆ — เพราะฉันรักเธอ — ว่า ฉันไม่ต้องการชีวิตของเธอ! ฉันต้องการใช้กำลังความสามารถของเธอมากกว่า.

เหตุฉนั้นเห็นเป็นการจำเป็นที่เธอจะต้องยอม Give up ราชการแผนกจเรทัพบก, ซึ่งมีกิจต้องทำมาก จนเธอไม่มีเวลาที่จะดูแลได้พอ. การที่ฉันขอให้เธอย้ายจากตำแหน่งจเรทัพบกเช่นนี้, ฉันรู้สึกอยู่ดีว่าเธอเองคงจะรู้สึกเสียดยามาก, และฉันก็เสียดยเหมือนกัน; แต่เมื่อคำนึงดูโดยรอบตามที่ได้ชี้แจงมาแล้วนั้น, ฉันเห็นว่าจำเป็นต้องขอให้เธอใช้กำลังกายและกำลังสติปัญญาในทางรถไฟมากที่สุด, จึงต้องหาทางให้ Relief แก่เธอตามที่พอทำได้. ผู้ที่จะเป็นจเรทัพบกหาตัวแทนพอได้; แต่ผู้บัญชาการกรมรถไฟในเวลาอันเธอเป็นคน Indispensable. แต่การที่เธอจะย้ายจากตำแหน่งจเรทัพบกแล้ว ก็คงจะยังต้องติดต่อกับทหารบกอยู่ต่อไป.

เหมือนกัน, เพราะทหารบกต้องการอาศัยความรู้ของเธอในทาง
การทหารช่าง.

ฉันเขียนจดหมายนี้มาชี้แจงเป็นส่วนตัว เพื่อเธอจะได้ทราบ
ความคิดของฉันโดยพิสดาร, และขอให้เข้าใจว่าที่คิดครั้งนี้ฉันได้
ชั่งคูนหนักเบาตลอดแล้ว.

(พระปรมาภิไธย) ราม

สำเนาพระราชหัตถเลขา
พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระที่นั่งอัมพรสถาน

วันที่ ๕ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๗๒

ทูล กรมหลวงกำแพงเพชรอัครโยธิน

หม่อมฉันขอขนานนามสกุลอันเป็นมงคลนามถวายไว้เพื่อผู้จะ
สืบเชื้อพระวงศ์ต่อไปว่า ฉัตรชัย ฅอยุธยา (เขียนเป็นตัวอักษร
โรมันดังนี้ CHHATR-JAYA NA AYUDHYA) ให้ผู้สืบเชื้อพระ
วงศ์โดยตรงลงมาจากพระเจ้าฟ้าเธอ กรมหลวงกำแพงเพชรอัคร
โยธิน (พระองค์เจ้าบรมวงศ์เธอไชยากร) ได้ดำรงสกุล ฉัตรชัย
ฅอยุธยา โดยความเจริญรุ่งเรืองมั่นคงอยู่ในกรุงสยามตลอดไป
ชั่วกัลปาวสาน.

(พระปรมาภิไธย) ประชาธิปก ป.ร.

คำอธิบายของกรมศิลปากร

หนังสือต้นฉบับเป็นอักษรพิมพ์ดีด มี ๑๐ เล่ม กำหนด
เล่มละ ๑ ปี ก่อตั้งแต่ปีฉลู จุลศักราช ๑๒๓๕ (พ.ศ. ๒๔๒๐)
ถึงปีกุน จุลศักราช ๑๒๔๕ (พ.ศ. ๒๔๓๐) ชาติปีเถาะ จุลศักราช
๑๒๔๑ ไป ๑ ปี ปรากฏในบานแผนกบางเล่มของหนังสือนี้ว่า
กรมหลวงปราจิณกิติบดีตรัสสั่งให้ คัดขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายพระบาท
สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ ครั้นพระบาท
สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตแล้ว พระบาทสม
เด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทาน
หนังสือ หอพระสมุด หหลวงมาเป็น สมบัติ ของหอพระสมุดสำหรับ
พระนคร ซึ่งได้เปลี่ยนมาเป็นหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร ใน
บัดนี้ หนังสือจึงได้ตกมาเป็นสมบัติของหอสมุดแห่งชาติด้วย
เห็นได้ว่าหนังสือเรื่องนี้ต้องเป็น พระราชนิพนธ์ ในพระบาทสมเด็จพระ
พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอย่างแน่นอน

ที่ว่า “ต้องเป็นพระราชนิพนธ์” ก็เพราะปรากฏในภาคต้นๆ
ที่หอสมุดฯ ได้จัดให้ พิมพ์มาแล้วนั้น ได้ทรงไว้เป็นคำสามัญ
ไม่มีราชาศัพท์เลย จนถึงหน้า ๑๕ ในภาคที่ ๕ ต่อแต่นั้นไปเข้าใจ

ว่ารับสั่งให้ผู้นั้นจงใช้ราชาศัพท์ เช่น “เสด็จพระราชดำเนิน” “ทรงพระราชนิพนธ์” เหล่านี้เป็นต้น แต่ถึงกระนั้นก็ยังมีความพอเป็นเครื่องสังเกตได้ว่าเป็นพระราชนิพนธ์ คือตรัสสั่งให้อาลักษณ์หรือผู้หนึ่งผู้ใดจด เช่นตรัสเล่าว่า “บ่ายไปศาลเจ้าและข้ามไปดงนางวัดนิเวศน์ ย่ำค่ำกลับ” ผู้จดก็เติมราชาศัพท์ลงไปว่า “บ่ายเสด็จไปศาลเจ้าและข้ามไปทอดพระเนตรงานวัดนิเวศน์ ย่ำค่ำเสด็จกลับ” (หน้า ๑๔ ภาค ๗) แต่ที่ยังสังเกตได้อยู่ว่าเป็นพระราชนิพนธ์นั้น ก็เพราะมีคำบางคำหรือโดยมากที่ผู้รับรับสั่งให้จดลืมเปลี่ยนหรือเติมราชาศัพท์ลงไปให้สมบูรณ์ เช่น “องค์มนุษย์ถวายเรื่องพระพุทธรัตน์” คำว่า “องค์มนุษย์” คือ “พระองค์เจ้ามนุษย์นาคมานพ” ซึ่งเป็นพระนามเดิมของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส และเช่นคำว่า “ถ้าสมเด็จพระ ฉัน ก็ต้องร่างเอง เพราะมหาดไทยและกรมเมืองเหมือนอยู่ในพระองค์” คำว่า “ฉัน” เป็นคำแทนพระนามพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งพระองค์ตรัสหมายพระองค์เอง และผู้รับรับสั่งให้จดลืมเปลี่ยน แต่คำว่า “พระองค์” เป็นคำที่ผู้รับรับสั่งได้เปลี่ยนแล้ว ซึ่งความจริง ถ้าทรงจดลงเองก็คงจะเป็นว่า “ถ้าสมเด็จพระ ฉัน ก็ต้องร่างเอง เพราะมหาดไทยและกรมเมืองเหมือนอยู่ในฉัน” หรือถ้าผู้รับรับสั่งจะไม่ลืมเปลี่ยน ก็คงจะเป็นว่า “ถ้าสมเด็จพระ พระองค์ก็

ต้องร่างเอง เพราะมหาดไทยและกรมเมืองเหมือนอยู่ในพระองค์”
ดังนั้นเป็นต้น จึงเห็นได้ว่า ในตอนหลังๆ มา ตรีศังให้ผู้นอจ
แต่ยังคงถือเป็นพระราชนิพนธ์อยู่

หนังสือนี้ ถ้าได้อ่านแต่ละพะววันหนึ่งๆ จะเห็นว่า ไม่
ค่อยได้เรื่องราวอะไรนัก เพราะพูดถึงเรื่องโน้นนิด เรื่องนี้หน่อย
ข้อความไม่ติดต่อกัน แต่ถ้าอ่านไปหลายๆ วัน จะเห็นว่าล้วนมี
ข้อความติดต่อเกี่ยวโยงถึงกัน ตลอด ย่อมอำนวยความสะดวกให้
แก่นักอ่านหลายจำพวก โดยเฉพาะผู้ที่จะได้รับประโยชน์อัน
ยิ่งใหญ่จากหนังสือนี้มี ๒ จำพวก คือ

จำพวกที่ ๑ นักประวัติศาสตร์ จะมองเห็นคุณค่าของหนังสือ
นี้อย่างแท้จริง เมื่อเขียนพงสาวดารประเทศสยามยุคนี้ เพราะพระ
ราชกิจรายวันวันละเล็กละน้อยนี้ เป็นต้นเหตุให้รู้ถึงเรื่องใหญ่ๆ
เช่น การออกพระราชบัญญัติ กฎหมาย หรือราชการแผ่นดิน
อื่นๆ อันปรากฏอยู่ในราชกิจจานุเบกษาเป็นต้นนั้น ในปีใดถ้าไม่มี
การออกหนังสือราชกิจจานุเบกษา เช่นในปีมะโรง จุลศักราช
๑๒๔๒ และปีมะเมีย จุลศักราช ๑๒๔๔ ก็ไม่อาจทราบได้ว่าใน ๒
ปีนั้นได้มีราชการงานเมืองอะไรบ้าง ถึงแม้อาจค้นได้ในหนังสือ
อื่น เช่นหนังสือราชการตามกระทรวงต่างๆ เป็นต้น ก็ต้องค้นหา
ได้ด้วยความลำบากยิ่ง ทั้งอาจไม่ได้เรื่องราวตลอดและเป็นหลัก
ฐานพอ แต่อาจค้นหาได้ในหนังสือนี้

จำพวกที่ ๒ นักศึกษาทางการเมือง เมื่อได้อ่านหนังสือแล้ว
จะมองเห็นรัฐประศาสนโนบาย ทั้งในเรื่องที่เกี่ยวกับต่างประเทศ
และเป็นการภายใน ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ได้ทรงนำสยามประเทศให้ลัดเลาะแก่งและมรสุมแห่งการเมืองมา
ด้วยความยากลำบากเพียงไร สมควรเป็นทิฏฐานุคติของนักการ
เมืองในชั้นหลังได้เป็นอย่างดี

หวังใจว่า หนังสือจะเป็นที่พอใจของผู้ที่ได้รับไปอ่านเป็น
อันมาก.

จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน

พระราชนิพนธ์

ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓ (พ.ศ. ๒๔๒๔)

วัน ๑๑๑ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาบ่าย ๓ โมง พระยามหานุภาพเฝ้าถวายสารบบเร่งเงิน
พินัย ด้วยเดิมโปรดเกล้าฯ ให้เป็นผู้เร่งเงินพินัย บัดนี้โปรด
เกล้าฯ ให้ไปว่าราชการเมืองโคราช จึงเอาสารบบที่ทำเดิมมา
ถวาย เจ้าพระยาภาณุวงศ์เฝ้าเรื่องที่จะทำอนเมนต์

รับสั่งให้พระนายสรเพชรไปจัดเครื่องตั้งที่พระที่นั่งอนันตสมา
คม พระยาราชไวยถวายบานแผนกภายใน

พระศรีสุนทรเฝ้า คิดพระนามสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ พระยา
ภาสถวายหนังสือพิมพ์ต่าง ๆ และบัญชีของทำบุญ แล้วเสด็จขึ้น
เวลา ๑ โมงเศษเสด็จออก พระองค์สวัสดิ์เฝ้า

พระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยาภาณุวงศ์ ส่งหนังสือกงสุลวิลันดาที่

ถวายทั้งสำเนาและคำแปลให้ตรวจดู ถ้ามีอะไรค้าง ก็ให้ตอบ
เขาเสีย

ถึงเจ้าพนักงานคลังมหาสมบัติ สั่งเรื่องเงินขึ้นนมเด็จพระนาง
เจ้าที่ส่งเดิมนั้นให้ดเสีย ให้คนในภายในอื่นๆ ที่พระคลังมหา-
สมบัติ พระคลังสินค้าถวาย เหมือนเช่นเงินขึ้นเดิม

วัน ๑๙ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาบ่าย ๓ โมง เสด็จออก พระยาโชฎึก พระสวัสดิ์ จันเฝ้า
ถวายคุกตาที่ใส่บุหรี และของอื่นๆ คือผ้าปูโต๊ะเป็นผ้าไหม
พระยาราชสงครามเฝ้า รับสั่งเรื่องมอญมนตรีร้อยปี แล้วเสด็จขึ้น

วัน สัมโภชเดือนสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าหญิง พระราช
ทานพระนามว่า สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าวิจิตรจิรประภา เจ้า
นายขุนนางเข้าไปสมโภชตามเคยอย่างสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ

เวลา ๒ ทุ่มเศษ เสด็จออก กรมหมื่นเทวะวงศ์เฝ้า

วัน ๒๐ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาบ่าย ๒ โมง เสด็จออกพระที่นั่งอนันตสมาคมรับสั่งสมเด็จพระ
กรมพระเจษฎาธิศจักรพิตราชที่พระที่นั่งอนันต และเรื่องอื่นๆ แล้วเสด็จ
บนพระที่นั่งสุาหรสวรรค์ ทอดพระเนตรโรงงิ้ว แล้วเสด็จกลับ
ประทับพระที่นั่งอนันตสมาคม มีสมเด็จพระกรมพระ กรมขุนเจษฎา

พระองค์ทอง และเจ้ากรมพระตำรวงและกรมวัง และเสด็จลงไป
ทอดพระเนตรโรงสลาบทที่พระนางไวยจัด แล้วพระยาไชยภักถถวาย
ไประแกรมงวาทจะเล่นคำวันน รับสั่งให้ตีพิมพ์ แล้วเสด็จขึ้น กรม
พิชิตเฝ้าที่พระที่นั่งเจ็ว แล้วสมเด็จพระหลวงภาณุพันธุ์วงศ์เฝ้า
แล้วเสด็จไปทอดพระเนตรพระที่นั่งใหม่ แล้วเสด็จไปที่พระมหา
ปราสาทพร้อมด้วยสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงภาณุพันธุ์
วงศ์ แล้วเสด็จขึ้น

เวลา ๒ ทม เสด็จออกพระที่นั่งอนันตสมาคม วันนั้นเป็นการ
เริ่มทำบุญวันสิ้นพระชนม์ สมเด็จพระนางเจ้าสุทธาทิศาภรณ์
สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต
พระที่นั่งอนันตสมาคมนั้น จัดตั้งบุษบกสลักปิดทองขึ้นแว่นฟ้า
ปิดทองหน้าพระที่นั่งเศวตฉัตร คือที่ตั้งโถง ตั้งพระวันประสูติ
สมเด็จพระนางเจ้าสุทธาทิศาภรณ์ และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้า
กรมพระนครสวรรค์วรพินิตในบุษบกนั้น มีบุษบกทองคำขึ้นแว่นฟ้า ทองคำตั้ง
ข้างๆ บุษบก พระอัครข้างละองค์ คือบุษบกข้างเหนือตั้งพระอัญญา
สมเด็จพระนางเจ้าสุทธาทิศาภรณ์ บุษบกข้างใต้ตั้งพระอัญญาสมเด็จพระเจ้า
ลูกเธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต พระภุชญาโณมารวมลงในวิมาน วิมาน
นั้นตั้งหน้าบุษบกพระ อนึ่งทางมุขพระที่นั่งอนันตสมาคมข้าง
เหนือ ตั้งโต๊ะจีนและเครื่องงดเด็ก พระญวนมาสวดอยู่ที่นั่น ครั้น
เสด็จออกพระวธุการนำสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์กับฐานา ๔ รูป

เข้ามาแล้วทรงจุดเทียนทรงธรรม สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ถวาย
เทศน์บนพระที่นั่งเสวตฉัตร เทศนาจบแล้วทรงทอดผ้าไตรและ
ผ้าขาว สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ฐานาสดับปกรณ์ ถวายอดิเรก
พระพรลากลับ แล้วพระเทพโมฬี ถวายเทศนาถ้อยของสมเด็จพระ
พระนางเจ้า ครั้นเทศนาจบ พระเทพโมฬีเข้าไปรับของที่ปากม่าน
แล้ว ถวาย อดิเรก พระพร ลากลับ แล้ว พระสงฆ์คณะ ธรรมยุติก
๑๐๐ รูปสดับปกรณ์ผ้าขาวพับของหลวงแล้ว พระสงฆ์คณะมหา
นิิกาย๑๐๐ รูปสดับปกรณ์ผ้าขาวของสมเด็จพระนางเจ้าอีก พระ
บาท สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จประทับ บน พระที่นั่งสุทไธสวรรย์
ปราสาททอดพระเนตรจั่วและทรงดอกไม้เพลิง มีรำโคม สิ่งใด
มังกร หนึ่ง เวลา ๕ ทุ่มเศษเสด็จขึ้น

วัน ๓๑ ๗ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๕๓

เวลาเช้า ๔ โมงเศษ เสด็จออกพระที่นั่งอนันตสมาคม พระ
สงฆ์ ๖๐ รูป มีหม่อมเจ้าพระธรรมมุนีหิศาดาเป็นประธาน ทรง
นมัสการแล้ว สมเด็จพระวันรัตถวายศีล แล้วพระสงฆ์ถวาย
พระพร แล้วรับพระราชทานฉัน แล้วสดับปกรณ์ผ้าไตร แล้วไปรับ
บริกขารที่พระยาภาส แล้วพระสงฆ์ถวายขะเถ สัพพี อดิเรก
พระพรลา แล้วพระสงฆ์คณะธรรมยุติกาสดับปกรณ์ผ้าขาวพับ
๑๐๐ รูป แล้วพระญวนและจีนเจ้าภาษิตั้งเครื่องสังเวทแล้ว พระ

สงฆ์มหานิกายสดับปกรณ์รายร้อย แล้วเจ้าพระอรุณถวายเทศนา แล้วเสด็จขึ้น เวลา ๕ โมงเศษ เสด็จออกพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ ทรงโปรยมะนาว สลาก เสนาบดีข้าราชการฝ่ายทหารพลเรือนเฝ้า ท้าลาหน้าพระที่นั่ง แล้วเจ้าพนักงานทั้งทนายบนต้นกล้วยพฤษ์ ๔ ต้น มีไม้ลอย ญวนหก ได้ลวด แล้วเสด็จขึ้นประทับพระที่นั่ง อนันตสมาคม พระสงฆ์รับพระราชทานฉันเมื่อเช้า มาสวดมนต์ ครั้นสวดมนต์เรียบร้อยแล้ว พระถวายเทศนา แล้วพระสงฆ์ ๑๐๐ รูป สดับปกรณ์สลาก แล้วเสด็จออก พระที่นั่ง สุทไธสวรรย์ ทรง จุดดอกไม้และทอดพระเนตรวง เวลา ๔ ทุ่มเศษเสด็จขึ้น

วัน ๕ ๑๗ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาเช้า ๔ โมง เสด็จออกพระที่นั่งอนันตสมาคม ทรงจุด เครื่องนมัสการ พระพิมพ์ธรรมถวายศีล ทรงศีลแล้ว พระสงฆ์ ๖๐ รูป มีสมเด็จพระพุฒาจารย์เป็นประธานสวดถวายพรพระแล้ว เสด็จทรงประเคนพระสงฆ์ แล้วเสด็จไปทรงประเคนพระญวน ครั้นพระสงฆ์รับพระราชทานฉันแล้วทรงทอดผ้าไตร พระสงฆ์ที่ รับพระราชทานฉันสดับปกรณ์แล้ว พระราชทานพัดเปรี๊ญมหา- ปูนเปรี๊ญ ๔ ประโยควัดมหาธาตุด้วย เพราะพึงอุปสมบทเป็นภิกษุ พระสงฆ์ ถวายชะลาทัพพีอดิเรกพระพรตาแล้ว พระสงฆ์ราชา- คณะฐานาเปรี๊ญ ๑๐๐ รูปสดับปกรณ์ผ้าขาวพับ แล้วพระญวนและ

พระยาพระหลวงเจ้าภานุตั้งเครื่องตามเคย แล้วพระสงฆ์ทบิณฑ-
 บาตเวรสดับปกรณ์ ๑๐๐ รูป แล้วพระโพธิวงศ์ถวายเทศนาถันท์
 หนึ่ง ครั้นเทศน์จบแล้วพระสงฆ์ สดับปกรณ์ ผ้าขาวอีก ๑๐๐ รูป
 แล้วเสด็จบนพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ ทอดพระเนตรวัง เวลา
 บ่าย ๓ โมงเศษเสด็จขึ้น เวลาบ่าย ๕ โมงเศษเสด็จออกบนพระที่นั่ง
 สุทไธสวรรย์ ทรงโปรยสลากและมะนาว เทวดาบนคันกลป
 พฤกษ์ ก็ทิงทาน เสด็จอยู่จนค่ำ แล้วเสด็จมา ประทับ พระที่นั่ง
 อนันตสมาคม พระสงฆ์รับพระราชทานฉันเมื่อเข้ามาสวดมนต์
 ครั้นสวดจบแล้ว พระอมราภิรักษ์จิตถวายเทศนาถันท์หนึ่ง ครั้น
 เทศนาจบแล้ว พระสงฆ์ ราชาคณะฐานาเปรียญ ๑๐๐ รูป สดับ
 ปกรณ์สลากแล้ว เสด็จทรงโปรยสลาก แล้วขึ้นบนพระที่นั่งสุท-
 ไธสวรรย์ทรงจุดดอกไม้ และทอดพระเนตรวัง เวลา ๔ ทุ่มเศษ
 เสด็จขึ้น

วัน ๕ ๑๗ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาเช้า ๔ โมงเศษ เสด็จออกพระที่นั่งอนันตสมาคม ทรง
 นมัสการ พระบรมวโรตมเป็นประธานาธิบดีสวดถวายพรพระ
 แล้ว เสด็จทรงประเคนพระสงฆ์แล้ว เสด็จทรงประเคนพระญวน
 เหมือนเช่นวันหลัง ครั้นพระสงฆ์รับพระราชทานฉันแล้ว ทรง
 ทอดผ้าไตร พระสงฆ์ที่ฉันสดับปกรณ์ของหลวง ๔๐ รูป ของใน
 สมเด็จพระนางเจ้าและพระนางเชอ ๒๐ รูป ดังเช่นวันหลังมาแล้ว

พระสงฆ์ ถวายยะถาสัพพี อติเรก พระพร ลากลับ แล้วพระสงฆ์
 ราชาคณะ ฐานาเจ้าอธิการ ๑๐๐ รูป สดับปกรณ์ผ้าขาวพับครั้น
 แล้ว พระญวน และ พระหลวงเจ้าภานุ ตั้งเครื่อง สัมเวย ถวายพระ
 อัญญิแล้ว พระสงฆ์บิณฑบาตเวรสดับปกรณ์ ๑๐๐ รูป แล้วพระ
 อมรโมฬีถวายเทศนา ครั้นเทศนาจบแล้ว พระสงฆ์ ๑๐๐ รูป
 สดับปกรณ์ผ้าขาวพับ แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้น
 พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ ทอดพระเนตรจ้วอยู่เวลาย่ำ ๓ โมงเศษ
 เสด็จขึ้น เวลาย่ำ ๕ โมงเศษเสด็จออกพระที่นั่งสุทไธสวรรย์
 ทรงไปรบสลากและมะนาว เทวดาบนต้นกล้วยพฤษ์ ๕ ต้นถึงทาน
 แล้วทอดพระเนตรจ้วอยู่จนเวลาย่ำค่ำเสด็จกลับ ประทับพระที่นั่ง
 อนันตสมาคม พระสงฆ์รับพระราชทานฉันเมื่อเข้ามาสวดมนต์
 ครั้นสวดจบแล้ว พระญาณรักจิตถวายเทศนาถันท์ ๑ ครั้นเทศน์
 จบแล้ว พระสงฆ์ราชาคณะ ฐานา เจ้าอธิการสดับปกรณ์สลาก ๑๐๐
 รูป แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตรัสกับสมเด็จพระเจ้า
 บรมวงศ์เธอ เสร็จละครมาแล้ว สดับปกรณ์พระญวนอีก ๔ รูป
 แล้วทรงไปรบสลาก แล้วเสด็จขึ้นบนพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ ทรง
 จุดดอกไม้ แล้วทอดพระเนตรพระญวนทำพิธีกองเด็กแห่เทียนแล
 รูปที่สมมติพระนามลงไปออกประตู ไปหน้าพระที่นั่งสุทไธสวรรย์
 ไปเดินเวียน เครื่องอุปโภค ต่าง ๆ ที่ทำด้วย กระดาษ เวียน ๓ รอบ
 แล้วสวดขึ้น พระยาโชฎึก พระสวัสดิ์ ก็เฝ้ารูปสมมติพระนามกร

แล้วเผา เครื่องอุปโภคต่าง ๆ ที่ทำด้วยกระดาษ แล้วทอดพระเนตรงิ้ว เวลา ๔ ทุ่มเศษเสด็จขึ้น มีโขนโรง ๑ หุ่นโรง ๑ งิ้วโรงใหญ่ ๑ หนังสือ ๒ โรง สิ่งใด ญวนหกล้มลอยรำโคมมังกร ดอกไม้ต่าง ๆ

วัน ๖๓๑ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีกา จุลศักราช ๑๒๕๓

เวลาบ่าย ๒ โมงเศษเสด็จออก พระองค์สายและกัปตันลิขลิวเอาแผนที่เข้ามาถวาย แล้วพระยาภาสเผ้าเรื่องละครม้า แล้วพระยานรรัตนเผ้า แล้วกรมหมื่นพิชิตเผ้า เวลาบ่าย ๔ โมงเศษเสด็จขึ้น แล้วทรงเครื่องเสด็จออกหล่อเทียนพรรษา ที่แก่งวรสภาภิรมย์ พระยาราไชย และคลังศุภรัต คลังในซ้าย ถวายขันขผึ้ง ทรงหล่อพิมพ์เทียน แล้วรับสั่งให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงภาณุพันธุ์วงศ์วรเดช และเจ้านายเทษผิงหล่อเทียนต่อไป แล้วรับสั่งกับสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงภาณุพันธุ์วงศ์ แลกรมหมื่นเทวะวงศ์ แลพระยาภาส เรื่องการพระที่นั่งใหม่ และอื่น แล้ว พระสุนทรภานุมาตย์ นำพระยาสมบัตินิกรมย์ และ กรมการเมืองตะวันตกกราบถวายบังคมลาไปบ้านเมือง เวลา ๕ โมงเศษเกือบย่ำค่ำเสด็จขึ้น ทางประตู พรหมไป เวลา ๒ ทุ่ม เศษเสด็จทรงรถพระที่นั่ง พร้อม ด้วยสมเด็จพระนางเจ้า และพระนางเธอ แต่ประตูพรหมไป ประทับที่โรงละครม้าหน้าโรงรถเก่าเสด็จขึ้น ประทับบนพลับพลา พระบรมวงศานุวงศ์ ตำรวจมหาดเล็ก และทหารเผ้าหน้าพลับพลา แล้วพวกละครก็เล่นเป็นกระบวนมัจฉาและ

เดิน และทำท่าทางต่างๆ คนนั้นก็เล่นต่างขี้ม้า แล้วทำท่าขี้
ขี้ม้าหลังเปล่า และยืนบนหลังม้าวิ่งบ้าง และโยนแก้วเล็กๆ
ใหญ่ๆ โยนมีดหลายๆ เล่ม และโยนไฟบ้าง โยนบนหลังม้าวิ่ง
ทงนั้น และผู้หญิงโหนชิงช้า และหกกะเมนบนชิงช้า และทำ
ท่าทางต่างๆ เป็นที่น่าดูนัก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราช
ทานรางวัลพวงมาลัยแก่คนที่เล่นละครดี ประทับอยู่จนเวลา ๕ ทุ่ม
ครึ่ง เสด็จกลับ ละครเลิก

กรมหมื่นเทวะวงศ์ ฤาษยรายเดือนจ่ายเงินรับเงิน บำนาญหออ
รักษาจำนวนเดือน ๕ ปีมะเส็ง ตรีศก

วัน ๑๑ ๑ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาบ่าย ๔ โมงเศษ เสด็จออกทรงปิดทองหนังสือแล้ว กรม
หมื่นเทวะวงศ์เฝ้า แล้วกรมหมื่นพิชิตเฝ้า แล้วสมเด็จพระมหาลง
ภาณพินธุวงศ์เฝ้าทูลละอองพระที่นั่งใหม่ แล้วขรรค์ยาเข้ามาเฝ้า
แล้ว พระยานรรัตนเฝ้าแล้ว พระยามหามนตรีเฝ้า แล้วเสด็จ
ออกไปทอดพระเนตรงานวัดพระแก้ว มีสมเด็จพระมหาลงภาณ
พินธุวงศ์ และกรมพิชิต เจ้านายอีกหลายองค์ แล้วเสด็จกลับ
เวลาบ่าย ๕ โมงเศษ เสด็จออก กรมหมื่นเทวะวงศ์เฝ้า อยู่
จน ๔ ทุ่มเศษ เสด็จขึ้น

วัน ๑๑ ๑ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาบ่าย ๓ โมงเสด็จออก หม่อมเจ้าบังคมฯ เฝ้า แล้วกรมภู

เฝ้า แล้วท่านเจ้าพระยาสุรวงศเข้ามาเฝ้า รับส่งเรื่องนายเบี่ยง
และอื่นๆ จนบ่าย ๔ โมงเศษ แล้วกรมหมื่นพิชิตเฝ้า และพระย
ไชยภักเฝ้า แล้วหลวงนริศเฝ้ารับส่งเรื่องทูลกระหม่อมใหญ่ แล้ว
หมอเถาแวนเฝ้า แล้วกรมหมื่นพิชิตเฝ้าอีก เวลา ๕ โมงเศษเสด็จ
ขึ้น แล้วเวลา ๒ ทุ่มเศษเสด็จออกพระที่นั่งเขี้ยว กรมหมื่นเทเวศ
พระองค์สวัสดิ์เฝ้า เวลายามเศษเสด็จไปทอดพระเนตรละครม้า
เหมือนวันก่อน วันนั้นละครม้าเล่นสนุกมาก มีช้างเล่นต่างๆ และ
เล่นชิงช้าสนุกมาก เสด็จทอดพระเนตรอยู่จนเวลา ๕ ทุ่มครึ่งเสด็จ
กลับพระบรมมหาราชวัง

วัน ๒๑ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาบ่าย ๒ โมงเศษเสด็จออก พระองค์สวัสดิ์เฝ้า ทรงพระ
ราชหัตถ์และอื่นๆ แล้ว พระยานรรัตนเฝ้าแล้ว พระองค์สาวยมา
เฝ้า แล้วเสด็จขึ้น แล้วออกขุนนาง พระยาพิพัฒน์อ่านบอกเมือง
จันทบุรี บอกพระเสนาราชภักดียกกระบัตร์ป่วยเป็นโรคตกโลหิต
ถึงแก่กรรมแล้ว พระสุนทรมาตย์ทูลหลวงยกกระบัตร์เมืองพัท
ลุงกราบถวายบังคมลาไปเมืองพัทลุง แล้วพระราชทานสัญญาบัตร
หลวงมหาดไทย เมือง ราชบุรี เป็น พระยากาญจนบุรี ๑ หลวง
สุนทรภักดีเป็นพระสิทธิศักดิ์สมุทเขตต์ปลัดสมุทปราการ ๑ พระ
มหาดไทยเป็น พิไชยนครบวรวิชัยยกกระบัตร์เมืองสุนทร ๑ นาย

สุดมหาดเล็ก เป็นหลวงเพชรศรี ปลัดเมืองตะกั่วทุ่ง ๑ นายคำ
 มหาดเล็กเป็นหลวงสังจาบริรักษ์ ผู้ช่วยเมือง ตะกั่วทุ่ง ๑ หลวง
 อร่ามเรืองฤทธิ์ เป็นพระสันตสุขาลสงครามปลัดเมืองสมุทรสงคราม ๑
 หลวงวิจิตรชลไชย เป็นหลวงอร่ามเรืองฤทธิ์ ขกกระบัตร์ ๑ แล้ว
 เสด็จขึ้น เสด็จออกทางพระที่นั่งเขี้ยว กรมหมื่นพิชิตเผ้า เวลา
 ย่ำค่ำเสด็จขึ้นเสวย เวลา ๒ ทุ่มเศษเสด็จออก กรมหมื่นเทวะวงศ์
 เผ้า แล้วเสด็จขึ้น เวลา ๕ ทุ่ม

กรมหมื่นเทวะวงศ์วโรปการถวายรายเดือนผู้จ่ายเงิน รับเงิน
 บัญชีกลางหอรัษฎากรพิพัฒน์ จำนวนเดือน ๖ ปีมะเส็ง ตรัสก

วัน ๓ ๑ ๗ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรัสก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาบ่าย ๒ โมงเศษ เสด็จออก พระองค์ สวัสดิ์ เผ้า แล้ว
 สมเด็จพระนางเจ้า แล้วกรมหมื่นพิชิตเผ้า แล้วเสด็จขึ้นเสวย
 เวลา ๒ ทุ่มเศษเสด็จออก กรมหมื่นเทวะวงศ์ พระยาภาส พระองค์
 สวัสดิ์ เผ้า เวลา ๕ ทุ่มเสด็จขึ้น

วัน ๔ ๑ ๗ ค่ำ ปีมะเส็งตรัสก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาบ่าย ๒ โมงเสด็จออก พระองค์ สวัสดิ์ เผ้า แล้วพระยา
 ไชยภูิก นำ หลวงบำรุงราชากร เผ้าถวายของในการที่จะเสด็จขึ้นไป
 บางปะอิน แล้วกรมหมื่นพิชิตเผ้า แล้วเสด็จขึ้น เวลาบ่าย ๔ โมง

ขุนนางกรมทำน่านิวแมนกับมิสเตอร์บ็อกเข้ามาเฝ้าไปรวต แล้ว
เสด็จลงพระตำหนัก แล้วเสด็จขึ้น เวลาบ่าย ๕ โมงเศษเสด็จออก
ประศพรหมเสด็จไปประทับ ทำราชวรดิฐ ทรงเรือ พระที่นั่งเ่งงไป
ประทับทำวังสมเด็จกรมหลวงจักรพรรดิพงศ์ ไปประทับบนตำหนัก
เยี่ยม ประชวร สมเด็จ กรมหลวง อยู่จน เวลา ๒ ทุ่มเศษ เสด็จกลับ
เวลายามเศษเสด็จออก กรมหมื่นท้าวะวงศ์เฝ้า เวลา ๕ ทุ่มเสด็จขึ้น

วัน ๕ ๑ ๗ คำ ปะมั่งตริศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาบ่าย ๒ โมงเศษเสด็จออก พระองค์กรมลาสน์ หม่อมเจ้า
บงกชเฝ้า แล้วพระยาโชฎีก พระสวัสดิ์เฝ้าถวายบังนง แล้วรับสั่ง
เรื่องบังนง และรับสั่งว่าจะเสด็จไปทะเลแล้วจะแะทอดพระเนตร
แล้วพระศรีสุนทรเฝ้าถวายวิสุงคามและสัญญาบัตร ทรงเซ็นสัญญา
บัตร ๕ วิสุงคาม ๗ แล้วหลวงนายศักดิ์เฝ้าเรื่องพระบริสุทธิโลห และ
พระยานรรัตนเฝ้า แล้วเสด็จขึ้น เวลา ๔ โมงเย็นเสด็จไปพระที่นั่ง
อนันตสมาคม ทรงฉลองพระองค์เต็มยศทหาร เจ้านายข้าราชการ
สรวมเสื่อเขยรับับ และเต็มยศ แล้วกรมทำนังกงสุลโปรตุเกส
เข้ามาเฝ้า พระยาพิพัฒน์ทูลเบิกแล้ว กงสุลโปรตุเกสสปีช แล้ว
ทรงสปีชตอบ และทรงพระราชปฏิสันถาร ๓ นัต แล้วเสด็จขึ้น
แล้วเสด็จลงตำหนัก พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าศศิพงศ์ประไพ
สมโภชเดือนแล้วขึ้นพระอู่ แล้วเสด็จขึ้น เวลา ๒ ทุ่มเสด็จออก

กรมพิชิต กรมหมื่นเทวะวงศ์ พระองค์สวัสดิ์ พระยาภาสเพ้า
เวลา ๕ ทุ่มเศษเสด็จขึ้น

วัน ๖ ๗ ๘ ๙ ก่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓
เช้าวัน ๙ พระเจ้าลูกเธอประสูติ เป็นพระราชบุตร เจ้าจอม
มารดาสาย

เวลาบ่าย ๓ โมงเศษเสด็จออก พระยานานา เพ้า รับสั่ง เรื่อง
ประทุมวัน แล้วรับสั่งกับพระอมร ถามถึงสมเด็จพระเจ้าพระยา แล้ว
กรมพิชิต พระยาภาสเพ้า พระองค์สาย พระยามนตรีเพ้า

เสด็จออกขุนนาง พระยาศรีอ่านบอกว่าลาววิวาทกันฆ่ากัน
ตายที่ปากน้ำโพ แล้วทูลลาพระยามหานุภาพไปโคราช เจ้า
พรหมเทวาและปลัดกรมการ อุปฮาด ราชวงศ์ และกรมการเมือง
สาละวัน เมืองสวรรคโลก และเมืองอื่น กราบถวายบังคมลาไป
บ้านเมือง และนายคว้นกับพระพลไปเมืองตาก

พระนรินทร์ อ่าน บอก เมืองกาญจนบุรี บอกเฝ้าศพพระยา
กาญจนบุรีและส่งเครื่องยศคืน แล้วทูลลา พระยาสุนทรหาผู้ช่วย
เมืองสงขลา กับบุตรกราบถวายบังคมลาไปบ้านเมือง ด้วยจะจัดแจง
คอยรับเสด็จ

รับสั่งให้ร่อยุ่ด้วยมารดาพระยาสุนทรหาเจ็บอยู่ พระยาพิพัฒน์
อ่านบอกเมืองนนท์ ผู้ร้ายฆ่ากันตาย แล้วรับสั่งให้สืบจับ แล้ว

พระราชทานสัญญาบัตร พระเสนาพิพิธเป็นพระยาณรงค์เรืองฤทธิ์
ปลัดเมืองพระตะบอง พระมหาดไทยเป็น --- พระพลเป็นพระ
ประจันต์จันท์ ท้าวโพธิราชเป็นพระธำรงไชยวัช แล้วเสด็จขึ้น

นายเสนอรายนันท์โทษที่จำคุก หม่อมเจ้าปฤษฎางค์ พระ
นายไวยถาวยแซงขึ้นเงินทำวังสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ โปรดพระ
ราชทานแล้ว เป็นเงินพระคลังข้างที่ เจ้าพระยาสุรวงศ์ถวาย
รายงานภาษีฝิ่น ภาษีร้อยละสามครบปี เวลา ๒ ทุ่มเสด็จพระราช
ดำเนินไปทอดพระเนตรละครม้าที่โรงหน้าหอพระสุรัสวดี พวก
ละครเล่นชิงช้า และเดินบนลูกโลก และม้าขี่รถ และระบำม้า
เป็นการประหลาดมากยิ่งนัก เวลา ๕ ทุ่มเศษเสด็จขึ้น

วัน ๑๕ ๑๖ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาบ่าย ๒ โมงเศษเสด็จออก พระยานุรักษ์เฝ้า แล้วกรม
หมื่นพิชิต พระองค์สวัสดิ์เฝ้า ทรงหนังสือราชการ และเซ็นเรื่อง
ราวต่าง ๆ แล้วพระองค์ศรีสิทธิ --- เรื่องวัดพระแก้ว แล้วเสด็จ
ขึ้น ๕ โมงเสด็จวัด พระศรีรัตนศาสดาราม ทอดพระเนตรงาน
เวลาบ่าย ๔ โมงเศษเสด็จขึ้น พระเจ้าลูกเธอที่ประสูติเวลาวานนี้สนพระชนม์

วัน ๑๖ ๑๗ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เสด็จ ออกใน พระที่นั่ง เวลา บ่าย ทรง เซ็น เรื่อง ราว หลวง

ไพชยวารี และ หลวงชลภูมิพานิช และเรื่องพระองค์คิษัตติวงศ์
เรื่องพระยาอภัยภูงค์ขออนายอนทหามหาดเล็กไปใช้ในการกงสุล
สิงคโปร์ ทรงเซ็นให้ยอมให้ไป

บ่าย ๕ โมงเศษเสด็จประทับตำหนักแพ พระยานครศรีธรรมราช
และพระสมบัตยานุรักษ์กราบถวายบังคมลา เจ้าพระยาสุรวงศ์มา
เฝ้าอยู่ที่นั่นด้วย ประทับตรัสครู่หนึ่ง เสด็จลงเรือ เวสตรา ออก
จากท่าราชวรดิฐ เวลาบ่ายมาถึงท้ายเกาะบางปอน เวลา ๕ โมง
ครึ่งเสด็จลงเรือพระที่นั่งแก้วทองทั้งแท่ง เสด็จขึ้นไปประทับบน
พระที่นั่งวโรภาสพิมาน ทูลกระหม่อม พระองค์น้อย มา คอยรับ
เสด็จอยู่ด้วย

วัน ๒๑ ๗ ค่ำ ปีมะเส็งตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓
๒

เวลาบ่าย ๕ โมงเสด็จออกบนพระที่นั่งวโรภาสพิมาน เจ้านาย
เฝ้าตาม ขรรมเนียม แล้วเสด็จวัดนิเวศน์ ขรรมประวัติ ทรงกะ
ที่ๆ จะทำ เป็น ที่ระลึก แห่ง สมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์
แล้วโปรดเกล้าฯ ให้เชิญพระพุทธรูปซึ่งทรงสร้างพระราชทานส่วน
พระราชกุศล พระราชทานสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าอิสริยาลง
กรณ์ ไปตั้งในการเปรียญ แล้วเสด็จทอดพระเนตรที่ต่างๆ ทว่า
พระอาราม ที่แห่งใดปรักหักพังก็โปรดเกล้าฯ รับสั่งให้มิสเตอร์
แกร์ซันองซ่อมแซมทุกแห่ง เสด็จกลับย่ำค่ำเศษ

เวลา ๒ ชั่วโมง สมเด็จพระเจ้าพระยามาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทบน
พระที่นั่งวโรภาสพิมาน ๔ ชั่วโมงกลับไป เสด็จขึ้น ๕ ชั่วโมง

วันนั้นเสภาทูลกระหม่อมพระองค์น้อยมาเล่นที่กระโจมแดงข้าง
พระที่นั่ง

วัน ๓๓๗ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาบ่ายโมงครึ่ง เสด็จลงเรือพระที่นั่งโสภณภควดีไปประทับ
บ่อโพง เสด็จขึ้นประทับรออยู่จนเวลาบ่าย ๕ โมงเศษ พระยาข้าง
สำคัญเดินมาถึง กระบวนแห่ไปรับที่ต้นทาง แห่มาเข้าโรง
พระสงฆ์สวดมนต์ ๑๐ รูป ทรงจุดเครื่องนมัสการแล้ว เสด็จกลับ
มาประทับพระราชวังบางปะอิน

วันนั้นสวดมนต์ฉลองพระวัดนิเวศน์ธรรมประวัติ สวดมนต์ใน
การเปรียญ พระสงฆ์ในวัด ๗ รูป ไม่ได้เสด็จ พระราชดำเนิน
โปรดเกล้าฯ ให้พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณไปจุดเทียน

วันนั้นโปรดให้เรือไฟไปรับเสด็จที่วัดขึ้นมา

วัน ๔๓๗ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลา ๓ โมงเช้าเสด็จวัดนิเวศน์ธรรมประวัติ เสด็จพระในการ
เปรียญ และสดับปกรณ์พระทนต์สมเด็จพระนางเจ้าสุนันทาใน
พระอุโบสถ พระสงฆ์ในวัดที่ใกล้เคียงมาสดับปกรณ์ วัดนิเวศน์

ธรรมประวัติ และวัดชุมพล ๒ วัดได้ไตร พระสงฆ์วัดอื่นๆ ผ้าขาวพับ แล้วเสด็จพระราชดำเนินทรงโปรยที่ศาลาหน้าวัด อนึ่งโปรดเกล้าฯ ให้ชาวเกาะบางปะอิน มารับทาน โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์น้อย และกรมหมื่นเทววงศ์ทันทาน รวมเงินที่ทรงโปรย เงินสลึง ๑ ชั่ง เงินเฟื้อง ๑ ชั่ง เสด็จกลับเข้า ๕ โมงเศษเสด็จขึ้น

วันนี้โปรดเกล้าฯ ให้เรือไฟ ลงไป รับ พระศรีสุนทร มา คิด ช้อพระยาช้าง

วัน ๕ ๑ ๗ คำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

พระราชทานนามพระที่นั่งหอสูงว่า พระที่นั่งวิมุกตาศนา เก่งสำหรับประทับชมดอกไม้ว่า เก่งบุบผาประพาศ

บ่ายโมงเสด็จลงเรือพระที่นั่งโสภณช้างโนไปด้วย ถึงบ่อโพงเสด็จเข้าในโรงช้าง ตรัสกับกรมพระปวเรศ แล้วโปรดเกล้าฯ ให้แห่ช้างออกจากโรงไปลดโขลงทวาร แล้วลงแพ เสด็จลงไปประทับในแพครุหนึ่ง แล้วเสด็จลงเรือพระที่นั่งล่องลงมา แพช้างจะได้ออกในวันนี้ เสด็จพระราชดำเนินมาประทับวัดพนัญเชิง ทรงปิดทองพระพุทธรูปองค์ใหญ่ มีละครโรง ๑ หนึ่งโรง ๑ ทรงปิดทองแล้ว เสด็จกลับมาถึงพระราชวังบางปะอินเวลาบ่ายคำ

วัน ๖ ฯ ๗ คำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เมื่อคืนนั้นเวลา ๓ ยามเศษ พระนางเชอสุขุมาล ประชวร พระ
ครรภ์ โปรดเกล้าฯ ให้เสด็จกลับลงมากรุงเทพฯ แตรุ่งเช้า เวลา
เช้าโมงหนึ่งเสด็จลงเรือพระที่นั่งเวสตรา ล่องลงมาถึงกรุงเทพฯ
เวลาบ่ายเที่ยงเสด็จขึ้น คำนวณไม่มีราชการอะไร

วัน ๗ ฯ ๗ คำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาบ่าย ๓ โมงเศษเสด็จออก พระศรีสุนทรเฝ้ารับสั่งเรื่องข้อ
ข้างสำคัญแล้ว พระยานานาเฝ้า พระไชยยศเฝ้า แล้วพระบาท
เฝ้ารับสั่งเรื่องเมืองเชียงใหม่ และพระเสมอใจเข้ามาเฝ้าด้วยกลับ
มาจากเมืองญุ่น เสด็จขึ้นเสื่อที่ใต้เข้ามาแต่ญุ่นถวาย แล้วกรม
หลวงภานุพันธุวงศ์ กรมหมื่นพิชิต กรมหมื่นเทเววงศ์ เฝ้ารับสั่ง
เรื่องเมืองญุ่นและอื่น ๆ แล้วเสด็จขึ้น

เวลาเกือบย่ำค่ำเสด็จออกทางประตูพรหม ทรงรถพระที่นั่งไป
ประทับทอดพระเนตรโรงช้างและโรงโขน เวลาบ่ายค่ำเศษเสด็จกลับ
เวลาทุ่มเศษเสด็จออก กรมขุนเจริญเฝ้า แล้วกรมหมื่นเทเววงศ์
เฝ้าอีก เวลา ๔ ทุ่มเศษเสด็จขึ้น

วัน ๑ ฯ ๗ คำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาบ่าย ๔ โมงเสด็จออก พระศรีสุนทรเฝ้าถวายร่างกล่อม

พระเสวตสกกนัชวโรภาส แล้วพระสัทธิไชยมาเฝ้าทูลขอพระราชทานที่นาแล้วพระเสมอใจชนของท้าวขอมมาแต่เมืองญุ่น ทอดพระเนตรอยู่จนเกือบค่ำ จมื่นจงซ้ายเข้ามาเฝ้าทูลว่างานข้างนี้จะโปรดให้ข้าราชการแต่งตัวอย่างไร โปรดให้สรวมเสื่อเยียบนั่งถมนักกลาย แล้วทรงทอดพระเนตรเครื่องญุ่นต่อไปจนย่ำค่ำเสด็จขึ้น

เวลา ๒ ทุ่มเศษเสด็จออก พระองค์สวัสดิ์เฝ้า แล้วกรมหมื่นแหว่งศรีเฝ้า จนเวลา ๕ ทุ่มเสด็จขึ้น

เห็นเรื่องราวพระสัทธิไชยขอพระราชทานนาคลองเหลื่อมอ้อ ให้พระยาพลเทพมอบที่นาตำบลบ้านเหลื่อมอ้อให้พระสัทธิไชยทำไป

เห็นท้าวหนังสือเจ้าพระยามหินทร ขอจำตรวนเร่งเงินหลวงบาลเบ็ญจรัตน์ ด้วยเอาเงินไปใช้ในการห่วยเข้าซื้อกับจีนชื่อนั้น ทรงเห็นว่าหลวงบาลเป็นคนรับสัตยาบัน ถ้าเจ้าพระยามหินทรจำตรวน หลวงบาลแล้ว จีนเข้าก็ยิ่งต่างคนก็เป็นหน้อยมาก ถ้าใครจะจับพระยาพิศลสมบัติบริบูรณ์ พระยาภักดีภักทธรากรณ์ไปจำจอง จะเสียพระเกียรติยศหรือไม่ ให้เจ้าพระยามหินทรเร่งร้องตามกระบิลเมือง และเร่งกับจีนซื้อ

วัน ๒๙ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาบ่าย ๓ โมงเศษเสด็จออก จมื่นกมตั้งข้าหลวงเดิม อยู่จันทบุรี

เข้ามาเฝ้าถวายของ แล้วพระยามหานทรเฝ้าทูลเรื่องเรือพระที่นั่ง
ที่จะทรงขึ้นไปรับช้างสำคัญ ถวายชื่อเรือพระที่นั่งเป็นหนังสือ...
ฉบับ แล้วพระยารัตนโกษาเฝ้าถวายหนังสือ...ฉบับ แล้วปลัด
กรมพระสุภรัตทูลเกล้าฯ ถวายเทียนพรรษาจะเอาขึ้นไป พระพุทธ
บาทและเมืองพิษณุโลกและพระปฐมเจดีย์และเมืองอื่นๆ แล้ว
เสด็จขึ้นทรงเครื่อง

เสด็จออกห้องน้ำเงิน กรมท่าพา กงสุลโปรตุเกส คนใหม่ ชื่อ
ปรอดสเทต เฝ้าไปรเวต แล้วเสด็จประทับ ตรัสอยู่ครู่หนึ่ง
เสด็จขึ้น แล้วเสด็จออกพระที่นั่งเขี้ยว กรมพิชิต พระองค์ซ้าย
พระยาภาส เฝ้า แล้วรับสั่งนัดหมายเสด็จขึ้น

เวลา ๒ ทุ่มเศษ เสด็จออก กรมหมื่นเทวะวงศ์เฝ้า รับสั่งอยู่
จนเวลา ๔ ทุ่มเสด็จขึ้น

วัน ๓๑.๑ คำ ปีมะเส็ง ตรัสก จุลศักราช ๑๒๔๓
๑๐

เวลาเช้า ๓ โมงเศษ เสด็จออกทรงฉลองพระองค์ครึ่งยศ เสด็จ
ไปประทับทำราชวัติธุ ข้าราชการแต่งตัวครึ่งยศ และตาม
ธรรมเนียมบ้าง เสด็จลงเรือพระที่นั่งทวยเทพถวายกรเสด็จขึ้นไป
รับช้างสำคัญที่หน้าวัดละมุด ที่นั้นมี ตะคร เพลง แคน มอญรำ
ฉลองช้างสำคัญ ครั้นเสด็จถึงแพประทับเรือพระที่นั่งกับแพช้าง
ผู้ที่มาในแพนั้นคือ กรมพระราชวัง สมเด็จพระพระ สมเด็จพระ

หลวงพระองค์น้อย สมเด็จพระเจ้าพระยา เจ้านาย ท่านเสนาบดี ขุนนางเฝ้าพร้อมกันในแพช้าง แล้วเอาเรืออาเล็กขันตราลากแพ ช้างสำคัญล่องลงมา เรือดึงเรือกระบวนล่องเป็นกระบวนลงมา กรุงเทพฯ เวลาบ่ายโมงเศษถึงท่าพระ แพช้างเข้าทอดที่ พระบาท สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จลงเรือพระที่นั่งลอล้ำทอดพระเนตรแพ ช้างเข้าทอดที่ แล้วเสด็จกลับ ประทับ ท้าราชวรดิฐ กลับเข้าพระ บรมมหาราชวัง

เวลาบ่าย ๔ โมงเศษ เสด็จออกประตูประหมทรวงพระราชยานลง ข้าราชการที่ทรงฉลองพระองค์เยียรบับทรวงเครื่องพระราชอิสริยยศ ช้างเผือก ข้าราชการแต่งตัวเต็มยศ เสด็จทางประตูเศษไชยศรี เสด็จลงไปท่าพระประทับบนพลับพลาทอดพระเนตรช้างสำคัญขึ้น จากแพ มีสเตอร์บัลเครฟเฝ้าอยู่ที่นั่นด้วย ครั้นช้างขึ้นจากแพแล้ว เสด็จจากท่าพระไป ประทับ พลับพลา หน้า พระที่นั่ง สุทโธสวรรย์ ทอดพระเนตรแห่ช้างสำคัญ เดินกระบวนแห่ช้าง แห่แต่ท่าพระ มีพระวิมลรัตนกิริณี พระเศวตวรลักษณ พระศรีสวัสดิ์เศวตวรรณ ๓ ช้างไปรับ ครั้นแห่มาถึงโรงช้างสำคัญ เข้าโรงแล้ว เสด็จเข้า โรงช้างสำคัญ ทรงประเคนไตรแพรยามแก่พระสงฆ์ ๓๖ รูป มี สมเด็จพระพุฒาจารย์เป็นอธิบาศสงฆ์ ครั้นพระสงฆ์ครองไตรแล้ว เสด็จไปทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการ พระพิมพ์ลธรรมถวายศีล ทรงศีลแล้ว พระสงฆ์สวดมนต์ แล้วพระราชทานเสื่อเยียรบับ

เจ้ายุธิธรรมธร เจ้านครจำปาศักดิ์ แล้วสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์นั
พระแก้วขาวของพระเจ้าพรหมมาพิงศรดาทุลเกล้าฯ ถวาย ครั้น
พระสงฆ์สวดมนต์จบแล้ว เสด็จประทับตรัสกับพระบรมวงศานุวงศ์
ข้าราชการครู่หนึ่ง แล้วเสด็จกลับพระบรมมหาราชวัง ไม่ได้
เสด็จออกพลับพลา วันนั้นมีรำโคม สิ่งโต มังกร หนังสือ ๒ โรง
วันนั้นสวดสัตตปริตร

วัน ๔๙ ๗ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓
๑๑

เวลาเช้า ๔ โมงเศษ เสด็จออกทางอนันตสมาคม ทรงฉลอง
พระองค์ เบื้องบันทึวง เครื่องราชอิสริยยศตราอาลี้ ทรงพระ
ราชยานลงยา ข้าราชการแต่งตัวเต็มยศ เสด็จประทับโรงช้างทรง
จุดเทียนนมัสการ สมเด็จพระพุฒาจารย์ถาวาศิลิ ครั้นทรงศีลแล้ว
พระสงฆ์ถวายพรพระ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงบาตร
แล้วรับสั่งให้แห่สลากภัตต์กระบวน ผู้หญิง ทังนั้น ครั้นแห่อ้อม
ถึงประตู หลังโรงช้าง แล้วรับ กระชาดสลากภัตต์ เข้าไปถวาย
พระสงฆ์ ครั้นพระสงฆ์สวดจบ แล้วเสด็จไปทรงประเคน พระ
สงฆ์รับพระราชทานถัน แล้วทรงประเคนบริกษาร พระสงฆ์
ถวายชะล้าสัพพอดิเรกสัพพพุทธา ถวายสัพพ ถวายพระพรลากลับ
และพระยาศรีน้าพระยาวิเศษฤๅไชย เข้าไปถวายพลอยหินที่เกิดที่
บ่อแขวงเมืองกระบิล ครั้นแล้วเสด็จประทับตรัสกับเจ้านายแล้ว
เสด็จขึ้นทางอนันตสมาคม

เวลาบ่าย ๑ โมง เสด็จออกพระที่นั่งเขี้ยว กรมหมื่นพิชิต
กรมหมื่นเทวะวงศ์เพ้า ทรงเรื่องจะเสด็จประพาสทะเลและเรือ
งะบันดอ แล้วพระนายไวยมาเฝ้ารับสั่งเรื่องทหาร เวลาบ่าย ๕ โมง
เสด็จขึ้นเสวย

เวลาบ่าย ๕ โมงเศษ เสด็จออกทางพระที่นั่งอนันตสมาคม
ประทับโรงช้างทรงประเคนไตรแพร พระสงฆ์ครองแล้ว ทรงจุด
เทียนเครื่องนมัสการ พระธรรมวโรดมถวายศีล ครั้นทรงศีลแล้ว
พระสงฆ์สวดมนต์ทวาทสปริตร ครั้นพระสงฆ์สวดมนต์จบแล้ว
พราหมณ์อ่านกล่อม ๔ ลา แล้วรับสั่งให้หาเจ้าพระยาสุรวงศ์เข้าไป
เฝ้ารับสั่งเรื่องที่จะเสด็จทะเลแล้ว เสด็จมาประทับตรัสกับเจ้านาย
แล้วเสด็จขึ้นทางอนันตสมาคม ไม่ได้ประทับพลับพลาด้วยฝนตก

วัน ๕๑ ๑ คำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓
๑๒

เวลาเช้า ๔ โมงเศษ เสด็จออกทางอนันตสมาคมออกประตู
เทวพิทักษ์ ประทับโรงช้างทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการ พระ
ธรรมวโรดมถวายศีลแล้วทรงบาตร พระสงฆ์ที่รับพระราชทานฉัน
พระสงฆ์สวดถวายพรพระเดินกระบวนแห่สลากภัตต์ แล้วพระ
สงฆ์รับพระราชทานฉัน แล้วถวายบริกษารตามสมควร แล้วพระ
สงฆ์ถวายยะถาสัพพีแลสัพพพุทธาอติเรกภวตุสัพพะพรลากลับ
เสด็จขึ้นทางประตูเทวพิทักษ์

เวลาบ่าย ๓ โมงเศษเสด็จออกตามเคย กรมหมื่นพิชิตเฝ้าแล้ว
พระศรีสุนทร ถวาย ดิโปลมา ๑ สัณญาบัตร ๑ ใบอนุญาตบวช ๑
แล้วกรมหมื่นเทวะวงศ์เฝ้าแล้วเสด็จขึ้น

เวลาบ่าย ๕ โมง เสด็จออกทางประตูแกลงราชกิจ ประทับ
โรงช้าง ทรงประเคนไตรแพรยามพระสงฆ์ ๓๖ รูป มีกรมพระ
ปวเรศวริยาลงกรณ์เป็นประธาน แล้วพระสงฆ์ครองไตร ครั้น
ครองแล้วทรงจุดเทียนนมัสการ กรมพระปวเรศถวายศีลแล้ว
พระสงฆ์สวดมนต์สวดสมัย สวดธรรมจักร ครั้นจบแล้วเสด็จมา
ประทับตรัสกับพระบรมวงศานุวงศ์ แล้วเสด็จไปประทับพลับพลา
ทอดพระเนตรโขน เล่นเมื่อรณภักตร์ไปรบพระอินทร์ฯ แพ้ แล้ว
เปลี่ยนชื่ออินทรีชิต เวลา ๕ ทุ่มเศษเสด็จขึ้น

วัน ๖ ฯ ๑ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓
๑๓

เวลาอรุณแล้วเสด็จออกทางประตูแกลงราชกิจ เสด็จประทับ
โรงช้างแล้วทรงจุดเทียนนมัสการ พอได้พระฤกษ์พระบาทสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นบนเกย พระราชทานน้ำพระพุทธรูปมณฑป
ข้างสำคัญ แล้วทรงพระกรุณาโปรดให้กรมพระราชวัง สมเด็จ
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระบารามประมัญญ์ กรมหลวงวรศักดา
สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงภาณุพันธุ์วงศ์ กรมขุนภูวนัย
กรมขุนบดินทร์ กรมขุนเจริญ เจ้าพระยาภาณุวงศ์ เจ้าพระยา

มหินทร์ เจ้าพระยาศรีพิพัฒน์ รดน้ำมนต์ข้างสำคัญ ขณะนั้น
 พระสงฆ์สวดไชยมงคลประโคมพิณพาทย์ไตรสังข์พร้อมกัน ครั้น
 เสร็จแล้วแต่งตัวข้างสำคัญสวมเครื่องทองประจายตามอย่างแต่
 ก่อน แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จประทับที่หน้าข้าง
 สำคัญ พระสุนทรภายย้อยที่จางุกษ์ชื่อว่า พระเสวตสกันธวโรภาส
 ผีผ่องผาดเผือกเอก อุดมดิเรกวิสุทธีมงคล สมะโสภณโถมันช
 เนตร ศรีสุวรรณเสวตวิเศษสรรพี อุโบสถพันธุพรหมตระกูล
 ปรมิณทรนเรนทร์สุริยสยามาราช พาหนนารมหันตเดช เฉลิม
 อยู่ทชเยศดิลกภพ เกียรติขจรจบเจริญศักดิ์ ประจักษ์ผลพรวณวิบูลย
 สวัสดิ์สุเรนทรกริณทรรัตน์ ประเสริฐเลิศฟ้า ดังนี้ แล้วพระบาท
 สมเด็จพระเจ้า อยู่หัวทรงรับ อ้อยที่จางุกษ์ มาพระราชทานแก่ข้าง
 สำคัญ ๓ ท่อนทรงเจิมด้วย ขณะนั้น พระสงฆ์สวดไชยมงคลประ-
 โคมไตรสังข์ พิณพาทย์ไตรสังข์ แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้า
 อยู่หัวทรงบาตร พระสงฆ์สวดถวายพรพระ แล้วเดินกระบวน
 แห่สลาภกัตต์เช่นวันก่อน แล้วทรงประเคน พระสงฆ์รับพระ
 ราชทานฉัน ครั้นฉันแล้วทรงประเคนบริกขาร พระสงฆ์ถวายยะ-
 ภาสัพพี อติเรกสัพพพุทธา ภาวสุสัพพ ถวายพระพรลากลับ แล้ว
 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรับสั่งให้หาเจ้ายุติธรรมธรเข้าไปหน้า
 พระที่นั่ง พระราชทานตรามงกุฎสยามชั้นที่ ๒ ช่อจุลสุราภรณ์และ
 ติโปลมามาเป็นรางวัลแก่เจ้ายุติธรรมธร เจ้านครจำปาศักดิ์ แล้วพระ

ราชทานสัญญาบัตรให้นายหม่อมเต๋มาเป็นขุนผดุงดำรงเสวต นาย
 สิตาควาญเป็นหมื่นวิเศษประสพ ๒ คนนี้เป็นผู้คล้องได้ช้างสำคัญ
 แล้วพระราชทานหีบถมคนละใบเงินตราหม้อ ๕ ชั่ง กวาน ๓ ชั่ง เสื้อผ้า
 และ เครื่องใช้ สร้อย ต่าง ๆ อย่าง แต่ ก่อน เป็นอัน มาก แล้ว
 พราหมณ์เบิกแว่นเวียนเทียนสมโภชพระเสวตสกลนัชรโรภาส เวลา
 เข้า ๒ โมงเศษเสด็จขึ้นทางประตูแกลงราชกิจ

เวลาบ่าย ๔ โมงเศษ ทรงฉลองพระองค์เยียรบับทรงเครื่องราช
 อีสริยยศออกเสด็จ ประทับโรงช้าง พราหมณ์เบิกแว่นเวียน
 เทียนสมโภช แล้วประทับพลับพลาทอดพระเนตรโชน แล้วพระยา
 เทพเผ้า รับสั่งเรื่องมอญบันดอและอื่น ๆ เวลา ๕ ทุ่มเศษเสด็จขึ้น

วัน ๗ ๆ ๗ คำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓
 ๑๔

เวลาบ่ายโมงหนึ่ง เสด็จออก พระราชโยธาเทพเผ้า แล้วเสด็จ
 ประทับพระเกี้ยว กรมหมื่นพิชิตเผ้า แล้วเสด็จขึ้นทรงเครื่องใหญ่
 แล้วเสด็จขึ้น

เวลาบ่าย ๔ โมงเศษ เสด็จออกทางประตูแกลงราชกิจ ทรง
 ฉลองพระองค์เยียรบับ ทรงเครื่องราชอิสริยยศเยรมันช่อ อิน-
 ทรีดำ ประทับโรงช้างสมโภชเหมือนเช่นวันก่อน แล้วประทับ
 พลับพลาทอดพระเนตรโชน แล้วสมเด็จพระมหาลงภาณุพันธุ์วงศ์
 กรมหมื่นเทวะวงศ์เผ้า เวลา ๕ ทุ่มเสด็จขึ้น

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระบารามประจักษ์ ถวาย
หนังสือ....ฉบับ ว่าด้วยพระองค์เจ้าหม่อมเจ้าที่จะทรงผนวช
ทรงเซ็นบาญแผนกภายในโรงรัตนคักแพที่สมเด็จพระถวายเป็น
ทรงเซ็นให้ตั้งไป

ทรงเซ็นบาญแผนกภายในค้ำไม้แดง ที่เจ้าพระยาภาณุวงศ์ถวาย
พระนายไวถวายขอตั้งโรงเรียนสอนหนังสือทหาร

พระนายไวถวายบัญชาทหารตามเสด็จทะเล

มีพระราชหัตถ์ถึง พระยาเทพโให้ เอาเงิน ๕๐๐๐ รูเปียไปส่งที่
กรมท่า และส่งเงินพระราชทานรางวัลพระยาเทพ ที่จัดการ รับรอง
เมเยอร์สตรีด ๕๐ ชั่ง

พระราชหัตถ์ถึงท่านกรมท่าให้ทำหนังสือนำให้หม่อมเจ้าปฤษฎา
ฐานค์ไปเมืองเยอรมัน เมืองออสเตรีย เอาของออกไปพระราช
ทานเจ้าในเมืองทั้งสอง และทรงเห็นว่าองค์สวัสดิโสภณ เป็นคน
เฉลียวฉลาด ทรงเห็นควรจะให้ไปเรียนวิชาที่กรุงลอนดอน ให้ทำ
หนังสือ นำไป ถึง พระยาสยามธรรพาทให้ ให้เงินเท่ากัน กับเมื่อเจ้า
ปฤษฎาฐานค์ พระเสมอใจ และให้หาครูที่ดีให้

พระราชหัตถ์ไปรเวตถึงสมเด็จพระเจ้าพระยา ว่าจะให้เจ้าปฤษฎา
ไปจัดซื้อปืนและตอร์ปิโดที่ท่านกรมท่าได้ตัวอย่างมา มาใส่ที่บอม
บ์เสื้อสมุทรให้รักษาไว้ กับทรงเห็นว่าองค์สวัสดิโสภณเป็นคน
ฉลาดเฉลียวแต่ไม่เรียบร้อย ถ้าจะนั่งไว้ก็กลัวจะไม่เรียบร้อยด้วย

กำลังคนองนัก จะให้ออกไปเรียนวิชาที่ลอนดอน เพื่อจะใช้ได้
บ้าง แต่จะให้ไปภายหลังเสด็จทะเลในเดือน ๘ นี้

พระราชหัตถ์ไปรเวตถึงพระองค์เจ้าสาย ให้คิดกะทางพัก
ตามระยะทางที่จะเสด็จประพาสทะเล

วัน ๑ ฯ ๗ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓
๑๕

เวลาบ่าย ๕ โมงเศษเสด็จออกทางประตูแกลงราชกิจ ทรงฉลอง
พระองค์เยียรบัน ทรงเครื่องราชอิสริยยศ

(๑)

วัน ๗ ฯ ๘ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓
๕

เวลาบ่าย ๒ โมงเศษเสด็จออก พระนายไวย ทูลเรื่องทหาร
แล้วกรมหมื่นพิชิตเผ้า รับสั่งเรื่องที่วังสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ แล้ว
เสด็จขึ้น เสด็จออกขุนนาง พระยาพิพัฒน์ อ่านบอกเมือง
สมุทรสงคราม เมืองชลบุรี บอกน้ำฝนต้นข้าวทั้ง ๒ เมือง แล้ว
เสด็จขึ้น

เสด็จออกในออฟฟิศ กรมหมื่นพิชิต กรมหมื่นเทวะวงศ์
กรมหมื่นภูเรศเผ้า แล้วรับสั่งราชการต่าง ๆ แล้วมีพระราช
หัตถ์ถึงพระนรินทร์ แล้วเสด็จขึ้นสวय เวลาทุ่มเศษเสด็จออก

(๑) ตั้งแต่วันจันทร์ ขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๘ ถึงวันศุกร์แรม ๔ ค่ำ เดือน ๘ ต้นฉบับ
ขาดหายไป

ทรงธรรม พระอมรโมฬีถวายเทศน์ แล้วกรมหมื่นเทววงศ์เฝ้า แล้วพระยาภาสเฝ้า รับสั่งเรื่องเดือนสวน เวลา ๕ ทุ่มเสด็จขึ้น

๑. รับหนังสือหลวงนายเดชถวายว่า จีนในคลองบางหลวงมาแจ้งความว่า เจ้าเข้าทรงสั่งให้ถือศาสตราวุธกันความไข้ได้ หลวงนายเดชตอบว่า จะถือมาในหน้าที่ไปลิศไม่ได้ ถ้าเจ็บแล้วโรงรักษาก็มี เจ็บจะรักษา ดายจะฝัง โจรผู้ร้ายไม่ให้กำเริบได้ เกรงว่าราษฎรจะกำเริบขึ้นด้วย

๒. ทรงพระดำริถึงพระบารองเมือง ให้สืบว่าจีนฝั่งตะวันออกว่าคำเช่นหลวงนายเดชกราบทูลมานั้นจริงหรือ ถ้ามีจริงให้ห้ามปรามเสีย อย่าให้ผิดธรรมเนียมบ้านเมือง

๓. พระราชหัตถ์ถึงพระเทพพลู หลวงนายเดช ให้ปราบจีน อย่าให้ถืออาวุธจะมีเหตุการณ์ขึ้น

๔. พระนายไวย พระนายศรี ขอแต่งตั้งตามเสด็จพระราชดำเนินทั้งทางบกและเรือ

๕. พระราชหัตถ์ สั่งให้จ้างวางหัวหมันที่กำกับทหาร แต่งตั้งตามเสด็จทั้งทางชลมารคสถลมารค

๖. พระราชหัตถ์ถึง พระนรินทร ว่า มิสเตอร์บัตเกรฟ พูดกับกรมหมื่นเทววงศ์ว่า พะม่าคิดจะรบเมืองอินเดย์ ได้อำวุธจากแหลมมะลายู ให้สืบสวนดูจะได้โต้ตอบ

๗. หนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์ ว่า กองสุลตอเมริกันมีหนังสือว่า เป็นกงสุลเยเนอราลจะขอเฝ้า

๘. หนังสือมิสเตอร์ฮอลเดอแมนบอกว่า เป็นกงสุลเยเนอรัล
จะขอเฝ้าไปรวเต

๙. พระราชหัตถ์ สั่งให้มาวันเจ็ดค่ำตามอย่างแต่ก่อน

วัน ๑๖ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาบ่าย ๓ โมงเสด็จออก ไม่มีราชการอันใด ทรงแต่หนังสือ
บ้างเล็กน้อย เวลาบ่าย ๔ โมงเสด็จขึ้น แล้วเสด็จออกขุนนาง

แล้วเสด็จขึ้นเสวย เวลา ๒ ทุ่มเสด็จออกทรงธรรม พระอมร-
โมฬีถวายเทศนา แล้วเสด็จออกออฟฟิศ กรมหมื่นเทเววงศ์
กับพระองค์เจ้าสาย หมอเถาแวนเฝ้า รับสั่งเรื่องจะทรงเรียน
หนังสืออังกฤษ เวลา ๕ ทุ่มเศษเสด็จขึ้น

สมเด็จพระตอบพระราชหัตถ์ เรื่องให้หาบบานคนเก่าๆ
มาถามเรื่องหอย ได้พาพระยาภักดีภัทรการ หลวงชมภูพานิช จิน
โอจิมาถาม คำให้การ พระยาภักดีภัทรการ หลวงชมภูพานิช
จินโอจิ เป็นสมุค คำหลวงชมภูพานิชว่า เมื่อทำได้ขายแขวง
บางกอกใหญ่ บางกอกน้อย สามเสน เมืองนครเขื่อนขันธ์ ไม่
ได้ตั้งเขียนถึงเมืองนครชัยศรี

พระยาภักดีภัทรการ ราษฎรเขียนหอยเท่าใดก็มาส่งบางกอก-
ใหญ่ พระยาภักดีไม่ได้ตั้ง จินโอจิว่า เมื่อตัวทำได้ตั้งเสมียน

ไปเขียนเมืองนครชัยศรี กินใช้กันที่เมืองนครชัยศรี ไม่ได้เอา
 โปยมามากกอก

เจ้าพระยาภาณุวงศ์ ถวายว่า ซึ่ง กงสุลเยเนอราล จะเข้ามาเฝ้า
 นั้น ขอพระราชทานให้มีทหารรับสัก ๒๐ คน ๓๐ คนพอเป็น
 เกียรติยศ

นายขันขอพระราชทานเลขนายจ้าววดพิชัย

วัน ๒๓ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓
 ๗

เวลาบ่าย ๓ โมงเศษ ทรงหนังสือราชการ เช่นเรื่องราวต่างๆ
 แล้วกรมพิชิต พระยานรรัตนเฝ้า ไม่มีการอะไร พระยาโชฎีก
 พาชุนเหมเฝ้า เรื่องจะทำงานปีที่เหมมนเทียร บ่าย ๔ โมงเสด็จ
 ออกแขกเมือง ในพระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬาร ทรงฉลอง
 พระองค์ครั้งยศทหารสักรมท่า ทรงสถานพรตน์ เยเนอราลฮอล-
 เดอแมน เฝ้าใน การที่ได้เป็น กงสุลเยเนอราล แล้วเจ้าพระยา
 สรวังค์เฝ้า พระราชทานเรื่องราวแขกไปให้ได้สวนดู เจ้าพระยา
 สรวังค์ออกแล้ว ทูลกระหม่อมพระองค์น้อย พระยาภาสกรวงศ์
 กรมหมื่นพิชิต กรมหมื่นภูเรศ เฝ้าในออฟฟิศ แล้วเสด็จขึ้น
 เวลาค่ำพระมหาสุทนต์โล (สาย) วัดบวรนิเวศ ถวายเทศนา
 ถิ่นที่หนึ่ง

แล้วหมอเกาแวนก็เฝ้า ทรงพระอักษรอังกฤษ แล้วทรงธรรม
 พระมหาสายวัดบวรนิเวศวิหารถวายเทศน์ แล้วกรมหมื่นพิชิต

กรมหมื่นภูเรศ กรมหมื่นเทวะวงศ์เฝ้า พระองค์เจ้าสายทุล
เรื่องกงสุลฝรั่งเศสตาย

๑. แล้วมีพระราชหัตถ์ร. ที่ ๑๑๔ ว่าด้วยมีผู้กล่าวโทษ นาย
เนตร ว่ารับเงินทหารเสีย ให้กรมหมื่นพิชิต กรมหมื่นภูเรศ
กรมหมื่นเทวะวงศ์ พระยานรรัตน์ พระนายไวย เจ้าปฤษฎางค์
หลวงนายฤทธิ ชำระ

ทรงเซ็นเรื่อง นายขันหุ้มแพร ขอพระราชทานเลขจ่ายदनวม
โปรดให้สัสดีหักให้

ทรงเซ็นเรื่องราวสุน์กล่าวโทษหม่อมเจ้าขาว ให้กรมพิชิต
ไต่สวนดู ว่าเป็นอย่างไรให้มาบอก

ทรงเซ็นหนังสือเจ้าพระยาพลเทพ เรื่อง คลองบางคี่ ให้กรม
หมื่นเทวะวงศ์ไต่สวนดู

๒. มีพระราชหัตถ์ร. ที่ ๑๑๕ สั่งให้สมเด็จพระเจ็ดองค์ตามเคย เสด็จ
ขึ้น ๕ ทุ่มเศษ เพลิงไหม้ที่

วัน ๓๓๘ คำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาบ่าย ๓ โมงเศษ เสด็จออกทรงหนังสือราชการ พระยา
นรรัตน์เฝ้า รับสั่งถามด้วยราชการทหารแล้ว สมเด็จพระเจ็ดองค์กรมหลวง
เฝ้า แล้วเสด็จออกทางประตูพรหม เสด็จวัดพระศรีรัตนศาสดา-
ราม แล้วเสด็จโรงพระเศวตสกลนัโรภาส แล้วเสด็จกลับพระบรม

มหาราชวัง เวลาทุ่มเศษเสด็จออก พระมหาสายถวายเทศน์
แล้ว กรมหมื่นเทวะวงศ์เฝ้าแล้ว ทรงรับ หนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์
กราบทูลว่า มองซิเออร์เอบตันเซตอง เป็นโรค บั้วงใหญ่ มา ๔ วัน
เวลานี้วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ ถึงแก่กรรม

พระราชหัตถ์ตอบว่า ให้จัดกรมทำน้าของเครื่องช่วยฝังศพไป
ช่วย กับให้มีจดหมายตอบมองซิเออร์ลอย ว่าทรงเสียพระทัยนัก
ที่มองซิเออร์เอบตันเซตองตาย ด้วยได้เข้ามาอยู่กรุงเทพฯ น้อย
วันก็จริง แต่มีกิริยาเรียบร้อยนัก

นำส่งสำเนาหนังสือมิสเตอร์บัลเครฟ มีมาว่า มีความยินดีด้วย
ที่ทรงพระกรุณาตั้งโรงรักษาคนไข้

ทรงตอบไปให้เจ้าพระยาภาณุวงศ์มีตอบไปถึงบัลเครฟว่า ทรง
ดีพระราชหฤทัยที่ มิสเตอร์บัลเครฟ มีความยินดีขึ้นมา กับตั้งขึ้น
ทั้งนี้เพราะแต่ก่อนเคยมีคนเจ็บนอนนิ่งไม่มีผู้ดูแล จึงโปรดให้
เจ้านายข้าราชการที่มีใจกตัญญูตั้งโรงขึ้น ไข้แต่จะรักษาแต่ไทยนั้น
หาไม่ได้ ถึงคนสับเขกต่อนักรักษา ถ้าคนในบังคับอังกฤษเจ็บป่วย
ก็ให้มาบอกมารักษาเถิด

วัน ๙ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีกศ จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาบ่าย ๒ โมงเศษ เสด็จออก ทรงหนังสือราชการแล้ว กรม-

หม่นพิจิตต์เฝ้า ทรงภูษาแล้ว บ่าย ๔ โมงเศษ สมเด็จพระหลวง
กรมหมื่นเทวะวงศ์ เจ้าปฤษฎางค์ พระนายไวยเฝ้า ทรงเรื่อง
ฟอร์นิเซอร์พระที่นั่ง เวลาห้าค่ำเสด็จขึ้น เวลา ๒ ทุ่มเสด็จออก
พระมหาสายถวายเทศน์แล้ว หมอเถาเวนเฝ้า แล้วรับสั่งให้
กรมหมื่นเทวะวงศ์ชำระเฝ้า ที่เรื่องลักเอาหนังสืออ่าน เวลา ๓
ยามเสด็จขึ้น

รับหนังสือสมเด็จพระว่า ได้จัดเครื่องศพให้หลวงภักดี
ณรงค์ไป ช่วย ศพ มองซิเออร์เอบลันเซตองกงสุลฝรั่งเศส มิส
เตอร์ลอยผู้ว่าการแทนกงสุลขอพระเดชพระคุณเป็นอันมาก กับ
ขอจุดดอกไม้เพลิงที่บ้าน เพราะทวดมีศพนากด้วยกัน กลัวจะเป็น
เกียรติยศแก่ศพอื่น ไปถวายหนังสือมิสเตอร์ลอยมาด้วย กับ
ฉบับ ๑ ว่าด้วยมิสเตอร์บัลเกรฟมาเฝ้า ท่านพูดเรื่องอื่นๆ แล้ว
เตือนเรื่องความมิดก็บอกว่า มิดก็อกมาร้องไห้บอกว่าภรรยาเขาที่
เมืองมรแมนตาย ก็ความเขาๆ ก็คงชนะนะ คงจะได้ค่าปรับแก่
เจ้านครเชียงใหม่ แต่เขาอยากจะได้เร็ว ขอให้เอาเงินในคลังให้
เขาก่อน อีก๗วันให้มิดก็อกมาเตือน มีพระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระ
ยาพลเทพ ร. ที่ ๑๑๘ สั่งให้เปิดคลองบางคี่ เรื่องราวพระองค์
จิตรเจริญ ถวายว่า สืบเลบเตอแนนต์ยังกับ พวกมาตี มหาเด็ก
และขว้างปาวัง ทรงเซ็นให้พระยานรรัตน พระนายไวย ชำระเป็น
ความรับสั่ง พระวุดมิถวายเรื่องราวว่า เจ้าพระยายมราชขอพระ
ราชทานเงินเดือนพระสงฆ์วัดมณีชลขันธ์

วัน ๕ ๓ ๘ คำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาบ่าย ๒ โมงเศษ เสด็จออก ทรงหนังสือราชการแล้ว พระยาเจริญเฝ้า เอาหนังสือกงสุลอังกฤษ มีมาเรื่องอำแดงแซกร่องเรื่องเงิน พระองค์กนกวรรณ แล้วกรมหมื่นพิชิตเฝ้า เวลาบ่าย ๔ โมงเศษ เสด็จออกขุนนาง พระยาพิพัฒน์อ่านบอก พระศรีข้าหลวงสักเลขา เมืองชล เมืองบางตมุง ขอตัวคุ้มสัก แล้วเสด็จขึ้น เสด็จออกทางในออฟฟิศ กรมหมื่นพิชิต ภูธเรศ กรมหมื่นเทวะวงศ์ พระยาภาสเฝ้า พระยาภาสถวายเรื่องหนังสือ จะบับ แล้วมีพระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยาภาณุวงศ์ แล้วเสด็จขึ้นเวลาทุ่มเศษ พระมหาสายถวายเทศน์แล้ว หมอเถาแวนเฝ้า แล้วรับสั่งให้กรมหมื่นพิชิต กรมภู กรมหมื่นเทวะวงศ์ ข้าราชการที่ต่อไป จนเวลา ๓ ยาม ได้รับความเปรมรับสารภาพ เป็นสัจย์ ข้าราชการหน้าพระที่นั่ง แล้วกรมพิชิต กรมภูธเรศ กรมเทวะวงศ์ เฝ้าถวายคำให้การ ๓ ยามเศษ เสด็จขึ้น มีพระราชหัตถ์ ร. ท. ๑๑๕ ถึงสมเด็จพระตอบหนังสือว่าน ว่าด้วยเรื่องความมึสก็อก ว่าพระยาเทพไคความมาว่า มึสก็อกแพคความที่เชียงใหม่ ต้องเลหลังทรัพย์สมบัติแล้ว เห็นจะมาซ่อมค้างเอาได้ โปรดให้กรมหมื่นเทวะวงศ์ลงไปฟังมิสเตอร์บัลเครฟดู แล้วพระยาภาสถวายหนังสือว่าด้วยเงินที่ไ้เมื่อไปราชการลอนดอน นายห้างปิกกิมแปกเดือน แต่เจ้าพระยาภาณุวงศ์ไม่ตั้งเบิกให้ ถวาย

คอเรสปอนด์เดนต์มาด้วย ๑๑ ฉบับ กับว่าถ้าไม่ตอบเขาใน ๓ วัน
นี้เขาจะโปรเตส จึงมีพระราชหัตถ์ ร. ที่ ๑๒๐ ถึงเจ้าพระยา
ภาณุวงศ์เตือนให้ตั้งฎีกาเบิก และให้บอกให้พระยาภาสกรบาลเสีย
อีกฉบับหนึ่ง ร. ที่ ๑๒๑ ให้นำคกงสุลยอตันดามาหาเสีย เพราะ
เขามาถูกรบกวนว่าจะไปหาก็ไม่รับ

วัน ๖ ฯ ๘ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

พระยาพิพัฒน์โกษาอ่านบอกเมืองชล พระครูชลโรปมคุณมุนี
ตาย เมืองสมุทรสาคร พระครูสมุทรคุณากร ตาย

วัน ๗ ฯ ๘ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาบ่ายโมงเศษ เสด็จออก แล้วทรงหนังสือราชการ พระ
องค์ฉายเฉิดเฝ้า เวลาบ่าย ๔ โมงเสด็จออกขุนนาง พระยาพิพัฒน์
อ่านบอกเมืองชลเรื่องน้ำฝนต้นข้าว พระนรินทร์อ่านบอกเมือง
นครศรีธรรมราชส่งเงิน ค่านา แล้วเสด็จขึ้น เสด็จออกทาง
ออฟฟิศแล้วเสด็จประทับพระเก้าอี้ทรงหนังสืออังกฤษ เวลาบ่าย ๕
เสด็จขึ้นเสวย

เวลาทุ่มเศษ เสด็จออก ทรงธรรม พระมหาสาย ถวายเทศน์
แล้วกรมหมื่นเทวะวงศ์เฝ้า แล้วหม่อมเอกาแวนเฝ้า เวลา ๕ ทุ่ม
เสด็จขึ้น

มี พระราชหัตถ์ ถึงเจ้าพระยาภาณุวงศ์ เรื่อง ความ มิสเตอร์
บีเอสฮาเมล พ้อง กล่าวโทษ เรื่อง ความ หม่อมเจ้ากลาง ว่าไม่ได้
ตอบหนังสือถึง ๑๓ ฉบับ และส่งสำเนาหนังสือที่เขาส่งมาให้ด้วย
จะจัดการอย่างไร จะสำเร็จหรือไม่ หรือจะถึงตรวน

หนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์ส่งสำเนาเยเนอราลยอนเอสาลเกอ-
แมนนำมิสเตอร์วิลเลียมเอสลิปบีพ้อเข้ามาแต่เมือง อเมริกาขอเข้า
เข้ามา

พระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยาภาณุวงศ์ให้นัดมิสเตอร์วิลเลียมเอส-
ลิปบีเข้ามาเฝ้าวันจันทร์

เรื่องราวหลวงศรีรักษากล่าวโทษพระยาวรวงษาเมืองนายเปียบเรื่อง
ความว่า คำสาแช่งสับเยกต์อังกฤษ

สมเด็จพระนรพราหมณ์ นำ เรื่องราว ลาว ๒ ฉบับ จะ ขอ ขึ้น เมือง
หล่มสัก

เรื่องราว พระรามเรื่องฤทธิ์ เมือง แก่นท้าว ขอไป ขึ้น เมือง
หล่มสัก

เรื่องราวพระศรีสงครามเมืองเลย ขอไปขึ้นเมืองหล่มสัก ไม่
ขอขึ้นเมืองเพชร

วัน ๑๗ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เสด็จออกเวลาบ่าย ๓ โมงเศษ พระยานานา พระยานรรัตน

พระยาพิชัยไวยสุรีย์เฝ้า แล้วเสด็จประทับพระเก้าอี้ แล้วเสด็จ
ออกขุนนาง พระนรินทร์อ่านบอกเมืองราชบุรีนำฝนต้นข้าว แล้ว
เสด็จขึ้น เสด็จออกทางพระทวาร พระองค์ทองและกรมภูเฝ้า
แล้วกรมหมื่นพิชิตเฝ้าเรื่องความ แล้วกรมหมื่นเทววงศ์เฝ้า แล้ว
เสด็จขึ้นเวลาย่ำค่ำเศษ เวลาทุ่มเศษเสด็จออก พระอุดมญาณ
ถวายเทศน์ แล้วหมอเกาแวนเฝ้า แล้วทรงหนังสืออังกฤษ เวลา
๒ ยามเศษเสด็จขึ้น

หม่อมเจ้าเจริญถวายว่า พระยาอนุรักษซื้อเก้าอี้มาใช้ในงาน
ต่าง ๆ ๑๑ โหลเงิน ๒๐ ซึ่ง ๘ ตัวยังไม่ได้ใช้เงินให้

บานแพนทพนักงานหอรัษฎากรพิพัฒน์ถวายฉบับ . . .

ทรงพระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยาภาณุวงศ์ ส่งข้อบังคับสำหรับ
ศาลต่างประเทศ

ข้อบังคับสำหรับชำระความต่างประเทศกับไทย

เจ้าพระยาภาณุวงศ์ถวายนำร่างดำเนินต้นกฎหมายเดินเรือไฟ
เรือใบ

เจ้าพระยาภาณุวงศ์ ตอบพระราชหัตถ์ เรื่องบีเอสฮามเลท กงสุล
ฮอลันดากล่าวโทษนั้นว่าได้ตอบแล้ว ตอบแต่วันศุกร์ขึ้น ๑๒ ค่ำ
เดือน ๘ และว่าเจ้ากลางผิดไว้ว่าแรมเดือน ๘ จะส่งเงินบ้างนั้น
จนถึงวันนี้ยังไม่เห็นได้ โทษการเรื่องความเจ้ากลางนั้นยากนักเป็น

ที่สุด เหลือสติกำลัง และกงสุลคนนี้เป็นคนมุ่งหมายจะหาความ
ผิดอย่างใดมีความวิตกด้วยราชการต่อไปข้างหน้า

สำเนาเจ้าพระยาภาณุวงศ์ถึงมิสเตอร์บีเอสฮามิลตันว่าการแทน
กงสุลฮอลันดาเรื่องความจั้นหยั่งเทียบเช่นนั้นติดเงินเจ้ากลาง ได้
บอกแล้วว่าเจ้ากลางเป็นหนี้มากหลายแห่ง จะต้องเลหลังขายของ
ที่บ้านเรือนเอาเงินแบ่งเฉลี่ยใช้เจ้าหนี้ เจ้าหนี้มีแห่งเดียวเป็น
สับเขกต่อนักก็มาก เขาก็ทวงอยู่เสมอ ขอให้ไปอีกสักหน่อย

วัน ๒๓ ๘ คำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาบ่าย ๓ โมงเศษ เสด็จออก พระยาเจริญเฝ้าเรื่องศาลต่าง
ประเทศ เจ้าพระยาสุรวงศ์เฝ้าแล้วตรัสอยู่จนเวลาบ่าย ๔ โมงเศษ
เสด็จขึ้น กรมหมื่นมิสเตอร์วิลเลียมเอสลิปบัพเพอ์อเมริกันเข้า
มาเฝ้าไปรวต พระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬาร แล้วเสด็จออก
ทางนี้ พระองค์ จิตรเฝ้า สมเด็จพระมหาลงภาณพันธุวงศ์วรเดชเฝ้า
แล้วทรงพระราชหัตถ์หลายฉบับ แล้วกรมหมื่นพิชิต กรมเทวะ-
วงศ์เฝ้า แล้วรับสั่งเรื่องความทหรรกับข้าพระองค์จิตรกับกรมหมื่น
เทวะวงศ์และกรมพิชิต แล้วเสด็จขึ้น เวลา ๑ ทุ่มเสด็จออก พระ
อุดมญาณฉวาทเณศน์ แล้วกรมหมื่นเทวะวงศ์เฝ้าอีก รับสั่งเรื่อง
อะไรต่าง ๆ

๑. รับหนังสือเรื่องราวพระองค์เจ้าจิตรเจริญกุลท้าวโทษพระยานรรัตน์ และตระลาการว่าพบสำนวนไม่ได้ให้โจทก์ดู และให้การของจำเลยก็เรียบเรียงเอาเองไม่ถามโดยยุติธรรม ทรงเห็นว่าให้ตระลาการศาลฎีกาหาตัวพระยานรรัตน์ มาถามและจะ เป็น อุตฺ-
 ธรณ์ได้หรือไม่ จะได้ให้คนอื่นชำระให้สอบดู

๒. พระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยาภาณุวงศ์ที่ส่ง ร่าง กฎหมายเดินเรือนั้น จะลงเป็นพระราชบัญญัติใหญ่ไม่ควร ด้วยเป็นแต่แนะวิธีเดินเรือเท่านั้นไม่ใช่ลงโทษ ให้เป็นแต่เพียงรับพระบรมราชโองการเท่านั้น และให้ตีพิมพ์ที่บรรดเลแล้วมาตีพิมพ์ตราโรงหลวง

๓. หนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์เรื่องอิม่วงทาส กล่าวโทษหลวงสารภณทัณฑ์จะตัดก็กลัวโจทก์จำเลยจะไม่ยอม ขอพระราชทานกระแสพระราชดำริ

๔. พระราชหัตถ์ตอบว่ากฎหมายก็มี อำนาจก็มี เมื่อเห็นอย่างไรก็ให้ตัดสินไป แต่ให้ดูกับกฎหมายแล้วเป็นแล้ว

๕. หนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์ว่ากงสุลฮอลันดานำเรื่องราวจีนหลืออาสูนว่า นายเปรมขุนด่านไปเก็บเอาดินกระสุนปราชกับพลอยจินทบุรี ๒ ห่อของจีนหลืออาสูนที่แต่งเรือไปค้าขายณ ด่านบางบอน และ^๕เนื้อความจดหมายพระยาศรีสรราชส่งนายเปรมขุนด่าน และให้การนายเปรม และมีความเห็นว่าพลอยนั้นขุนด่านไม่รู้ ถ้าขุน

ด้านสาบานได้ก็แล้วไป แต่ดินแดนนั้นจะไปรคให้ยึกไว้หรือให้
คืนไป

๖. พระราชหัตถ์ตอบให้ปรึกษา กับเจ้าพระยาสุรวงศ์คีตสันเสียบ
ตามแบบอย่าง

๗. หนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์ถวายเป็นว่า พระยาเจริญจัตปญชั
คนที่ได้เงินเดือนในศาลต่างประเทศ และไม่ได้เงินเดือนและช
แจงการความในศาลต่างประเทศ

๘. พระราชหัตถ์ตอบว่า ได้ทรงสั่งให้พระยาเจริญทำบัญชี
เสมียนผู้คุมที่ไม่ได้เงินเดือนเข้ามา ให้พระยาเจริญคัดมาแต่ผู้
ที่ได้เงินเดือน ให้คัดคนที่ยังไม่ได้มา

๙. หนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์ นำตราตั้งมิสเตอร์บีเอสมาเป็น
กงสุล

๑๐. ตราตั้งมิสเตอร์บีเอสฮาเมนกงสุลเยเนอราลฮอลันดา

๑๑. เจ้าพระยาภาณุวงศ์ ว่า กงสุลฮอลันดามี จตหมายส่งฟ้อง
มิสเตอร์เขคบชยุผู้เข้าส่วน กับนายแย้ม อำแดงศรี ขายสิ่งของ
ให้พระยาอนุรักษใช้ในการหลวง ยังไม่ใช้เงิน ๖,๕๕๒ บาท ๓
สลึงเฟื้อง ได้ให้พระยาเจริญมีหมายไป พระยาอนุรักษไม่รับ
หมายบอกป่วยเสีย

๑๒. คำฟ้องมิสเตอร์เขคบชยุล้ามฮอลันดาผู้เข้าหุ้นส่วนกล่าว
โทษพระยาอนุรักษ

๑๓. พระราชหัตถ์ตอบว่า ให้พระยามหาเทพเป็น ตระลาการ
ชำระความเข้าหน้าพระยาอนุรักษ ให้ส่งความอำแดงศรีมาที่พระยา
มหาเทพ

๑๔. พระราชหัตถ์เรื่องเจ้ากลางว่า เชื่อว่าสิ้นกำลังที่เธอจะจัดการเรื่องเจ้ากลางไม่ตลอด ถ้าถึงกำหนดผิดไม่ได้เงินก็ให้บอกมา ตัวนั้นจะทรงรับมา แต่จะใช้นั้นเป็นธุระของเธอ

หนังสือขียนขอติบวระเขี้ยว รอดริกขมิณสเตอร์เอกษตราออกินาริเปตนปือเตลดาร์กรุงสยามจีนญวน ถึงเจ้าพระยาภาณุวงศ์ว่า ได้รับตราตั้งมิสเตอร์กรุงสยามจีนญวน และเขามาถึงเชียงใหม่แล้ว แต่ยังมีธุระอยู่ถ้าเสร็จธุระจะเข้ามาณกรุงเทพ ฯ ถวายแจมเป็นสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน และพระบรมวงศานุวงศ์ พระราชหัตถ์ตอบว่าให้ตอบเขาตามเคย และกงสุลฮอลันดาออกวันพฤหัสบดี ขึ้น ๒ ค่ำ เดือน ๘ พระยาเจริญราชไมตรีถวายบัญชีคนที่ได้รับพระราชทานเงินเดือนศาลต่างประเทศ

วัน ๑๙ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาเช้า ๓ โมงเศษ ที่วังสมเด็จกรมพระ พอได้ฤกษ์สงแล้ว หม่อมเจ้าจรเข้าอาบน้ํา พระสงฆ์สวดไชยมงคลประโคม ท่านพระบรมวงศานุวงศ์ผู้ใหญ่ ท่านเสนาบดี รตนํ้าหม่อมเจ้าจรแล้ว พระศรีสุนทรอ่านประกาศ พอเวลาเช้า ๔ โมงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออกพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย พระบรมวงศ์ข้าราชการเฝ้าแล้ว พระศรีสุนทรอ่านประกาศ ครั้นประกาศแล้วรับสั่งให้หาหม่อมเจ้าจรเข้าไปหน้าพระที่นั่งโอรน พระราชทานนํ้าพระมหาสังข์ พระราชทาน สุพรรณบัตร หม่อมเจ้าจรมีพระนามจารึก

ในพระสุพรรณบัฏว่า พระวงศ์เธอ พระองค์เจ้า ขจรจรัสวงศ์
 พยัคฆนาม และกระดาษเลื่องเขียนสำเนาด้วย ทรงศักดิ
 นา ๓๐๐๐ แล้วพระราชทานพานทอง คนโททอง แล้วพระองค์
 เจ้าขจรจรัสวงศ์ทูลเกล้าฯ ถวายครอบต้นไม้ทองเงิน ชูบเทียนทอง
 เงินทอง แล้วเสด็จมาประทับตรัสกับสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า ซึ่ง
 พระองค์ตั้งมีนาเพียง ๑๕๐๐ นั้นน้อยนัก ได้โปรดให้เพิ่มขึ้นอีก
 เป็น ๓๐๐๐ และให้ไปเพิ่มเจ้าที่ต่งไว้เก่าๆ เสียด้วย แล้วเสด็จขึ้น

เวลาบ่าย ๓ โมงเศษเสด็จออกทรงหนังสือราชการ แล้วพระยา
 ภาสเฝ้ารับสั่งอยู่สักครู่ แล้วกรมพิชิตเฝ้าด้วยเรื่องความมิสก๊อก
 แล้วพระนายไวยเฝ้า องค์จิตรเฝ้าถวายเรื่องราว เวลาบ่าย ๕ โมง
 เศษเสด็จขึ้น

หนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์ นำเตเลแกรฟหลวงทวีปสยามกิจ
 กงสุลเมืองปิ่นบอกด้วยคำวิวาทกันที่เมืองไทร และได้ส่งไปให้
 เจ้าพระยาสุรวงศ์ทราบบ

คำเตเลแกรฟ หลวงทวีปสยามกิจ

คำแปลเตเลแกรฟ หลวงทวีปสยามกิจว่าตนตูลูเคนบอกมาว่า
 เกิดความขัดข้องกับตนกยะกบ ถ้าไม่ชำระให้ตกลงกันเสียโดย
 เร็วก็จะมีเหตุแฉ ข้าพเจ้าจะมีหนังสือมายังท่านว่าวิวาทด้วยเหตุใด

พระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยาสุรวงศ์ว่าหลวงทวีปสยามกิจบอกมา

ว่าตน ก็เคยกับตนเคยากวาวาทัน เห็นว่าข้าวนั้น เป็นทางราชการ
ถ้าจะนั่งเสียก็กลัวว่าจะมีผู้ อนุมาสรวม เขาขอให้รับ ก็ควรมี
ข้าหลวงรีบออกไปโดยเร็วพระยามนตรีไปก็ได้ ถ้าเรือบท่นอกก็มี
ให้ไปเรือเมล์ ไปลงเรือบท่นอกก็ดี ให้รีบคิดจัดการเสียโดยเร็ว
ถ้าตัดสินเรื่องความนายเนดกับหลวงกันพยุหบาทัว นายท้วม
นายทิม

หนังสือมิสเตอร์เกรซฟ้องเรื่องเงินกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์
พระราชหัตถ์ถึงกรมหมื่นนเรศวรว่าเกรซยื่นเรื่องราวเรื่องเงิน
ให้คิดใช้เขาเสีย ส่งเรื่องราวเกรซไปด้วย

พระองค์จิตรถวายพระพิเรนทรนัดสืบพะยาน จำเลยไม่มา ได้
ไปเคื่อนพระพิเรนทรๆ ว่าหลวงทวยหาญขัดขวางไว้ไม่ให้มายังมา
ให้ตำรวจไปเอาตัวนายยัง นายยังก็ไม่มา ครั้นจะจับกุมก็เกรง
วิวาท เป็นเหลือสติปัญญา ความจึงค้างอยู่ ได้ทูลปรึกษากรม
หมื่นพิชิตๆ ว่าเป็นการเหลือสติปัญญาตระลาการ ได้แต่ถวาย
ฎีกาอย่างเดียว

พระราชหัตถ์ถึงพระพิเรนทรว่า ความเรื่องบ่าวจิตรเจริญ นั้น
เจ้าหมื่นศรียื่นเรื่องราวไว้ จิตรเจริญก็ยื่นอีก ให้พระพิเรนทร
ชำระความสาวตั้นปลายให้ตลอด ให้ทหารส่งตัวผู้ต้องคดีมาว่า
กล่าวกัน ส่งเรื่องราวไปด้วยหมด

พระยามหาเทพยื่นคำข้อว่าพระยาอนุรักษ ไม่มาว่าความ ได้

ไปตาม ก็ผิดผ่อน ไปไม่มาว่า ทรงเห็นว่าให้ไป ตรวจดูว่าเจ็บจริงหรือไม่ ถ้าพอเอามาว่าได้ ก็ให้เรียกมา

หลวงสุวรรณภักดี เรื่องทองคำเปลวที่จ่ายด้านวัดพระศรีรัตนศาสดารามนั้น ได้แต่งคนออกจัดซื้อทองได้เพียงวัน ๔๐,๐๐๐-๕๐,๐๐๐ เท่านั้น จะทำให้มากไปไม่ได้

หลวงสุวรรณ ขันบัญชาทอง ที่จ่าย ให้ นายด้าน วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

เจ้าพระยาสุรวงศ์ตอบพระราชหัตถ์เรื่องเมืองไทรบุรี ซึ่งโปรดให้พระยามนตรีเป็นข้าหลวงไปด้วยเรือเมลันนั้น ถ้าวจะไม่ทันราชการ เรือแรมบิติดอยู่เมืองตรัง คนก็พร้อมแล้ว จะให้พระยามนตรีไปด้วยเรือมูราชสิทธิ์สวัสดิ์ถึงสิงคโปร์ ให้บอกไปถึงหลวงมนตรีนิกโรโกมาให้อาเรือแรมบิติดมารับที่เกาะหมาก จะขอเรือภริมย์เร็วจรเชิญท้องตราไปเมืองสงขลา ให้เจ้าพระยาวิเชียรคีรีแต่งคนไปสืบราชการแล้วรับบอกมา

สำเนาเจ้าพระยาสุรวงศ์ถึงต้นขุนโตผู้ว่าการแทนกงสุลสยาม สิงคโปร์ ว่าด้วย เรื่องที่กงสุลสยามเมืองปีนังบอก เตเลแกรฟมาที่กงสุลสิงคโปร์รับ

(๑)

วัน ๓๓ ๑๐ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๕๓

เวลาเช้า ๕ โมงเศษ เสด็จออกทอดพระเนตรละคร จนเวลาบ่าย

(๑) ตั้งแต่วันจันทร์ แรม ๕ ค่ำ เดือน ๘ ถึงวันศุกร์ขึ้น ๒ ค่ำ เดือน ๑๐ คำนับขาดหายไป ๓

๕ โมงเศษเสด็จขึ้น เวลาห้าค่ำเศษเสด็จออกทอดพระเนตรละคร
 อีก วันนั้นมีเวียนเทียนสมโภชพระเศวตสกลธวัธโรภาส แต่ไม่ได้
 เสด็จออก กรมหมื่นเทวะวงศ์เพี้ยฉะวาหนังสือหม่อมเจ้าปฤษฎ
 ญาณค์ เวลา ๕ ทุ่มเศษเสด็จขึ้น

รับหนังสือหม่อมเจ้าปฤษฎญาณค์ นายเสน่หีบอกระยะทางว่าได้
 ไปจากสิงคโปร์วัน ขึ้น ๑๐ ค่ำเดือน ๕ ไปด้วยเรือเมล์ฝรั่งเศส
 หนังสือสำหรับตัวมองช่วยกงมาแต่เมืองฮาปุน

หนังสือพระองค์ศิษย์ด้วยการ ที่จะ ตั้ง นอน คอมมิชชัน ออฟ
 ฟิชเชอร์และแอตติงกอปราล และขอตั้งสกุลสอนหนังสือ สอน
 เลขทหาร

ข้อบังคับในการที่จะตั้งนอนคอมมิชชันออฟฟิชเชอร์

วัน ๑๙ ๑๐ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาเช้า ๕ โมงเศษ เสด็จออกทอดพระเนตรละคร จนเวลา
 บ่าย ๕ โมงเศษเสด็จขึ้น เวลาห้าค่ำเสด็จออกทอดพระเนตรละคร
 อีก ครั้นเสด็จถึงโรงละครทรงได้กลิ่นสุราแล้วรับสั่งให้ตรวจ ได้
 ความว่านายดีसारวัตรกรมภูษามาลาที่เชิญเครื่องสูงกินสุราเมา จึง
 มีพระบรมราชโองการให้กรมพระตำรวจลงพระราชอาญา ๓๐ ที่ จำ
 ไว้เดือน ๑ แล้วทอดพระเนตรละครอยู่จนเวลา ๒ ข้ามเศษ มีพระ

บรมราชโองการให้หลวงรักษาราชหิรัญ เอาเงินมาพระราชนาน
รางวัลเจ้าพระยามหินทร ๑๐ ชั่ง แล้วเสด็จขึ้น

มีพระราชหัตถ์ถึงกรมขุนเจริญ พระราชนานพรในการทำบุญ
วันประสูติครบรอบ ๕๔ และพระราชนานรางวัลเงินอย่างเช่นเคย
มาทุกปี

วัน ๒๕ ๑๐ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาเช้าเสด็จพระสงฆ์ ที่พระที่นั่งพุทธรูป ๑๐ รูป วัน
สิ้นพระชนม์กรมสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี ไม่ได้เสด็จออก
เวลาบ่าย ๓ โมงเศษเสด็จออก พระยานรรัตน พระยามหามุนี
เฝ้าแล้ว กรมภูษเรศ กรมพิชิต พระศรีสุนทรเฝ้า แล้วเสด็จขึ้น
เสด็จออกขุนนาง พระยาพิพัฒน์อ่านบอกเมืองจันทบุรี ส่งเงิน
ส่วยแล้ว พระนรินทร์นำนายไชยขรรค์ ซึ่งกลับจากเมืองตะวันตก
เฝ้าแล้วเสด็จขึ้น เสด็จออกทางพุทธรูป ๑๐ พระสงฆ์ มีหม่อม
เจ้าพระอรุณและฐานาอันดั้บสวคมนตรีแล้ว สดับปกรณ์ แล้วพระ
อริยมนัถถวายเทศน์ เวลา ๒ ทุ่มเศษเทศน์จบ ทรงแจกเงินแล้ว
เสด็จขึ้น

พระยาพิพัฒน์ถวายบัญชีคนตายด้วยอหิวาตกโรค เมืองนคร
ชัยศรี พนศนิคม เมืองชลบุรี ๓ เมือง....ฉบับ

วัน ๓ ๖ ๑๐ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาบ่าย ๓ โมงเศษเสด็จออก พระยานานาเฝ้าแล้ว เสด็จประทับพระเก้าอี้ทรงพระอักษรแล้วทรงใบสั่ง แล้วพระองค์เจ้าดิศวรกุมารเฝ้าถวายหนังสือ....ฉบับ แล้วกรมหมื่นเทวะวงศ์เฝ้าเรื่องมองซวยกง แล้วสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงภาณุพันธุ์วงศ์วรเดชเฝ้าเรื่องใบสั่ง แล้วพระยาโชฎิกเข้ามาเฝ้าถวายหนังสือจีนแล้วเสด็จออกขุนนาง พระนรินทร์อ่านบอกเมืองนครศรีธรรมราช เรื่องพลับพลาที่ทำรับเสด็จ แล้วพระยาพิพัฒน์อ่านบอกเมืองจันทบุรี จางวางกองส่วยรงตาย แล้วพระยารองเมืองถวายหนังสือคำอุกขุนปริกษาโทษอ้อยู่ แล้วเสด็จขึ้น เวลาบ่าย ๓ โมงเศษสมเด็จพระพุทธถวายเทศน์

หนังสือ พระองค์ ดิศ นำ เรื่อง ราว หม่อมราชวงศ์ ด้ว่าพระยาอินทราชบิดีเอาตัวไปขังตรงเร่งเงิน ได้ให้ตระลาการไปว่ากล่าวกับพระยารองเมืองว่าผิดกฎหมาย ที่พระยารองเมืองจะตัดสินพระยารองเมืองไม่ยอมให้

เรื่องราวหม่อมราชวงศ์ด้ว่าอ้าแดงเสงี่ยมกับพวกช่วยกันจับตัวไปส่ง ว่ารับประกันทาสส่งให้พระยารองเมืองๆ เอาขังตรงไว้ได้ร้องว่าเป็นหม่อมราชวงศ์ ให้ส่งไปยังกรมขุนบดินทร์ พระยารองเมืองไม่ส่ง พระองค์ดิศให้ขอมมาว่ากล่าวก็ไม่ยอมเป็นความยากแก่นัก

หนังสือมิสเตอร์ บัลเครฟ มีถึงกรมท่าเล่าเรื่องความเจ้าเชิงใหม่กับมิสเตอร์ที่สมเด็จพระตัดสินว่า เป็นการเหมือนโปรเตสแตนต์ เป็นหนังสืออังกฤษ

สำเนาคำแปลหนังสือมิสเตอร์ บัลเครฟ เขาแปลของเขามา
คำแปลหนังสือมิสเตอร์ บัลเครฟ แปลในออฟฟิศ

หนังสือพระยามหาเทพ ว่าหมอไปตรวโรค พระยาอนุรักษว่าไม่เห็นเป็นอะไรมาก หมายจะมาก็คงได้ ทรงเห็นว่าหมอตรวจว่ามาได้ ก็ให้อามา

สำเนาหนังสือบิเอสฮาเมล ถึงกรมท่า เร่งรัดเรื่องความพระยาอนุรักษ ฯ

วัน ๔ ฯ ๑๐ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาบ่าย ๓ โมงเศษ เสด็จออกทรงหนังสือราชการแล้ว เจ้าพระยาภาณุวงศ์เข้ามาเฝ้า รับสั่งด้วยเรื่องมิสเตอร์กอกซ์มองชวยกง และเรื่องขุนนางจีนมาแต่กวางตุ้ง จนเวลาบ่าย ๔ โมงเศษ กลับไป แล้วเสด็จเข้ามาในออฟฟิศ หลวงรัฐยาธิบาลบัญชาเข้ามาเฝ้าถวายตัวอย่างเสื้อโปไลศที่พระยาราชรองเมืองทำ และที่พระยาราชรองเมืองทำการบิดพลิ้วว่ากล่าวต่าง ๆ แล้วเสด็จกลับเข้าไปประทับพระเก้าอี้ พระยาเทพเฝ้า แล้วรับสั่งให้พระยาเทพไปราช

บุรีเชษฐพระราชนัดดาและคอเรสปอนเดนส์ เรื่องมองช่วยกง
ไปชี้แจง และปรึกษาสมเด็จพระเจ้าพระยา แล้วทรงพระราชหัตถ์ถึง
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าฯ แล้วเสด็จขึ้น

ทรงพระราชหัตถ์เลขาถึงสมเด็จพระเจ้าพระยาว่าด้วยมิสก็อก พ้อง
ว่ามองไขแพ้วความ ได้เสียเงินให้บ้างแล้ว เงินไม่พอ มองช่วยกง
แพ้วความมองไข เจ้าเชียงใหม่เก็บทรัพย์สินมาไม่ให้มองไข พระยา
เจริญ พระยาเทพประชนชำระที่เชียงใหม่ นัดลงมาสืบกรุงเทพฯ
แต่เจ้าเชียงใหม่รับคำกงสุลอังกฤษขึ้นไปเก็บทรัพย์สินก็ได้ความจริง
กงสุลได้พูดจริง แต่เจ้าเชียงใหม่ไม่ได้หนังสืออำนาจจึงไม่ได้รับ
สมบัติ กงสุลอังกฤษเร่งมา สมเด็จพระเจ้าทรงตัดสินว่า เจ้า
เชียงใหม่เก็บทรัพย์สินมาก็ให้ไขเขา เมื่อไม่ได้เก็บก็ให้ร้องฟ้อง
ส่งคำตัดสินไปเมืองเชียงใหม่ เจ้าเชียงใหม่ส่งเงินและตัวมอง
ช่วยกงให้ถ้อยคำว่าเป็นสับเยกต์อังกฤษ และเจ้าเชียงใหม่ไม่
ได้รับทรัพย์สินของตัว ว่าตัวไม่แพ้วความ มองไขจึงมีหนังสือไปถามเหตุ
กงสุลตอบมาไม่พูดตามความ จะเอาแต่ตามคำตัดสินเก่า ภายหลัง
จึงมีหนังสือมาถึงท่านกรมท่า เป็นเหมือนโปรเตสต์ ดิร้าย
จะบอกไปนอก และเรื่องเงินกวางตั้ง แต่งขุนนางเข้ามาประกาศว่า
ของไทเฮาสวรรคตและเตือนให้ไปจิ้มก้อง เจ้าพระยาภาณุวงศ์
ได้โต้ตอบกัน ขอสดับสัญญาบ้าง และส่งคอเรสปอนเดนส์ออก
ไปด้วย

วัน๕๙ ๑๐ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาเช้า ๒ โมงเศษ เสด็จออกทางประตูพรหม เสด็จประทับ
ทำราชวัติฐ เสด็จลงเรือพระที่นั่งเวสชาติธิดาออกจากทำราชวัติฐ
เสด็จประพาสทางชลมารค ทรงพระอักษรกับหมอเถาแวนไป พอ
ถึงพระสมุทรเจดีย์หยุดเรือพระที่นั่ง ให้ส่งเทียนไปบูชา แล้วกรม
พระราชวังมาเฝ้าที่เรือพระที่นั่ง แล้วเสด็จกลับไป ออกเรือพระ
ที่นั่งไปถึงท่นนอกแล้วกลับเรือพระที่นั่ง เวลาทุ่มเศษเสด็จขึ้น

ทรงพระราชหัดถ์ถึงเจ้าพระยาภาณุวงศ์ ว่าด้วยเรื่องความมึส
ก็อกกับมองซวยกงนั้น ถ้าเจ้าพระยาภาณุวงศ์พูดกับกงสุลอังกฤษ
ไม่ตกลงกันแล้ว จะต้องตั้งเจ้าปฤษฎางค์เป็นชาเขดาแพร่ ไม่มี
ตราตั้งหลวง มีแต่หนังสือกรมท่า ได้คัดแบบหนังสือตราตั้งจาก
ดิโปลมาติกได้ ก็ส่งมาให้พอจะได้ดูเป็นแบบ

วัน๖๙ ๑๐ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาบ่าย ๓ โมงเศษ เสด็จออก ขวัญหาเฝ้าถวายหนังสือพระ
ยาสุรพลพิพิธ พระยารัตนโกษาเฝ้า พระศิริการภักดีเฝ้าถวาย
หนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์ และวิโปรตความ กรมหมื่นพิชิตเฝ้า
สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์น้อย เฝ้าเรื่องโปลด้ออฟฟิศ
เสด็จออกขุนนาง พระยาศรีอ่านบอกลเมืองพิษณุโลกเรื่องผู้ร้าย

เสด็จขึ้น กรมหมื่นพิชิต กรมหมื่นเทวะวงศ์เฝ้า เรื่องร่างตอบ
กงสุลอังกฤษ แล้วทรงพระราชหัตถ์ตอบเจ้าพระยาภาณุวงศ์ แล้ว
รับสั่งด้วยราชการและอื่น ๆ กับกรมหมื่นเทวะวงศ์ จนเวลาขาม
หนังสือขึ้น

๑. รับหนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์ว่า เวลาวันนี้ ๔ โมงเช้า
ขุนนางจีนที่เข้ามาขึ้นมามา ได้พูดจากันตามธรรมเนียม หาได้
ว่าสิ่งใดไม่ แล้วกลับไป

๒. มีพระราชหัตถ์เลขาตอบเจ้าพระยาภาณุวงศ์ว่า จีนนั้นไม่
ยอมให้เฝ้า ประเพณีแต่ก่อนก็ไม่มีปรากฏว่า ขุนนางจีนคนใดเฝ้า

๓. รับหนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์ ส่งร่างตอบมิสเตอร์บัลเกรฟ
มา และคิดเห็นว่าหนังสือที่เขาเข้ามาและตอบไป เขาคงส่งไปถึง
คอเวอนเมนต์จึงได้แต่งเป็นความยาว คิดว่า คอเวอนเมนต์จะได้
ทราบความที่เถียงกันง่าย

๔. ร่างตอบนั้นคืนกลับไป ไม่ได้คัดไว้

๕. พระราชหัตถ์ตอบเจ้าพระยาภาณุวงศ์ เรื่องร่างตอบกงสุล
อังกฤษว่า ความข้างต้นยังคลาดเคลื่อนอยู่ ได้โปรดให้สมเด็จพระ
คอเรสปอนเดนส์ ไปให้โดยเร็ว และหนังสือภาษาไทย อังกฤษ
ที่มิสเตอร์บัลเกรฟมีมา ยังผิดกันอยู่มาก ถ้าจะตอบตามไทย
ความจะเลียงกันไปมากเสียเปรียบด้วย เขาลงชื่อในภาษาอังกฤษ
ให้แปลเสียฉบับ ๑ และชมว่าแปลความดี

๖. รับหนังสือพระยาโชฎิก พระสวสดี แปลหนังสือจตุก
เมืองกวางตุ้ง เมืองกังไสฉบับ ๑

๑. รับหนังสือพระยาไชฎีก พระสวัสดิ์ แปลหนังสือเชิง
เขียงเป็นท่ของติดได้หุเจียดของปุเงงไซซิเกงและเกียข้จิบเป็น
พนักงานรับราชทูต ฉบับ ๑

๔. หนังสือขรัวหยาถวาย หนังสือพระยาสุรพลพิพิชชีแจง
ความ และเหตุทพระยาขุทธการโกศลและพระยาเกไตสวรินทร์
กระทำการต่าง ๆ และดัดแปลงธรรมเนียมใหม่แต่ลำพังใจ และ
ข้อที่บาดหมางกันกับพระยาสุรพล

บัญชีเงินภาษีอากรหัวเมืองขึ้นกรมพระกลาโหม ๒ ฉบับ เจ้า
พระยาสุรวงศ์ให้หลวงจ้านงพลภักดีถวาย

หนังสือ ดองเฮง เอี่ยม มองเหม็ง ยี่ ร้องกล่าวโทษจินติด
จินเฉียว จินจ้งว่า ทำอัยยี้ และกระทำการข่มเหงราษฎรต่าง ๆ

วัน ๑๓ ๑๐ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาเช้า ๓ โมงเศษ เสด็จออกทรงประเคนที่พระที่นั่งไพศาล
ทักษิณ แล้วเสด็จขึ้น พราหมณ์เวียนเทียนสมโภชพระพุทธรูป
ตามเคย

เวลาบ่าย ๓ โมง เสด็จออกทรงหนังสือราชการ กรมหมื่น
พิชิตเพ้าทรงฎีกาแล้วเสด็จขึ้น เวลาทุ่มเศษเสด็จออก สมเด็จพระ
พุทธโฆษาจารย์ถวายเทศนามงคลวิเศษ จบแล้วเสด็จมาประ
ทับตรัสกับสมเด็จพระมหลวงภานุพันธุ์วงศ์วรเดช แล้วเสด็จขึ้น

รับหนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์ ถวายสำเนาหนังสือพระยา
สยามธรรพาทย์ บอกข่าวราชการเมืองลอนดอน

สำเนาหนังสือพระสยามธรรพาทย์บอกข่าวราชการต่างประเทศ
สำเนามองซิเออร์รุเดียบอกข่าวราชการต่างประเทศ

(๑)

วัน ๖ ๑ ๑๐ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓
๘

เวลาบ่าย ๒ โมงเศษ เสด็จออก พระยานรรัตนราชมานู แล้วทรงร่าง
แหม่มมอแรนกับเรื่องจีน เวลาบ่าย ๔ โมงเศษ เสด็จวัดพระศรีรัตน
ศาสดาราม ทอดพระเนตรงานแล้วเสด็จขึ้น

วัน ๗ ๑ ๑๐ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓
๘

เวลาเช้า ๕ โมง เสด็จออก สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรม
หลวงภาณุพันธุ์วงศ์ กรมหมื่นพิชิต กรมหมื่นเทวะวงศ์ พระ
ยาภาสเกล้า ทรงเรื่องต่างๆ มีเรื่องจีนเป็นต้น แล้วทรงร่างแหม
่มมอแรนคัม จนเวลาบ่าย ๒ โมงเสด็จขึ้น บ่าย ๓ โมงเศษเสด็จ
ออกทรงพระราชหัตถ์ เวลาบ่าย ๕ โมงเศษ เสด็จพระราชดำเนิน
ประทับทำราชวรดิฐ ทรงเรือพระที่นั่งแก้วไปประทับที่จวนสมเด็จพระ
เจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ทรงถามถึงการที่ป่วยล้มนั้นเดินไม่
ถนัด ลูกน้องไม่ใคร่ไหว ประทับตรัสด้วยราชการต่างๆจนเวลา ๒ ทุ่ม

(๑) ตั้งแต่วันจันทร์ แรม ๔ ค่ำ ถึงวันพฤหัสบดี แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๐ ต้นฉบับ
ขาดหายไป

เศษเสด็จกลับประทับทำราชวรดิฐ ทรงพระราชนาเสด็จไปประทับ ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการ พระมงคลเทพมณเฑียรแล้ว พระสงฆ์ ๕ รูป สวดเสดาะ พระเคราะห์ ในพระอุโบสถ ทรงจุดเทียนนมัสการที่ต่าง ๆ ตามเคย และที่มูขานพระเคราะห์แล้ว เสด็จกลับพระบรมมหาราชวัง

ทรงพระราชหัตถ์ ที่ ๑๔๕/ ถึงกรมภูษเรศ พระยารองเมือง พระเทพพลู ให้จัดคนชวमारับพระราชทานเงินแจกในการเฉลิม พระชนมพรรษา รวม ๑๐,๒๒๗ คน เท่ากับวันพระชนมพรรษา

วัน ๑๑ ๑๐ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลา ๔ โมงเช้าเสด็จออก สมเด็จพระหลวง ภาณุพันธุ์วงศ์ กรมหมื่นพิชิต พระยาภาส เฝ้าเรื่องสัปช แล้วกรมหมื่นเทวะวงศ์ เฝ้าอีก เวลาเที่ยงเสด็จขึ้น เวลาบ่าย ๓ โมงเศษ เสด็จออกทรง จัดพระที่นั่งไพศาลแล้ว เสด็จขึ้น เวลาบ่ายเศษเสด็จออกวัด พระศรีรัตนศาสดาราม สวดเสดาะ ๕ รูป พระประสิทธิ์ศีลคุณ ถวายศีลแล้ว ไห่บูชาอย่างเช่นวันก่อน แล้วเสด็จพระที่นั่ง อมรินทร์ ทรง ประเคน ผ้าไตรพระสงฆ์ คณะมหานิกาย ๓๐ รูป พระสงฆ์ครองผ้าแล้ว พระธรรมวโรดมถวายศีล แล้วเจริญพระ พุทธมนต์ เวลาบ่ายเศษเสด็จขึ้น

วัน ๒๑.๑๐ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาเช้า ๔ โมงเศษ เสด็จออกพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ทรง
 จดเทียบเครื่องนมัสการ พระธรรมวโรดมถวายศีลแล้ว พระสงฆ์
 ทวีจริยพระพุทธรูปคือนั่นในถวายพรพระ แล้วรับพระราชทาน
 ถัน แล้วทรงถวายไทยธรรมต่าง ๆ พระสงฆ์ถวายขกา สัพพี
 ยัมปิเตเส ขาน อติเรก ภวตุสัพพ ถวายพระพรลา พระยาจำแสน
 กลับมาจากเมืองตาก เข้ามาเฝ้าทูลละอองฯ ทรงด้วยข้อราชการ
 ต่าง ๆ แล้วเสด็จขึ้น เสด็จออกในออฟฟิศ กรมหมื่นพิชิต
 พระยาภาส เฝ้าเรื่องสปีช ทรงพระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยาภาณุวงศ์
 ร.ท. ๑๕๓/๔๓ เรื่องหมอเดนมาร์ก พ้องพระยาสมุทรวัดด้วยคิด
 เงินค่ารักษาตัว พระยาสมุทรวัดและภรรยาที่ตายให้ชำระว่ากล่าวเสีย
 เพราะเป็นการเล็กน้อย พระยารัตนโกษาเฝ้าถวายตลับประดับ
 เพ็ชร ทับทิม สองเถา ๆ ละ ๓ ใบ ทรงขึ้นตัวพระราชทานเงิน
 ค่าทอง ค่าเพ็ชร ทับทิม ทำตลับและบัวพระโขนง ๒ ใบ เป็น
 เงิน ๕๔ ชั่ง ๒๐ บาท ๒๐ อัฐ ตัวที่ ๔๕๖ แล้วเสด็จขึ้น เวลาบ่าย ๕
 โมงเศษ เสด็จออกพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย พระพิมลธรรมถวาย
 เทศนามงคลสูตรกัณฑ์ ๑ แล้วเสด็จวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
 ทรงถวายผ้าไตร แล้วทรงจุดเทียน เครื่องนมัสการและที่ต่าง ๆ
 แล้วพระสงฆ์ ๕ รูป มีพระคุณาจารย์วัตรเป็นประธาน เจริญพระ

พุทธมนต์ เสด็จพระเคราะห์ในพระอุโบสถ แล้วเสด็จกลับมา
ประทับที่แท่นบรรณารักษ์ พระครูฐานานายกนามนิยายถวายผ้า
ชีวถวายไชยมงคล เจ้าภานายอกร ขุนนางจีน ถวายกิมฮวย
และเครื่องต่าง ๆ ตาม ประเพณี ของเขา แล้วเสด็จขึ้น ประทับ
พระที่นั่งไพศาลทักษิณ พระสงฆ์วัดราชประดิษฐ์ ๕ รูป มีสมเด็จพระ
พระพุทธโฆษาจารย์เป็นประธาน รับพระราชทานผ้าไตรสลับบัณเฑาะ
แล้วสวดเสดาะ ไหรบูชาอย่างเช่นเคยมีมาทุกปี เวลา ๒ ยาม
เศษเสด็จขึ้น

วัน ๓ ฯ ๑๐ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓
๑๒

เวลาเช้า ๓ โมงเศษ เสด็จออกที่พระที่นั่งไพศาล เจ้าพนักงาน
นำเสด็จพระพุทธโฆษา ฐานานายก ๕ รูป เข้าไปทรงจุดเทียนนมัส
การ สมเด็จพระพุทธถวายศีลแล้วสวดถวายพระพรแล้วทรงประ
เคนพระสงฆ์รับพระราชทานฉัน แล้วโปรดเกล้าฯ ให้เจ้านาย
ไปเชิญพระที่สวดเสดาะวันละ ๕ รูป มารวมฉันวันนี้ ๑๕ รูป
ที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม แล้วทรงจุดเทียนสังเวทเทวดา พระ
ศรีสุนทรอ่านประกาศบูชาเทวดา พระสงฆ์รับพระราชทานฉันแล้ว
ทรงประเคนพระสงฆ์ ถวายขณา สัพพี ยานี อัคคโตเว อติเรก
สัพพพุทธา พวตุสัพพ พระพรลากลับ แล้วเสด็จขึ้น เวลา

บ่าย ๓ โมงเศษเสด็จออก สมเด็จพระวันรัต ถวาย เทศนารัตน
 สุตกรัณฑ์ ๑ แล้ว เสด็จออกทรงแจกทานคนชรา ๒๐๐ คนที่เก้งว
 สภาภิรมย์ แล้วมีสเตอร์มาเดินเฝ้าถวายพระรูปที่ทรงถ่าย แล้ว
 เสด็จวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการณที่
 ต่าง ๆ แล้ว สมเด็จพระวันรัตถวายศีล ขุนมหาสิทธิอ่านประ
 กาศ และ เรื่อง รัตนพิมพวงศ์ แล้ว เสด็จกลับ ประทับ พระที่นั่ง
 อมรินทร์ ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการ แล้วทรงประเคนผ้าไตร
 สลับแพร พระสงฆ์คณะธรรมยุติกา ๖๐ รูป ครั้นพระสงฆ์ครองผ้า
 แล้ว กรมพระปวเรศถวายศีล พระอริยชาติดำนาน พระสงฆ์เจริญ
 พระพุทธรูป มหามงคลสูตร สัตตปริตร เวลายามเศษเสด็จขึ้น
 เสด็จออกพระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬาร แล้ว กรมพระราชวัง
 บวร พระบรมวงศานุวงศ์เข้ามา มีการเลี้ยงอย่างเช่นปีก่อน ๆ มา
 แล้ว กรมพระราชวัง ถวายพระพร แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้า
 อยู่หัวทรงสปีช เวลา ๒ ยามเลิก

วัน ๔๗ ๑๐ คำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาเช้า เสด็จออกพระที่นั่งอมรินทร์ พระสงฆ์ ๖๐ รูปพร้อม
 กัน พอได้พระฤกษ์เข้าโมงกับ ๔๒ นาที พระบาทสมเด็จพระเจ้า
 อยู่หัวเสด็จเข้าสู่ที่ทรงพระมุขาทิเชก พระสงฆ์ถวายไชยมงคล

เจ้าพนักงานประโคนพิณพาทย์แดรสังข์ กรมพระปวเรศถวายน้ำ
 พระพุทธรณ์ พราหมณ์ถวายน้ำกลสังข์ แล้วเสด็จเข้ามา
 ประทับที่พระที่นั่งอมรินทร์ พระสงฆ์ ๖๐ รูป รับพระราชทานฉัน
 แล้ว ทรงถวายไทยธรรม พระสงฆ์ถวายอดิเรก ภาตุสัพพ พระพร
 ลากลับ แล้วเสด็จขึ้น เวลาเช้า ๔ โมงเศษ เสด็จออกวัดพระศรี
 รัตนศาสดาราม ประทับในพระอุโบสถ พระบรมวงศานุวงศ์ข้า
 ราชการประชุมพร้อมกันในพระอุโบสถ บอกพระอุโบสถตามอย่าง
 เช่นวันถือน้ำพระพิพัฒน์แต่ก่อนมาแล้ว พระมหाराชครูพิธิ ว่า
 มนต์แข่งน้ำภาษาพราหมณ์ แล้วพระศรีสุนทรอ่านแข่งน้ำภาษา
 สยาม แล้วพระสิทธิไชยเชิษฐพระแสงลงจุ่มในหม้อน้ำ พระสงฆ์
 สวดคาถาสำหรับพระราชพิธี กรมพระอดิภักษ์เจกคำสาบานให้
 ข้าราชการอ่านแล้ว พราหมณ์และสนมเชิษฐน้ำทุลเกล้า ๆ ถวาย
 สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรมพระราชวัง พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ
 ผู้ใหญ่ผู้น้อย แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับ
 ถึงหน้าปรัมิวเซียม พระสวัสดิ์พาขุนนางจีนเฝ้า แล้วเสด็จกลับ
 พระบรมมหาราชวัง เปลื้องเครื่องทรงฉลองพระองค์เต็มยศทหาร
 พระภูษาสีสรวมฉลองพระองค์ครุย พระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการ
 สรวมเสื่อเยียรบับสี นุ่งผ้าม่วงสี สรวมเสื่อครุยพร้อมกัน
 ถวายบังคมพระบรมอัฐิหน้าสนามจันทร์ตามเช่นเคยมาทุกปี แล้ว
 เสด็จขึ้น ข้าราชการเปลื้องเสื่อครุยแล้วเข้าไปคอยเฝ้าในพระที่นั่ง

อมรินทร์ เวลาเที่ยงเศษพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออก
ประทับพระที่นั่งโอรน พระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย
กงสุลต่างประเทศเฝ้าแล้ว กรมหลวงวรศักดิ์ดาถวายเป็นพระพรแทน
พระบรมวงศานุวงศ์ แล้วเจ้าพระยาศรีพิพัฒน์ถวายพระพรแทน
ขุนนางข้าราชการ แล้วมีสเตอร์บัลเครฟเอเยนต์กงสุลเยเนอราล
อังกฤษ ถวายพระพรแทนกงสุลต่างประเทศทั้งปวง แล้วทรงสืบทอด
พระราชทานพรตอบ แล้วเสด็จขึ้น เวลาบ่ายเสด็จออกพระราช
ทานผ้าและเงินข้าราชการข้างในข้างหน้า ๒๕ คน แล้วหม่อมเจ้า
พระอรุณถวายเทศนามะตตสูตรกัณฑ์ ๑ แล้วเสด็จออกแจกทาน
คนชราที่เก้งวรสภาภิรมย์ ๒๐๐ คน แล้วเสด็จไปประทับทำราช
วโรกาส เสด็จทรงเรือกลไฟอาเลกซันดราทอดพระเนตรข้าราชการ
ราษฎรพ่อกำนายห้างจุดโคมไฟฉลองพระเดชพระคุณตามลำแม่น้ำ
แล้วเสด็จประทับบ้านเจ้าพระยาภาณุวงศ์ แล้วเสด็จขึ้นบนเรือน
ที่มีปูลแล้วเสด็จกลับเข้าพระบรมมหาราชวัง แล้วเสด็จออก
พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท สมเด็จพระวันรัตถวายศีลแล้ว พระ
สงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ แล้วเสด็จทรงรถพระที่นั่งทอดพระเนตร
ข้าราชการราษฎรพ่อกำนายห้างจุดโคมไฟตามสถลมารค ฯ

วัน ๕ ๓ ๑๐ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาเช้า เสด็จออกพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ทรงประเคน

โกเข้ากระยาคุ ข้าราชการ โกเจ้าพระยาพลเทพ เป็นโกทรงประเคน
 พระสงฆ์ รับพระราชทาน ฉันทแล้ว โปรดเกล้าฯ ให้ท่านเสนาบดี
 เข้ามาประชุมปรึกษาราชการเรื่องเงินในพระที่นั่ง ผู้ที่มาประชุมนั้น
 คือ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์น้อย ๑ เจ้าพระยาภาณุ
 วงศ์ ๑ เจ้าพระยาพลเทพ ๑ เจ้าพระยามหินทร ๑ เจ้าพระยาศรี
 พพัฒน์ ๑ ครั้นประชุมเสร็จแล้ว เวลาบ่ายเสด็จลงทรงแจกทาน
 ข้างใน ๒๐๐ แล้วเสด็จออกพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย กรมพระ
 ปวเรศวริยาลงกรณ์ ถวายเทศนาเทวดาอุทิศกัณฑ์ ๑ แล้วเสด็จ
 ออกเฝ้าบรรพตภิรมย์ ทรงแจกเหรียญเงินกับดีไปมาพระราชทาน
 ผู้ซึ่งตั้งโรงรักษาอหิวาตกโรค แล้วทรงแจกทานคนแก่ ๒๐๐ แล้ว
 เสด็จขึ้น เวลาค่ำเสด็จออกพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท สวดมนต์
 พระราชพิธีสารท พออ่านประกาศหมดแล้วก็เสด็จขึ้น

วัน ๖ ๑๕.๑๐ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาเช้าเสด็จออกพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ทรงประเคนโก
 เข้ากระยาคุ โกสมเด็จพระปรมเป็นโกทรงประเคนฯ แล้ว พระ
 ราชทานเหรียญรางวัลในการ รักษา อหิวาตกโรคแก่ผู้ซึ่งยังไม่ได้
 รับพระราชทานแต่เวลานานนี้ แล้วเสด็จขึ้น เวลาบ่ายมีสเตอร์
 อาลบาสเดอเฝ้า เวลาค่ำเสด็จออก พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

พระสงฆ์ เจริญพระพุทธมนต์ จบแล้ว เสด็จพระราชดำเนินไป
ประทับ ณ โรงพิธี ถวายน้ำทิพย์ปายาส แล้วเสด็จขึ้น

วัน ๗ ๆ ๑๑ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาเช้าเสด็จออกทรงประเคนโถเข้ากระยาคุณ แล้วเสด็จออก
ขุนนางบนพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทนั้น พระยาพิพัฒน์อ่านบอก
เมืองนนทบุรี เมืองสมุทรสาคร ทำการเฉลิมพระชนมพรรษา แล้ว
เสด็จขึ้น สมเด็จพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ พระองค์น้อย กรม
หมื่นพิชิต พระองค์เจ้าวรวรรณ พระยาภาส เอนกพิลาปอย่าง
เปาเตอร์ มาทูลเกล้าฯ ถวายทอดพระเนตร สมเด็จพระที่นั่งสุทไธสวรรย์
พระองค์น้อย ถวายนกเปาเตอร์คู่ ๑ มีลูก ๒ ตัว กรมพิชิตถวายคู่ ๑
พระยาไชยสุนทรเฝ้าถวายรายค่าเช่าที่ดินวัดประยุรวงศ์ มีพระ
ราชหัตถเลขาสั่งให้เฉลี่ยฉะบับ ๑ ร. ที่ / ๔๓ กับให้ยกส่วนที่ ๓๒
ของ สมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ ไป เปลี่ยน พระราชทาน
พระองค์เจ้าไชยอันตมงคล แล้วมีพระราชหัตถ์ ร. ที่ / ๔๓ ถึงเจ้า
พระยาภาณุวงศ์ เรื่องกงสุลอเมริกันบอกว่าคอเวนเมนต์อเมริกัน
ส่งขึ้นหนังสือติดกับเหรียญมารางวัลรายอะไร ชื่อเรียกรว ๆ ให้
สับทกลาไหมเสีย แล้วมีพระราชหัตถ์ ตอบขอบใจหมอดินไป
ฉะบับ ๑ ในการเฉลิมพระชนมพรรษา แล้วเสด็จขึ้น

วัน ๑๙ ๑๑ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

ทรงพระอักษรแล้วทอดพระเนตรนกพิลาป แยกโคไปนั้ต่าง ๆ แล้วสมเด็จพระเจ้าเอกทัศฯ พระราชทานสมุดเรื่องความ หลวงวารไป กับถวายสิ่งของตัว ๑ เหลืองทั่วตัวเป็นเหมพรรณ พานรได้ เจ้าพระยาภาณุวงศ์ เฝ้าถวายร่างตอบ จันถึงจตุตถเมือง กวางตุ้ง ว่าด้วยรับคำประกาศฉบับ ๑ ถึงปุนกั ว่าด้วยรับคำ ประกาศและเสียใจที่ไม่ยอมให้ไปกองทัพเทียนจันฉบับ ๑ ทรง เห็นตัวเงินยี่มนำเบอร์ ๒๕-๓๐-๓๑-๓๒ พระราชทานทูตกระ หม่อมพระองค์น้อย เช่นหนังสือทูตกระหม่อมพระองค์ใหญ่ ว่า ด้วยจันพวงว่นานายพินทหารตาย ให้พระยามหามนตรีรับความ ขำระ แล้วเสด็จขึ้น ค่ำทรงธรรม พระพิมลธรรมถวายเทศนา กัณฑ์ ๑ แล้วเสด็จขึ้น

วัน ๓๙ ๑๑ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาเช้า ๔ โมงเสด็จออก กรมหมื่นพิชิตเฝ้าทรงทอดพระเนตร นกพิลาป และทรงหนังสือราชการต่าง ๆ แล้วกรมหมื่นเทวะวงศ์ เฝ้า สมเด็จพระเจ้าเอกทัศฯ พันทรงเข้ามาเฝ้า แล้วเสด็จขึ้นเสวย แล้วเสด็จออกทอดพระเนตรทำกรงนก และอื่น ๆ เวลาบ่าย ๕ โมงเศษเสด็จออกขุนนาง พระนรินทรอ่านบอกเมืองเพชรบุรี บอก น้ำฝนต้นข้าว และพระราชทานเหรียญรางวัลในการตั้งโรงรักษา

อหิวาตกโรคแก่ขุนศรีสุพรรณ แล้วเสด็จขึ้น วันนั้นสวคมนตรี
 กเชนทร์ศวนาน ไม่ได้เสด็จออก

มีพระราชหัตถ์ที่ ๑๘๘ ถึงมิสเตอร์อาลบาสเดอให้เป็นผู้ดูแล
 สวนสราญรมย์

วัน ๔ ๑ ๑๑ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาเช้า ๔ โมงเศษเสด็จออก กรมหมื่นเทวะวงศ์เพี้ย แล้ว
 กรมหลวงภาณุพันธุ์เพี้ยอีกแล้วเสด็จขึ้น เวลาบ่ายเสด็จออก เวลา
 บ่าย ๔ โมงเศษเสด็จออก ทอดพระเนตร แห่กเชนทรศวนาน แล้ว
 เสด็จขึ้น เสด็จออกทางพระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬาร พระ
 พิมลธรรมถวายเป็นเศสน์ เสด็จขึ้น

วัน ๕ ๑ ๑๑ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาเช้า ๔ โมง เสด็จออกพระเฉลียง แล้วเสด็จในออฟฟิศ
 พระไชยยศเพี้ย พระนายไวยเพี้ยถวายแผนที่ที่โรงเอกส์ อภิเชน
 แล้วพระอมรเพี้ย เสด็จขึ้นออกพระเฉลียง สมเด็จพระหลวง
 พระองค์น้อยเพี้ย แล้วพระยาภาสเพี้ย

วัน ๖ ๑ ๑๑ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาเช้า ๔ โมงเศษ กรมหมื่นพิชิตเพี้ยที่พระเฉลียงแล้ว เวลา

บ่าย ๒ โมงเศษ เสด็จขึ้น เวลาบ่าย ๔ โมงเสด็จออก พระองค์
 วรรันต์เฝ้าถวายกำหนดฤกษ์รับกรม แล้วพระราชทานหนังสือ
 สำคัญ แล้วหม่อมเจ้าจันตรีเฝ้าถวายลายกรอบมุกแล้ว พระ
 องค์ฉายเจ็ดเฝ้าถวายทรงปิดทองหนังสือ แล้วเสด็จวัดพระศรี
 รตนศาสดารามทอดพระเนตรพระพุทธรูปพระพุทธรูปขอผ้า พระ
 พุทธเลิศล้ำ ทูลลงจะซ่อม เวลาบ่าย ๕ โมงเสด็จกลับพระบรมมา
 ราชวัง

วัน ๒ ฯ ๑๑ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาเช้า ๔ โมง เสด็จออก สมเด็จพระมหาลง ภาณุพันธุ์วงศ์
 กรมหมื่นพิชิตเฝ้าที่พระเฉลียง เวลาบ่าย ๓ โมงเสด็จขึ้น เวลาบ่าย
 ๓ โมงเสด็จออก ทอดพระเนตรนกพิลาปที่เฉลียง พระยาภาสเฝ้า
 เวลาบ่าย ๕ โมงเศษ เสด็จออกขุนนาง พระยาศรีอ่านบอคน้ำฝน
 ต้นข้าวเมืองนครนายก แล้วเสด็จขึ้น

เวลาบ่าย ๕ โมง กรมหมื่นเทวะวงศ์เฝ้า แล้วทรงธรรม พระพิมล
 ธรรมถวายเทศน์

(๑)

วัน ๓ ฯ ๑๒ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาเช้าเสด็จออกทอดพระเนตรนกกรั ๑ แล้วเสด็จขึ้น เวลา
 เที่ยงเศษเสด็จออก ข้าราชการเฝ้าด้วย เรื่องพระยาสุรพลพิพิธ

(๑) ตั้งแต่วันอังคารขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ถึงวันจันทร์ แรม ๔ ค่ำ เดือน ๑๒ ต้น
 จะนับขาดหายไป

สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์น้อยเฝ้าด้วยเรื่องโทรเลข แล้ว
ทรงใบสั่งจ่ายเงินอยู่จนเวลาบ่าย ๒ โมงเศษเสด็จขึ้น บ่าย ๔ โมง
เศษเสด็จออก สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์น้อยเฝ้าถวาย
แผนที่โรงทองและที่อื่น ๆ พระวุฒิการบตีเฝ้าเรื่องจะมีเทศน์มหา
ชาติ และเรื่องพระและอื่น ๆ พระยาเทพประชนเฝ้า พระราช
ทานเรื่องความแขกนดินซึ่งเป็นชู้กับตนถือคำพระยาเดโช และ
ถูกฆ่าตายที่เมืองไทรบุรีนั้นให้ดู กรมหมื่นเทวะวงศ์ พระยาภาส
เฝ้า เวลาบ่าย ๕ โมงเศษออกขุนนาง ไม่มีราชการอันใด รับสั่ง
ถามพระยาวิเศษด้วยเรื่องความจันทิบาท หลวงพระยาวิเศษกราบ
บังคมทูลว่าค้างอยู่ที่ในสัตย์จริง ทรงพระราชดำริว่าขุนหลวงพระไกร
ศรี สติพณเพื่อนใกล้ชิดจะเสียจริต จะต้องมิใช่ช่วยทำจึงจะได้ แต่
ยังไม่ตกลง เป็นผู้ไม่ตกลงเป็นผู้ใด เวลาค่ำเสด็จขึ้น พระราช
ทานเทียนไชยให้ พระเจ้าลูกเธอไป ทรงจุด ที่เสาศิลาโหมไชยพระราช
พิธี จอมเปรียงนั้น พระมหาราชครูพิธี เฝ้าถวาย น้ำสังข์ พิธีแล้ว
เสด็จขึ้น มีพระราชหัตถ์เลขา ร. ที่ ๒๓๐/๔๓ ฉะบับ ๑ รับหนังสือ
เจ้าพระยาภาณุวงศ์ส่งสำเนาพระยาสยามธรรพาทิ เรื่องหม่อม
ใหญ่สุวพรรณใน พระองค์สาย ฉะบับ ๑ บอกข่าวต่างประเทศ
ฉะบับ ๑ พระสยามธรรพาทิข่าวต่างประเทศและเรื่องตราฝรั่งเสส
และกงสุลฝรั่งเสสที่จะเข้ามาเมืองไทยฉะบับ ๑ สมเด็จพระ
นารายณ์เจ้าพระยาภาณุวงศ์ เรื่องเมืองเชียงใหม่ฉะบับ ๑

วัน ๔๑ ๑๒ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓
๑๐

เวลาเช้า ๕ โมงเศษ เสด็จออกทอดพระเนตรนก และทรงคิด
จำนวนผู้ที่จะได้รับพระราชทานตราจุลจอมเกล้าป็น และทรงร่าง
หนังสือสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์น้อย มีไปที่กรมท่า
แล้วกรมหมื่นประจักษ์เกล้าฯ รับพระราชทานเงินล่วงหน้าทำประดู่
พิมานไชยศรี ๑๐ ซึ่งพระราชทานด้วยม่านเบอร์ ๓๖ เทียงเศษเสด็จ
ขึ้น เวลาบ่าย ๓ โมงเศษเสด็จออก สมเด็จพระพุทธเจ้าทรงด้วย
เรื่องโคลงรามเกียรติ์ที่จะจารึกศิลาติดที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม
และเรื่องพระราชพิธีฉัตรมงคล ที่จะแปลงบทฉันทกถาพระที่นั่ง
ต่าง ๆ ให้ยกพระเกียรติยศ ใน พระบาท สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัวด้วย และเรื่องความนรดินตายที่กลามุดาตายเมืองไทรบุรีนั้น
และเรื่องสมินที่เป็นความเกี่ยวข้องกรมพระนครบาลที่ทรงส่งไปให้
กรมภูธรเรว่า เพราะยังไม่มือธิดาในกรมวังนั้น และเรื่องผู้ที่จะมา
ช่วยราชการในตำแหน่งที่พระไกรสรนั้น เห็นว่าหลวงรัตนสมบัติ
พอจะฉลองพระเดชพระคุณได้และตำแหน่งต่าง ๆ ต่อไป และผู้
ซึ่งจะได้รับพระราชทานตราจุลจอมเกล้าป็นนี้ พระยาอภัยรณฤทธิ์
เกล้าถวายขัตติยอภิสมาชิกความอ่าแดงพลับกับท้าวเลื่อนฉะบับ ๑ พระองค์
เจ้าดิศวรกุมารเกล้าถวายโคหม่อหนังสืออย่างนิเกอดโคม ๑ และ
ถวายเรื่องราวทหารฉะบับ ๑ ทรงโบส่งฉะบับ ๑ เวลาค่ำเสด็จขึ้น

เวลา ๒ หุ้มเสด็จออกพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พระสงฆ์เจริญ
พระพุทธมนต์ในงานพระราชพิธีฉัตรมงคลปีนี้ เพิ่มคำประกาศ
ซึ่ง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ ทรง แต่ง เป็น ร่าย พระศรีสุนทร
โวหารอ่านก่อนพระสวดมนต์ ๆ จบแล้ว เสด็จขึ้น

วัน ๕ ๑ ๑๒ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาเช้า ๕ โมงเศษ เสด็จออกพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาททรง
ประเคนพระสงฆ์ รับพระราชทานฉัน แล้วพราหมณ์อ่านฉันท์
กล่อมตามเคย เวียนเทียน แล้วเสด็จขึ้น เวลาบ่าย ๔ โมงเศษ
เสด็จออกทรงพระราชยานไปประทับทำราชวรดิฐ เสด็จลงทรง
เรือพระที่นั่งกราบไปประทับที่วังพระประพันธ์วงศ์เธอ พระองค์เจ้า
ประเสริฐศักดิ์ ทรงรดน้ำพระศพซึ่งสิ้นพระชนม์ เวลา ๒ โมงเช้า
วันนี้ พระราชทานโกศไม้ ๑๒ อย่างต่างกรมวังหน้า เพราะจะได้ เป็น
ต่างกรมอยู่แล้ว ครั้นเชิญพระโกศตั้งที่แล้ว ทรงสดับปกรณ์ผ้าไตร
ผ้าขาวแล้ว เวลาบ่าย ๔ โมงเศษเสด็จลงทรงเรือพระที่นั่งเสด็จกลับพระ
บรมมหาราชวัง เวลาทุ่มเศษ เสด็จออก พระที่นั่ง ไผศาลทักษิณ
มีสวดมนต์ในงานพระราชพิธีฉัตรมงคลเหมือนวานนี้ เวลายามเศษ
เสด็จขึ้น

วัน ๖ ๑ ๑๒ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาเช้า ๔ โมงเศษเสด็จพระที่นั่งไผศาลทักษิณ พระสงฆ์เข้า

ไปรับพระราชทานฉนั้น และมีพราหมณ์อ่านฉนั้นที่กล่อมและเวียน
 เทียน ตาม เคย เวลา บ่าย มี พระราชหัตถเลขา ร. ที่ ๒๓๑/๔๓
 ฉะบับ ๑ ร. ที่ ๒๓๒/๔๓ ฉะบับ ๑ ถึงสมเด็จพระยาเริง
 ราชการเมืองไทรบุรี ปรีกษาคด้วยจะตั้งเจ้าเมืองอีกฉะบับ ๑ พระ
 ราชทานสายสร้อยจุลจอมเกล้าออกไป เพราะจะให้เข้ามารับเอง
 เป็นการลำบาก เวลาบ่าย ๔ โมงเศษทรงฉลองพระองค์เยียรบับ
 ตราเครื่องราชอิสริยยศจุลจอมเกล้า ฉลอง พระองค์ครุยนอก
 พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการแต่งเต็มยศสวม เสื้อ ครุยทั้งสน
 เสด็จออกพระที่นั่งอนันตสมาคม ประทับพระที่นั่งโอรนพร้อม
 ด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการฝ่ายทหารพลเรือนเฝ้าพร้อม
 กันตามตำแหน่งโดยลำดับ ครั้นสุดเสียงประโคมแล้ว จึงสมเด็จพระ
 พระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระบำราบปรปักษ์ซึ่ง
 เป็นแตรนต์มาศเตอร์ของตราจุลจอมเกล้า ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย
 พระราชทานและพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการโดยลำดับ คือ
 พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นภูเรศธำรงศักดิ์ ได้รับพระราชทาน
 ตราปฐมจุลจอมเกล้า ๑ พระวงศ์เธอ พระองค์เจ้าปรีดา ๑ พระ
 วงศ์เธอ พระองค์เจ้าขจรจรัสวงศ์ ๑ พระยาอาหารบริรักษ์ ๑ ได้
 รับพระราชทานตราทุติยจุลจอมเกล้า ๓ เจ้าหมื่นสรรเพชภักดีใน
 พระองค์เจ้าสิงหนาทราชดรุณกฤทธิ ๑ เจ้าหมื่นศรีสรรักษ์ ในพระ
 องค์เจ้าประเสริฐศักดิ์ ๑ พระบริรักษ์โยธี ปลัดขวาเมืองพิไชยบุตร

พระยาสุริยราชวานุวัตรพิพัฒน์พิไชยอภัยพิริยพาหะ (ดิศ) ๑
 ได้รับพระราชทานตราดุษฎีจลจอมเกล้า ๓ แล้วมีพระบรมราชโอง
 การดำรัสเหนือเกล้าฯ ว่า แต่เดิมพระราชบัญญัติสำหรับดวงตรา
 เครื่องราชอิสริยยศจลจอมเกล้านั้น ได้มีว่าผู้ที่รับพระราชทานตรา
 ปฐมจลจอมเก้านั้น ให้ทำสายสร้อยตามพานที่ได้รับพระราชทาน
 จะเป็นพานลงยาหรือทองเปลวก็ให้ทำใช้เองตามนั้น เพราะจะทำ
 แจกก็จะเป็นเงินทองมากมายนัก บัดนี้ได้ทำมาครบพอแจกได้
 จึงให้พระราชทานให้ใช้ทั่วกัน จึงพระราชทานแก่พระบรมวงศา
 นวงศ์ ข้าราชการ บรรดาซึ่งได้รับพระราชทานปฐมจลจอมเกล้า
 โดยลำดับ คือ กรมพระราชวังบวรสถานมงคลลงยา ๑ กรมหลวง
 วรศักดิ์ศาลาทองเปลว ๑ กรมขุนบดินทรไพศาลโสภณทองเปลว ๑
 กรมขุนเจริญผลพูลสวัสดิ์ทองเปลว ๑ กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ทอง
 เปลว ๑ กรมหมื่นพิชิตปรีชากรทองเปลว ๑ แต่สมเด็จพระเจ้าบรม
 วงศ์เธอ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอทั้ง ๒ พระองค์ทรงทำเสร็จแล้ว
 กรมหมื่นภูเรศได้รับพระราชทานพร้อมกับตราที่เดียว แล้วพระ
 ราชทานพระราชหัตถเลขา กับ สายสร้อยมอบ ให้ เจ้าพระยาสุรวงศ์
 ไวยวัฒน์ไป พระราชทาน สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ๑
 แล้วพระราชทานเจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ ๑ เจ้าพระยาพลเทพ ๑
 เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง ๑ เจ้าพระยาศรีพิพัฒน์ ๑ แต่เจ้าพระ
 ยาภาณุวงศ์นั้น ได้รับพระราชทานแต่เมื่อไปราชการ ภูตณกรุง
 ลอนดอนแล้ว จึงพระราชทานดวงสดาวิเศษแก่พระเจ้าน้องยาเธอ

พระองค์เจ้าวรรรณกร ๑ พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าดิศวร
 กุมาร ๑ พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าศรีเสาวภาคย์ ๑ พระเจ้า
 น้องยาเธอ พระองค์เจ้าโสณบัณฑิตย์ ๑ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ
 กรมหมื่นพิศาลบวรศักดิ์ ๑ พระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าหัตถิน
 ทร ๑ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นสถิตย์ดำรงสวัสดิ์ ๑ พระยา
 เทพประชน ๑ พระยาราชวรานุกล ๑ แล้วพระราชทานไชยมงคลแก่
 ผู้ซึ่งได้รับพระราชทานตราใหม่และผู้ซึ่งได้มาประชุมนี้โดยสมควร
 แล้วเสด็จ พระราชดำเนิน ขึ้นประทับ พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ ทรงจุด
 เทียนเครื่องนมัสการถวายบังคมพระบรมรูป พระบาทสมเด็จพระ
 เจ้าอยู่หัวในรัชกาลที่ล่วงไปแล้วนั้นทั้ง ๔ พระองค์ แล้วพระบรม
 วงศานุวงศ์ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยก็จุดรูปเทียนถวายบังคมพร้อม
 กัน เวลาบ่าย ๕ โมงเศษเสด็จขึ้น เวลาทุ่มเศษเสด็จออกพระที่นั่ง
 อนันตสมาคม พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ อาลักษณ์อ่านประ
 ภาศในการพระราชพิธีฉัตรมงคลเหมือนวันก่อน แต่พระสวดมนต์
 พอสิ้นมงคลสูตรก็เสด็จขึ้น

วัน ๗ ๑ ๑๒ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓
 ๑๓

เวลาเช้า ๕ โมงเศษ เสด็จออกพระที่นั่งอนันตสมาคม ทรง
 ประเคน แล้วมีพราหมณ์อ่านฉันท์ และเวียนเทียน สมโภช พระ

มหาเสวตฉัตรตามเคยเหมือนวันก่อน เวลาบ่ายโมงเศษเสด็จขึ้น
เวลาบ่ายเสด็จออกในพระที่นั่ง พระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์เฝ้า
เรื่องจะเสด็จพระราชดำเนินประพาสทะเล พระยามนตรีเฝ้า พระ
ราชทานลายพระราชหัตถ์ถึง สมเด็จพระเจ้าพระยา เรื่องเมืองไทรให้ดู
เวลาค่ำเสด็จขึ้น ท่มเศษเสด็จออกทรงพระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยา
สุรวงศ์ ร.ที่ ๒๓๒/๔๓ เป็นไปรเวตด้วยเรื่องเมืองไทรฉบับ ๑
เช่นเรื่องราว พระยาพิสน ว่าด้วยเงินอ้อย มาทำแท่นขึ้นให้ฉบับ ๑
เวลา ขามเศษเสด็จลงพระตำหนักมีพระราชหัตถ์ ร.ที่ ๒๓๓/๔๓
เป็นไปรเวตถึงเจ้าพระยาสุรวงศ์เรื่องเมืองไทร

วัน ๑๙ ๑๒ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาเช้า ๕ โมงเศษ เสด็จออกประชุมเสนาบดี มีสมเด็จพระ
เจ้าน้องยาเธอ พระองค์น้อย เจ้าพระยาสุรวงศ์ เจ้าพระยาพลเทพ
เจ้าพระยามหินทร์ เจ้าพระยาศรีพิพัฒน์ ประชุมด้วยเรื่องเมือง
ไทรและอื่นๆจนเวลาเที่ยงเศษเลิกประชุม เจ้าพระยาสุรวงศ์เฝ้าใน
ออฟฟิศครุ ๑ แล้วเสด็จขึ้น เวลาบ่ายเสด็จออก กรมพิชิต
กรมทเววงศ์เฝ้า ทรงพระราชหัตถ์ ร.ที่ ๒๓๔/๔๓ ถึงเจ้าพระยา
สุรวงศ์ เรื่อง ความ ที่ กงสุลฮอลันดา และ กงสุลเดนมาร์ก ฟ้อง มา
ฉบับ ๑ เวลาท่มเศษเสด็จขึ้น

วัน ๒๑ ๑๒ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓
๑๕

เวลาเช้า ๔ โมงเศษ เสด็จออกพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย มีเทศนา
พระมหาเวสสันดรชาดก คือ หม่อมเจ้า พระพุทธรูปบาทปัลลันทน์
ถวายทศพร หม่อมราชวงศ์มหาเจริญเปรียญ ๔ ประโยค วัตรหนึ่ง
ถวายหิมพานต์ พระปลัดจุ่น วัดสระเกศถวายทานกัณฑ์ พระเอี่ยม
พิธีกรรมวัดราชสิทธิ์ถวายวนปเวศ พระใบฎีกา วัดสุวรรณถวาย
ชุกก หม่อมเจ้าพระประวัติ ในกรมหลวงวรศักดิ์ดาพิศาล วัดพระ
เชตุพนถวายจุลวรรณ พระสมุห์เกิด วัดกัลยาณมิตรถวายมหาวรรณ
พระอาจพิธีกรรมวัดสุทัศน์ถวายกุมาร หม่อมเจ้าเนรเปล่ง ในกรม
หมื่นอดุลยลักษณสมบัติ วัดพระเชตุพนถวายมัทรี หม่อมเจ้าสระ
ประวัติ ในกรมขุนวรจักรธรานุภาพ วัดพระเชตุพนถวายสักกรบรรพ
พระบุญ พิธีกรรมวัดมหาธาตุถวายมหาราช พระใบฎีกาใจ วัดพระ
เชตุพนถวายฉกษัตริย์ พระครูพจนโกศล วัดพระเชตุพนถวายนคร
กัณฑ์ เวลาบ่าย ๓ โมง เสด็จขึ้นเสวยครั้ง ๑ จนเวลาบ่าย ๕ โมง
เศษ เสด็จออกประทับอยู่จนเวลา ๑๑ ทุ่มเศษ เสด็จขึ้น อนึ่ง กัณฑ์
มหาราชนั้น เสด็จเป็นสรภัญญะแห่ง ๑ เรียบร้อยดี พระราชทาน
รางวัล ๑ กับกัณฑ์สักกรบรรพนั้น ตัดเนอคาถาพร ๔ ประการเสีย
ไม่โปรด

วัน ๓ ๑ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาบ่าย ๓ โมงเศษ เสด็จออกพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย มี

เทศนาจักรยัสตามธรรมเนียมซึ่งเคยมา พระธรรมวโรดมถวาย
ทุกขสัจ พระพรหมมุนีถวายสมุทัยสัจ พระเทพโมลีถวายนิโรธ
สัจ พระธรรมภาณพิลาสถวายอริยมรรคสัจ เมื่อขณะเทศนา
อยู่นั้น หลวงประจักษ์ชวการ มิสเตอร์อาลบาสเตอร์ พามิสเตอร์
แมกกาตี ซึ่งมาทำการโทรเลขในกรุงเทพฯ นั้นเข้าเฝ้า ทรงพระราช
ปฏิสันถารตามธรรมเนียม เทศน์จบทั้ง ๔ กัณฑ์ เวลาบ่าย ๕ โมง
เศษเสด็จขึ้น เวลาบ่าย ๕ โมงเศษเสด็จออกทอดพระเนตรนกคุ่มหนึ่งแล้ว
เสด็จขึ้น เวลาบ่าย ๕ โมงเศษเสด็จออกทรงโคลงรามเกียรติ์จนเวลา ๒ ทุ่มเศษ

วัน ๔ ๑ ๑ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาเช้า ๔ โมงเศษ เสด็จออกทรงโคลงรามเกียรติ์จนเวลาบ่าย
๓ โมงเศษเสด็จขึ้น เวลาบ่าย ๓ โมงเศษเสด็จออก พระอภัยมณีฤทธิ
เฝ้าทรงเซ็นฎีกาขัดข้องเรื่องความท้าวโหมด ซึ่งท้าวโหมดร้องว่า
ได้ถวายฎีกาไว้แล้ว แต่ยังไม่ได้อะไรอย่างเอาเปล่าๆ ให้เรียกมา
ชำระต่อไป เซ็นแล้วพระราชทานคืนไปไม่ได้คัดไว้ สมเด็จพระ
เจ้าน้องยาเธอ พระองค์น้อย เฝ้าด้วยเรื่องโทรเลขและขอไปตาม
เสด็จทะเล โปรดสั่ง เรื่อง พระราชทานให้พระองค์ ประดิษฐาน
จดหมายมาทูลลาไปทำพระนอนจักรศรี และถามด้วยพระสาวกวัด
เทพศิรินทร์โปรดให้ไป และพระสาวกวัดเทพศิรินทร์นั้น ทรงสั่ง

ไป ๒ องค์ ทรงเห็นบานแพนงฉบับ ๑ พระยาภาสเฝ้าเรื่องกฏ
หมายตราจุลจอมเกล้าที่จะแก้ เวลาห้าค่ำเสด็จออกขุนนาง พระ
ยาศรีอ่านบอกพระยาธรรณินทร์บอกขัอราชการทางเมืองเขม
รฉบับ ๑ พระนรินทร์อ่านบอกหลวงภักดีสงครามข้าหลวง ว่าด้วย
ไปสักเลข หัวเมือง ตะวันตกฉบับ ๑ เรื่อง บักเส้าบันแดน เมือง
หลังสวนฉบับ ๑ พระยานครศรีธรรมราชบอกส่งต้นไม้เงินทอง
ฉบับ ๑ ส่งเงินค่านาฉบับ ๑ บอกข่าวยกกระบัตรตายฉบับ ๑
พระยาพิพัฒน์อ่านบอกเมืองจันทบุรีส่งส่วยหว่ายพัศเดาปอดฉบับ ๑
เมืองระยองขอหีบศิลาหน้าเพลิงเผาศพยกกระบัตรฉบับ ๑ พระ
นรินทร์ทูลว่าพวกแขกเมืองไทจะโปรดให้เฝ้าเมื่อไร โปรดให้มา
วันศุกร์เดือนอ้ายขึ้น ๔ ค่ำ แต่จะมาเวลาออกขุนนางจะต้องแย่ง
เก้าอี้กันนั่ง ให้มาเสวยวันๆ เวลาห้าค่ำเศษเสด็จขึ้น เวลาทุ่มเศษ
เสด็จออกทรงเข็นรไปด กรมหมื่นภูเรศ เรื่องผู้ร้ายปล้นที่บางซ้อ
นให้สืบจับตัวให้ได้ ทรงฟังร่างกฏหมายเพิ่มเติมประกาศตราจุลจอม
เกล้าที่พระยาภาสร่างมา กับกะตัวคนที่จะไปตามเสด็จพระราช
ดำเนินทะเล จนเวลา ๒ ทุ่มเศษเสด็จขึ้น

วัน ๕ ๓ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาเช้าเสด็จออกทรงโคลงรวมเกียรติและอื่นๆ จนเวลาเที่ยง

เศษเสด็จขึ้น เวลาบ่าย ๓ โมงเศษเสด็จออก สมเด็จพระเจ้าน้อง
 ยาเธอ พระองค์น้อย เฝ้าเรื่องเรือที่จะไปตามเสด็จ พระดิฐการ
 เฝ้าถวายรายเดือนชำระความกรมท่า กับผู้เฝ้าด้วยการเบ็ดเตล็ด
 ต่าง ๆ อีกหลายนาย กรมหมื่นพิชิตเฝ้าทรงโคลงรามเกียรติ์ สม
 เสด็จพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์น้อย ทูลขอให้กรมหมื่นประจักษ์
 ช่วยจัดการที่พระตำหนักทูลกระหม่อมปราสาท เมื่อขณะเสด็จไม่
 อยู่ และทรงด้วยเรื่องเตเลแกรฟต่าง ๆ ทรงร่างหนังสือให้ท่านมี
 ไปถึงเจ้าพระยาภาณุวงศ์ กรมหมื่นเทวะวงศ์ พระยาภาสเฝ้าทรง
 การต่าง ๆ จนเวลาค่ำเสด็จออกขุนนาง รับสั่งให้กรมหมื่นภู
 เสด็จสืบผู้รายรายที่ทรงเซ็นไปก่อนนั้นให้ได้ พระยาศรีอ่านบอกกรง
 เก้าน้ำฝนต้นข้าวฉะบับ ๑ เมืองวิเชียรข่อดังหลวงนรินทร์โยธาปลัด
 เป็นเจ้าเมืองบัวชุมฉะบับ ๑ พระนรินทร์ อ่านบอก เมืองเพ็ชรบุรี
 น้ำฝน ต้นข้าว ฉะบับ ๑ เมืองนครเขื่อนขันธ์ ส่งเงินค่านาฉะบับ ๑
 พระยาพิพัฒน์อ่านบอกเมืองนครไชยศรี เรื่องผู้รายยังขุนพลสง
 กรามฉะบับ ๑ พระยาศรีถวายหนังสือฉะบับ ๑ พระยาพิพัฒน์
 ถวายหนังสือฉะบับ ๑ กับพระยาศรีทูลว่า เจ้าอุปราชหลวงพระบาง
 จะกราบถวายบังคมลากลับไปเมือง โปรดให้เฝ้าที่พระที่นั่งอมรินท
 กับให้พระนรินทร์นัดพวกแขก เมืองไทรมาด้วยในเวลาบ่าย ๔ โมง
 พ่วงนี้ หลวงโลกที่ปพระสิทธิไชย ถวายคำนวณจันทรุปราคา เสด็จ
 ขึ้นจากขุนนางเวลาค่ำเศษ มีสเตอร์คอร์กองเอาของเข้ามาขาย
 อีกกับเวลาวันนั้น ห้วนหยาสงมารดาเจ้า พระยาไทร เข้ามาเฝ้าถวาย
 ทองกับสักหลาด กับได้ทรงรับพระราชสาส์นเมือง สวีเดนนอร์เวย์

ฉบับ ๑ เสด็จขึ้นเวลาทุ่มเศษ อนึ่งเมื่อกลางวันนี้ พระยามหา
มนตรีเฝ้าถวายรายเดือนฝัฟายฉบับ ๑ พระยาประสิทธิ์ถวาย
จำนวนขุนหมื่นรับตัวและเลขสักท้อมือเมืองนครสวรรค์ฉบับ ๑
เรื่องความมรดก ๒ ฉบับ

วัน ๖ ๑ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาเช้า เสด็จออกทรงโคลงรามเกียรติ์กับพระศรีสุนทรโวหาร
พระยาราชสัมภารากรเฝ้าถวายโคลงสุภาสิตฉบับ ๑ ทรงเขียนบาน
แพนภาษาจากภาษักระแซงที่พระยาพิพัฒน์ถวายฉบับ ๑ เวลา
บ่ายโมงเศษเสด็จขึ้น เวลาบ่าย ๓ โมงเศษเสด็จออก พระยา
นรินทร์เฝ้าด้วยการแซยิดกรมสมเด็จพระสุदारัตน์และอื่นๆ พระ
ศรีสุนทรเฝ้าเรื่องโคลงต่างๆ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์
น้อยเฝ้าเรื่องโทรเลข เรื่องพระที่นั่งและอื่นๆ เวลาบ่าย ๔ โมงเศษ
เสด็จออก พระที่นั่ง อมรินทร์วินิจฉัย พระยาศรีน้าแขกเมืองลาว
เมืองหลวงพระบางเมืองนครจำปาศักดิ์ เข้าเฝ้ากราบถวายบังคมลา
กลับไปบ้านเมืองพระราชทานเสื่อผืนเงินตราตามควร และพระราช
ทานพานทองใหญ่แก่เจ้าอุปราชเมืองพระบาง ๑ แล้วพระนรินทร์
ราชเสนี นำพระยา ยุทธการโกศล พระยาสุรพลพิพิธ พระเสนี
ณรงค์ฤทธิ์รายนาค และบุตรหลานศรีตวันกรมการเมืองโทร เข้า
เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ทรงพระราชปฏิสันถารตามธรรมเนียม

แล้วเสด็จขึ้น พระมหाराชครูพิชิตถวายคำนวณจันทร์ปรากฏที่พระ
ที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ๑ เวลาทุ่มเศษเสด็จออก กรมหมื่นนเรศวรเฝ้า
ครู่หนึ่ง แล้วกรมหมื่นเทวะวงศ์เฝ้า เวลา ๒ ทุ่มเศษเสด็จขึ้น

วัน ๗ ๆ ๑ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาเช้าเสด็จออก พระองค์สายเฝ้าด้วยเรื่องจะเสด็จทะเล
เวลาเที่ยงเสด็จขึ้น เวลาบ่าย ๓ โมงเสด็จออก พระศรีสุนทรเฝ้า
เรื่องโคลงรามเกียรติ์ พระนายไวยเฝ้าเรื่องกระบือองค์พระศรีรัตน
ศาสดารามและการอื่น ๆ กับถวายหนังสือเรื่องมีผู้เอาทหารสมัคร
ใหม่ไปสักกรมต่างๆ จึงมีพระราชหัตถเลขา ร.ที่ ๒๓๕/๔๓ ถึงกรม
พระราชวังฉบับ ๑ ร.ที่ ๒๓๖/๔๓ ถึงเจ้าพระยามหินทรณ์ฉบับ ๑
ให้ชำระส่งคืนมาด้วยเป็นการแผ่นดิน ทูลกระหม่อมพระองค์น้อย
เฝ้าด้วยเรื่องพระที่นั่งและอื่น ๆ กรมพิชิตเฝ้าเรื่องกระบือและ
อื่น ๆ กรมหมื่นเทวะวงศ์เฝ้าถวายใบสั่งแข่งขันและอื่น ๆ ทรง
เห็นด้วยมีเงินพระราชทานสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์น้อย
นำเบอร์ ๓๗ ในการพระที่นั่ง ๆ พระราชทานพระองค์ประดิษฐนำ
เบอร์ ๓๘ ถ่วงหน้าในการทำน้าบัน ๒๐ ซึ่งรวม ๒ ฉบับ เวลาบ่าย ๕
โมงเศษเสด็จออกขุนนาง ไม่มีราชการอะไรเสด็จขึ้น เวลาค่ำเศษ
เวลาทุ่มเศษเสด็จออก กรมหมื่นเทวะวงศ์ เฝ้าถวายใบสั่งแข่งขัน

และอื่นๆ ทรงเซ็นด้วยมีเงินพระราชทานกรมหมื่นเทววงศ้นำเบอร์ ๓๘ ในการล่องหน้าค่าของแต่งพระที่นั่ง ๕๐๐ ชั่ง เวลา ๒ ทุ่มเศษ เสด็จขึ้น

วัน ๑๑ ๑ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาเช้า ๒ โมงเศษเสด็จออกทรงพระราชนมาประทับท่าราชวรดิฐ ประทับตรัสกับเจ้าพระยาพลเทพ เจ้าพระยามหินทร์ และขุนนางซึ่งมาส่งเสด็จพระราชดำเนินครู่หนึ่ง แล้วเสด็จลงทรงเรือพระที่นั่งเวสชาติแล่นขึ้นไปตามลำน้ำถึงหน้าวัดเทวราชกุญชรกลับเรือพระที่นั่งเวสชาติแล่นล่องลงไปตามลำน้ำ ผู้ที่ตามเสด็จพระราชดำเนินนั้นแจ้งอยู่ในสมุดสำหรับเรือเวสชาตินั้นแล้ว

เวลาเช้า ๔ โมงเศษถึงพระเจดีย์เมืองสมุทรปราการ พระยาพิพัฒน์โกษา พระยาสมุทรบุรุษ กัณฑ์กรมการเมืองสมุทรปราการ ภรรยาพระยาสมุทรและผู้หญิงอื่นๆ อีกเอาของมาถวาย ครั้นพระราชทานเทียนไปบูชา พระเจดีย์ แล้ว เวลา ๕ โมงเศษ ออกเรือพระที่นั่งแล่นออกปากน้ำ ข้ามสันดอนไปทางทะเลฝั่งตะวันออก คลื่นลมสงบดีไปจนเวลาบ่าย ๔ โมงเศษมีหมอกฝนตั้งมามีคลื่นลมจัดขึ้นฝนตกจนเวลาบ่าย ๕ โมงจึงหาย แต่คลื่นยังมาก อยู่เสมอด้วยเรือเดินตัดทางสายนอกที่เดียว ระยะออกจากปากน้ำแลเห็นเกาะสีชัง เกาะไข่ เกาะหลาม เกาะคราม เกาะล้าน แล้วคำไม่แลเห็นถนัด

วัน ๒๙ ๑ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาย่ำรุ่งถึงเกาะช้าง เรือแต่นอกเกาะมาก แลเห็นเกาะอยู่
ข้างริมฝั่งแต่แลเห็นไม่ชัด คลื่นเวลาเช้ามีดแรงจัดบ้างจนเวลา
เช้า ๒ โมงเศษคลื่นค่อยสงบเป็นปกติ ทรงโคลงรามเกียรดีไปตาม
ทางผ่านเกาะหมาก เกาะกระดาษ เกาะกุดไป เวลาบ่าย ๔ โมงเศษ
ถึงเกาะกง จอดเรือพระที่นั่งทางด้านใต้ฝั่งนอก ครั้นจอดเรือเสร็จ
แล้วจึงเสด็จลงเรือพระที่นั่งโบต ๔ กระเชียงพร้อมด้วยสมเด็จพระ
นางเชอ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ และข้างใน ที่มานิเรือพระที่นั่ง
เจ้าหมื่นไวยวรนาถลงหัวเรือพระที่นั่งกับนายจ่าขงดีกระเชียงไป
ประพาสหาดทราย ทรงเก็บหอยต่าง ๆ และทรงสุ่มไฟตามชายหาด
นั้น จนเวลาย่ำค่ำเศษเสด็จลงเรือพระที่นั่งกลับมาประทับที่เรือ
พระที่นั่งเวสาตรี ทอดประทับแรมที่หน้าเกาะนั้นจนเวลา ๑๑ โมง
เศษออกเรือพระที่นั่งแล่นลงไปตามฝั่งเกาะ เรือที่มานิคราวเสด็จ
ครั้งนี้เรือเวสาตรีเป็นเรือพระที่นั่ง ๑ เรืออนุเบนทรบุตรเป็นเรือ
ข้างใน ๑ เรือตามเสด็จคือเรืออาเล็กแซนดี้ ๑ เรือสตรู ๑ เรือ
ขอร์ชทลกระหม่อมพระองค์ใหญ่ ๑ เรือเมดาของพระยาประภา ๑
เรือแรบิดสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์น้อย เสด็จแต่ไม่
ทันเสด็จ

วัน ๓๙ ๑ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาย่ำรุ่งเศษ เรือพระที่นั่งแล่นเลี้ยวเข้าข้างท้ายเกาะไปจอด

ที่หลังเกาะ แลเห็นฝั่งเป็นท้องค้งค้งงามดี คลื่นลมสงบเรียบทีเดียว เวลาเช้า ๒ โมงเศษเสด็จลงเรือพระที่นั่งโบต๔ กระเชียง ผู้ที่ตามเสด็จในเรือพระที่นั่งเหมือนวันก่อน ตักระเชียงไปข้างท้ายเกาะ แล้วพอเรือพวกทหารเวสาตร์กลับมาบอกว่าบ้านข้างท้าย เกาะไม่มีก็เสด็จกลับมาจอดเทียบที่เรือจันทายปลาทอดพระเนตรให้พระองค์เจ้าสายชื้อปลากะเบน แล้วเสด็จมาประทับเทียบเรือพระที่นั่งเวสาตร์ เจ้านายกับทหารมหาดเล็กลงเรือกลไฟเล็กซึ่งแขวนเรือเวสาตร์ไปนั้น จูงเรือพระที่นั่งแล่นไปตามฝั่งจอดที่เรือนคนซึ่งปลูกอยู่ริมท่าน้ำ ทรงได้ถามถึงบ้านเรือนต่างๆ แล้วเสด็จประทับพักตามชายหาดครุหนึ่ง เสด็จลงเรือพระที่นั่งโบต เรือกลไฟจึงมาประทับเรือพระที่นั่งเวสาตร์ เวลาบ่าย ๒ โมงออกเรือพระที่นั่งแล่นออกทางท้ายเกาะทางเก่านั้น เดินมาทางหน้านอกกลับขึ้นมาแล้วเลียบริมฝั่งมาเวลาบ่าย ๔ โมงพบเรือแบริดซึ่ง สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์น้อย เสด็จมานั้นทันทีเห็นเกาะกงแล้ว แล่นมาอีกหน่อยหนึ่ง พบเรือกลไฟ ของพระยามนตรี ซึ่งมิสเตอร์อาลมาสเตอร์ไปนั้นแล่นตามมา เวลาบ่าย ๕ โมงเศษแลเห็นเรือสริยมณฑล ซึ่งสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ไปนั้นจอดอยู่ริมฝั่งเหนือปากน้ำเมืองปัจจันตคีรีเขตต์ จึงแวะเรือพระที่นั่งเข้าไปจอดที่อ่าวนั้น สมเด็จพระเจ้าพระยาท่านลงเรือโบตมาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทที่เรือพระที่นั่งเวสาตร์ เฝ้าอยู่จนย่ำค่ำเศษกลับไป เรือพระที่นั่ง

จอดประทับแรมที่นั่นเป็นที่ไม่มีอะไรบัง เวลากลางคืนมีคลื่นบ้าง
วันนั้นเมื่อมาจากเกาะกง เรือสตีมลอนช์ชักขึ้นแขวนบน เรือเวสาตรี
ไม่ทันให้เรือสองสตรช์มา ๆ ไม่ถึงหายไป

วัน ๔ ๆ ๑ คำ ปะมะเส็ง ตรัสศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาเช้าคลื่นสงบดี เวลาเช้า ๓ โมงเศษเสด็จลงเรือพระที่นั่ง
โบทมาประทับเรืออาเล็กแซนตร์แล่นไปเข้าปากน้ำเกาะกงแล่นขึ้น
ไปตามลำแม่น้ำเวลา ๔ โมงเศษถึงเมืองปัตตานีครีเขตต์ เสด็จลง
เรือโบทมาขึ้นที่เมืองเสด็จไปทอดพระเนตรที่วัดคงคารามหรือเรียก
กันว่าวัดเกาะป่อ ทอดพระเนตรในอุโบสถแล้วเสด็จมาประทับที่
การเปรียญ พระสงฆ์ลงมาเฝ้ามีพระสงฆ์ ๒๒ รูป พระราชทาน
เงินสำหรับแจกพระในวัดเป็นเงิน ... แล้วโปรดเกล้า ๆ ให้ พระ
สงฆ์ถวายเทศน์มหาชาติ ถิ่นทัฬหยาพน มัทรี ชุชก มหาราช
พระราชทานเงินกัณฑ์ละ ๒ บาท พระพิไชยชลสินธุเจ้าเมืองนำราษฎร
มาถวายของต่างๆ พระราชทานเงินแจกให้ตามสมควร พระองค์เจ้า
สายกราบบังคมทูลว่า หนองสำหรับปลูกฝ้ายได้เตรียมมาด้วย จึง
โปรดเกล้า ๆ ให้พระพิไชยชลสินธุบัวร้องให้ราษฎรมาปลูกฝ้ายเสีย
เพื่อจะให้กับมิให้ราษฎรเป็นอันตรายเป็นฝ้ายคาช แล้วยังทรงพระ
ราชดำริเห็นว่า ราษฎรที่ไม่รู้จักคุณของการที่ปลูกฝ้ายนี้จะพากันกลัว

เสียบ จะไม่มีผู้ใดมาปลุกจะโปรดให้เอาเงินไปแจกพระราชทาน
แก่ผู้^๑ที่^๒มา^๓ปลุก^๔คนละ ๑ สลึง มีราษฎรมาปลุกเป็นอันมากจนหนอง
ที่เตรียมไปหมด แล้วเสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรภูมิ
ลำเนาบ้านในเมืองนั้นจนถึงเรือนที่อยู่เจ้าเมืองเสด็จลงเรือพระที่นั่ง
ที่ทำในบ้านเจ้าเมือง เวลาบ่าย ๒ โมงเศษออกเรือพระที่นั่งอาเสก-
แซนด้ร่^๑แล่นกลับมาจนใกล้เรือพระที่นั่งเวสาตรี^๒ เสด็จลงเรือพระ
ที่นั่งโบตดีกระเชียงกลับมาประทับเรือพระที่นั่งเวสาตรี^๓ เวลาเย็น
เจ้าพระยาภาณุวงศ์ซึ่งมาโดยเรืออุบลบุร^๑ที่^๒ศ^๓ถึงวันนี้เดินมากับสมเด็จพระ
เจ้าพระยาแต่ไปอยู่เสียบ เกาะข้างเพิง กลับมาวันนั้นมาเฝ้าที่เรือพระที่
นั่งครู่หนึ่ง แล้วพระพิไชยชลสินธุกับกรมการเมืองบัจฉนคีร์เขตต์
มาเฝ้าถวายของ พวกญวนที่มาอาศัยอยู่ในเมืองก็มาถวายหลายคน
ทรงแจกเงินพระราชทานเจ้าเมือง ๑๐ ตำลึง ปลัดกรมการ ๓ คนๆ ละ
๕ ตำลึง กับพวกที่มาถวายของนั้นตามสมควร จอดประทับแรมที่
อีกคืน ๑ จนเวลา ๔ ทุ่ม ออกเรือพระที่นั่งแล่นกลับขึ้นมาเดินเรือ
พระที่นั่งเสียบริมฝั่ง

วัน ๕๑ ๑ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาเช้าโมงเศษ ถึงเกาะกระดานจอดทอดสมอเรือพระที่นั่งที่
หน้าเกาะด้านในเกาะหมาก เสด็จลงเรือพระที่นั่งโบตดีกระเชียงไป

ขึ้นประทับทรงเก็บหอยต่าง ๆ ที่บนเกาะนั้น แล้วมาประทับเสวยที่
ใต้ต้นสนใน เกาะใหญ่ริมทาง ถนน ทราย ที่ จะข้ามไป เกาะเล็ก นั้น
ทรงประพาสอยู่จนเวลาบ่าย ๓ โมงเศษ เสด็จลงเรือพระที่นั่งโบต
กลับมาประทับที่เรือพระที่นั่งเวสาลี เวลาบ่าย ๔ โมงเศษ ออก
เรือพระที่นั่งแล่นมาตามระยะทางริมฝั่งนั้นเดินทางหน้าเกาะข้างไป
จนถึงที่สลักเพชร ก็ขึ้นเรือพระที่นั่งเข้าในอ่าวทอดสมอจอดประ
ทับแรมที่นั่นวัน ๑ วันนี้เรือสองสตรที่พลัดไปกลับมาถึง

วัน ๖ ๑ ๑ คำ ปะมะเส็ง ตรัสก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาเช้า ๒ โมงเสด็จลงทรงเรือพระที่นั่งโบตที่กระเชียงเข้าไป
ตามอ่าวสลักเพชรเข้าในคลองไปจนถึงบ้านคน เสด็จขึ้นไปประทับ
ตรัสได้ถามกิจสุขทุกข์ต่าง ๆ ผู้ที่กราบทูลอยู่ที่นั่นชื่อนายคั้นเป็น
พระญาติกับพระองค์เจ้ายังเขวาลักษณ์ ประทับตรัสอยู่ครู่หนึ่งเสด็จ
ไปทอดพระเนตรไร่นาเรือกสวนที่ทำอยู่ในที่นั้น แล้วเสด็จกลับมา
ประทับที่ริมธารทำขึ้นเสด็จลงสร่งน้ำในลำธาร แล้วเสด็จประทับใน
เรือพระที่นั่ง ทรงแจกเงินพระราชทานชาวบ้านนั้นสิ้นเงิน...บาท—
ปลีกแล้ว เสด็จกลับมาตามทางเดิม ประทับเรือพระที่นั่งเวสาลี
เวลาเที่ยงเศษแล้ว นายคั้นจึงนำฟองเป็ดมาถวาย ทรงพระกรุณา
ด้วยเป็นคนรักปราบเพ็ดปราบทุกคล่องแคล่ว พระราชทานเงินเพิ่มให้

อีก ๓ ทำถึงเวลาบ่าย ๒ โมงเศษออกเรือพระที่นั่งแล่นลงไปทางท้าย
เกาะอ้อมมาเข้าหลังเกาะ ถึงปากคลองที่จะเข้าไปที่น้ำตก หยุดเรือ
พระที่นั่งเวสาตรี เวลาบ่าย ๓ โมงเศษเสด็จลงเรือพระที่นั่งโบตติ
กระเชียงเข้าไปในลำคลอง แต่คลองนี้ต้องติดตั้นเรือกะทอปศิลาทุก
เที่ยวจนถึงทางทำขึ้น พระยาตราจัดทำเป็นสะพานและถางทาง
ไว้ดีกว่าคราวก่อนๆ เสด็จขึ้นทรงพระราชดำเนินไปตามทางจน
ถึงหน้าตกเสด็จขึ้นไปจนถึงหน้าตกชั้นบน พลัดพระภษาสร่งน้ำ
ในลำธารที่น้ำตกลงมานั้นแล้ว เสด็จกลับลงมาสรงที่ชั้นล่าง จน
เวลาบ่าย ๕ โมงเศษเสด็จกลับมาประทับเรือพระที่นั่งเวสาตรี เวลา
ย่ำค่ำเศษออกเรือพระที่นั่งแล่นมาถึงเหนือเกาะทอดสมอเรือพระ
ที่นั่งรับน้ำมาขึ้นเรือพระที่นั่ง พระยาตราตามมาเฝ้า ทรงได้ถามถึง
ระยะทางที่จะไปเมืองตราดต่าง ๆ หลวงชลยุทธโยธินทร์ มิส
เตอร์อาลบาสเตอร์เฝ้าอยู่ด้วย เวลา ๙ ทุ่มเศษออกเรือพระที่นั่ง
แล่นกลับเดินลงไปตามระยะทาง เวลา ๑๑ ทุ่มเศษถึงปากน้ำเมือง
ตราด ออกเรือพระที่นั่งนอกปากน้ำนั้น

วัน ๑๒ ๑ คำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาย่ำรุ่งเศษเสด็จลงทรงเรือพระที่นั่งโบตติกระเชียงไปขึ้น
ประทับบนเรือสองสตร ออกเรือพระที่นั่งเข้าในอ่าวเข้าปากน้ำเดิน
ไปตามลำแม่น้ำๆ อ้อมคดเคี้ยวมาก ผู้นำร่องบอกว่าถึง ๓๒ อ้อม

เวลาเช้า ๓ โมงเศษถึงเมืองตรวด พระยาพิพิธพิไสยสุนทรการ
เจ้าเมืองนำร่องมาในเรือพระที่นั่ง พวกกรมการจัดแต่งที่รับเสด็จ
ตามสมควรเพราะเป็นการเร็ว เริ่มจะเสด็จเมื่อคั่นสี่ เสด็จขึ้นจาก
เรือพระที่นั่งเสด็จไปทอดพระเนตรบ้านเรือนต่างๆ และเสด็จไป
ประพาสตรวด ทรงซื้อผ้าพันผ้าขาวผ้าลายผ้าเช็ดปากต่างๆ แล้ว
เสด็จกลับมาตามทางไปประทับทอดพระเนตรที่บ้านพระยาตรวด
แล้วเสด็จกลับมาประทับที่ปะรำที่ทำขึ้นไว้ริมท่า เจ้าเมืองกรมการ
ราษฎรพากันจัดของต่างๆ มาถวาย ทรงแจกเสื้อผ้าพระราชทานตาม
ธรรมเนียม เวลา ๕ โมงเศษเสด็จกลับลงทรงเรือพระที่นั่งสองสตร
เล่นกลับออกมาถึงเรือพระที่นั่งเวสাত্রี เวลาบ่าย ๒ โมงเศษเรือ
สองสตรเทียบกับเรือพระที่นั่งเวสাত্রีเสด็จขึ้นบนเรือพระที่นั่ง แล้ว
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานผ้าพันสไบเขียวแก่กับผ้าขาว
ม้าลายแก่พระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการบรรดาซึ่งตามเสด็จพระราช
ดำเนินนั้นทั่วกันแล้ว เวลาบ่าย ๕ โมงเศษออกเรือพระที่นั่งเล่น
กลับขึ้นมาตามระยะทางริมฝั่ง อนึ่งคันสนที่บ้านพระยาตรวดปลูก
ไว้ว่าเอามาแต่เกาะกง โปรดว่างามดี ทรงสั่งให้เจ้าพระยาภาณุ
วงศ์ไปจัดเข้าไปปลูกที่กรุงเทพฯ ด้วย

วัน ๑^๓ ๑ คำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาบ่ายแล้วพ้นช่องเสม็ดมา เวลาเช้า ๓ โมงเศษถึงช่อง

แสมสาร ทอดสมอเรือพระที่นั่งในช่องแหลมเพราะเป็นที่กำหนด
 ระยะทางที่จะเสด็จขึ้นประพาสด้วย แต่ที่นี้ไม่มีอะไรเป็นแต่แหลม
 เท่านั้น ไม่ได้เสด็จขึ้น รอรับน้ำแล้ว เวลา ๔ โมงเศษออกเรือ
 พระที่นั่งแล่นขึ้นมาตามระยะทาง เวลาบ่าย ๒ โมงเศษถึงแหลม
 พัทยาทอดสมอจอดเรือพระที่นั่งหน้าแหลม เสด็จลงทรงเรือ
 พระที่นั่งโปรดไปประทับที่บนฝั่ง ทรงเก็บกรวดและหอยต่างๆ
 และต้นกล้วยบ้าง มีกระต่ายในทะเลหมื่น ได้พบตัวหนึ่งแต่วิ่ง
 เข้าป่าไป แล้วเสด็จมาประทับที่ศาลาที่ทำไว้ที่นั่น พอจัดเครื่อง
 เสรีก็เสด็จประทับเสวยที่ชายหาด กองไฟที่บนหาดนั้น ด้วย
 นายสรพลเก็บดอกเข็มทะเลไปถวายสมเด็จพระนาง โปรดว่า
 งาม จึงให้นายสรพลนำทหารไปขุดมาเวลาห้าค่ำเศษ เสด็จกลับ
 มาประทับเรือพระที่นั่งเวสาลี จอดประทับแรมที่นั่น จนเวลา ๒
 ขามออกเรือพระที่นั่งแล่นขึ้นมา

วัน ๒๑ ๑ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาเช้าโมงเศษเข้าปากน้ำเจ้าพระยา เวลา ๒ โมงเศษถึงเมือง
 สมุทรปราการ กรมการมาเฝ้า ภรรยากรมการจัดของมาถวายตาม
 เคย รอเรือพระที่นั่งอยู่จนเวลา ๓ โมง ออกเรือพระที่นั่งแล่นขึ้นมา
 ตามลำแม่น้ำถึงท่าราชวรดิฐ เวลาเที่ยงเศษ มีพระบรมวงศานุวงศ์
 ข้าราชการมากอยรับเสด็จ ครั้นประเทียบเรือพระที่นั่งเสร็จแล้ว

เสด็จขึ้นประทับพระที่นั่งราชกิจวินิจฉัย ตรัสกับเจ้าพระยามหินทร-
ศักดิ์ธำรงค์ เจ้าพระยาศรีพิพัฒน์ และข้าราชการอื่นๆ อีก ทรง
พระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานผ้าพันแจพระบรมวงศานุวงศ์
ข้าราชการที่มานอนเฝ้าวันนั้น แล้วเสด็จขึ้นทรงพระราชนาเสด็จ
กลับพระบรมมหาราชวัง เวลา ๔ ทุ่มเศษมีจันทร์ปรากฏจับเวลาใด
ไม่แน่ด้วยเมฆมืดปิดดวงจันทร์เสีย ต่อเมฆเปิดจึงแลเห็นพระ
จันทร์จับอยู่ แล้วเสด็จออกผลัดทรงพระภูษาไหมพัสตร์ เสด็จ
ขึ้นพระแท่นสรงพระมุรธาภิเษกตามราชประเพณี แล้วทรงพระภูษา
ตามวันเสด็จประทับพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ทรงแจกเงินพระ
ราชทานพระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยตามสมควร
โดยลำดับแล้ว เวลา ๒ ยามเศษเสด็จขึ้น

วัน ๓๑ ๑ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาบ่ายโมงเศษ เสด็จออก กรมหมื่นเทวะวงศ์เฝ้าครุหนึ่ง
แล้วทอดพระเนตรนกพิราบจนเวลาบ่าย ๒ โมงเศษ เสด็จขึ้นเวลา
บ่าย ๓ โมงเศษ เสด็จออก กรมหมื่นเทวะวงศ์เฝ้า แล้วพระศรี
สุนทรโวหารเฝ้าด้วยเรื่องโคลงรามเกียรติ์ เวลาบ่าย ๔ โมงเศษ
เสด็จขึ้นประทับที่ศาลาหน้าอักษณจินตคันตวันตก พระที่นั่งบรม
ราชสถิตย์มโหฬาร กรมพระราชวังบวรสถานมงคลเข้ามาเฝ้ากราบ

ถวายบังคมลาไปมรณะ เพื่อยุติเวลาอำคำเศษกรรมถวายบังคมลา
กลับไป เสด็จลงพระตำหนักกรมสมเด็จพระสุदारัตนราชประยูร
มีสวตมณต์ ในการทำบุญวันประสูติรอบที่ ๖ ประทับตรัสกับพระ
บรมวงศานุวงศ์ข้าราชการจนเวลายามเศษกลับออกมา แต่ยังไม่
ประทับอยู่ที่นั่น

วัน ๔ ฯ ๑ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาเช้ามีเสด็จพระที่พระตำหนักกรมสมเด็จพระสุदारัตนราช
ประยูรในการทำบุญวันประสูติแต่ไม่ได้เสด็จลง เวลาบ่ายเสด็จ
ออก กรมหมื่นเทววงศ์เฝ้า และกรมหมื่นพิชิต พระศรีสุนทรเฝ้า
ด้วยเรื่องโคลงต่าง ๆ เวลาบ่าย ๓ โมงเศษเสด็จขึ้น เวลาเย็นเสด็จ
ออก มองซิเออร์ยุกิงแกรชกลับมาจากเมืองยุโรปเอาหมอนมา
ถวาย ๔ ใบ ทรงปราศรัยตามธรรมเนียม พระองค์เจ้าดิศวรกุมารเฝ้า
ถวายหนังสือขอตั้งนายอิมชานต์เมเยอร์ เป็นหลวงราชนรานุรักษ์
และผู้อื่น ๆ อีก เวลาค่ำเสด็จขึ้นทรงเครื่องเสด็จลงพระตำหนัก
กรมสมเด็จพระสุदारัตนราชประยูรตรัสกับพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่าย
หน้าฝ่ายในจนเวลา ๒ ทุ่มเศษเสด็จขึ้น

วัน ๕ ฯ ๑ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาเช้ามีเสด็จพระที่พระตำหนักกรมสมเด็จพระสุदारัตนราช

ประชุมเหมือนเวลาวานนี้ เวลาบ่ายเสด็จออกทรงโคลงรวมเกียรติ
 แล้ว กรมหมื่นเทวะวงศ์เฝ้า ทรงพระราชหัตถเลขาถึงสมเด็จพระเจ้า
 พระยา ร.ที่ ๒๓๘/๔๓ เรื่องราชการเมืองไทรบุรีฉบับ ๑ กรม
 หมื่นพิชิตเฝ้า ทอดพระเนตรนกและอื่น ๆ พระยามนตรีเฝ้าด้วย
 ราชการต่าง ๆ เวลาบ่าย ๕ โมงเศษเสด็จขึ้น เวลาบ่ายค่ำเศษเสด็จ
 ออกทรงพระราชหัตถเลขาถึงกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ร.ที่
 ๒๓๙/๔๓ ด้วยเรื่องทหารสมัครที่เจ้าหมื่นเดิมเอาไปสักเสบียง ทรง
 ขอบพระทัยที่วังหน้าเห็นแก่การแผ่นดินชำระส่งคืนมา ถึงสม
 เสด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ ร.๒๔๐/๔๓ สั่งให้ลงมือแจกเบี้ยหวัด
 วันจันทร์เดือนอ้ายแรม ๖ ค่ำ ถึงพระยาราชภักดี ร.ที่ ๒๔๑/๔๓
 สั่งเบี้ยหวัด ข้างใน วังหน้า แล้วเสด็จลง พระตำหนัก กรมสมเด็จพระ
 พระสุดาร์ตณราชประยูร วันนั้นพระสงฆ์ ๕ รูปสวดสะเดาะพระ
 เเคราะห์ ไหร่บูชาจนพระเคราะห์ จบเวลา ๒ ยามเศษ ครั้นถึงเวลา
 ตรงกับวันประสูติของท่านจึงสงฆ์พระพุทธรูปตามเคย ครั้น
 สงฆ์เสร็จแล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้า พระราชทานพระราชหัตถ
 เลขา ร.ที่ ๒๓๗/๔๓ พระราชทานพรและแหวนงูประดับเพชร
 วง ๑ นาฬิกาตั้งเรือน ๑ เงินเท่า พระชนมพรรษาปีละ ๕ คำถึง ๖๓
 รอบ เป็นเงิน ๑๕ ชั่ง ๑๕ ตำลึง เวลาบ่ายเศษเสด็จขึ้น

วัน ๖ ๑ คำ ปี่มะเส็ง ตรัสก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาเช้าพระสงฆ์ ที่สวดสะเดาะพระเคราะห์ เมื่อคนนั้น รับ
พระราชทานนั้น ที่พระดำหนักกรมสมเด็จพระสุตารัตน์ ตามธรรมเนียม มีเทศนาทั้งสามวัน เวลาบ่ายวันนั้นมเวียนเทียนสมโภชตาม
เคยเป็นสันงาน เวลาบ่ายเสด็จออก กรมหมื่นภูธเรศเพ้า แล้ว
พระยาราชสัมภารากร พระยาศรีสุนทร เพ้าถวายโคลงต่างๆ ทรง
เขียนใบอนุญาตที่วิสุทคามสีมาวัดเกาะป่อ แขวงเมืองประจันตคีรี
เขตต์ฉะบับ ๑ กรมหมื่นเทวะวงศ์เพ้า ทรงเขียนตัวนำเบอร์ ๘๘๖ ให้
เงินค่าของต่างๆ ที่ทรงซื้อμισเตอร์กอกอง ฉะบับ ๑ ทรงพระราช
หัตถเลขาถึงเจ้าพระยาสุรวงศ์ เรื่องพระยามนตรีศรีเรือเรอบิดให้
รับไว้ พระองค์สายเพ้าแล้วเวลาบ่ายเพ้า ๕ โมงเศษเสด็จออกขุน
นาง พระยาราชวรานุกุลอ่านบอกเมืองพิษณุโลกขอขึ้นสำหรับบ้าน
เมืองไปเปลี่ยนของเก่าที่ชำรุดฉะบับ ๑ ขอที่เป็นวิสุทคามสีมา ๓ พระ
อารามฉะบับ ๑ พระนรินทร์อ่านบอกเมืองสงขลาส่งต้นไม้เงินทอง
ฉะบับ ๑ ส่งเงินส่วยทองฉะบับ ๑ ส่งเงินส่วยอากรผลประโยชน์
ฉะบับ ๑ ส่งคิบบุกส่วยฉะบับ ๑ ส่งกระวานกันแวงเข้ามาฉะบับ ๑
เรื่องการแจกตัวพิมพ์ฉะบับ ๑ เรื่องปืนที่คอเวอนเมนต์ อเมริกัน
ยินดีให้แก่รายากุบองที่ช่วยเรืออเมริกันที่แตกนั้นได้ให้แก่เจ้า
เมืองสาขบุรีฉะบับ ๑ เรื่องเมืองตรังตานูว่าน้ำมากขอเลิกพลับพลา

รับเสด็จก่อนฉบับ ๑ ขอที่ผูกพัทธสีมาฉบับ ๑ บอกพระอนุ
 รัักษ์ภูเบศร์ผู้ช่วยถึงแก่กรรม ขอหีบศิลาหน้าเพลิงฉบับ ๑ บอก
 เมืองตรังตามได้รับพระราชทานของในการพระเมรุฉบับ ๑ เรื่อง
 เกิดอหิวาตกโรคยังไม่ได้เสด็จพระราชดำเนินเมืองตะวันตกขอเลิก
 พลับพลารับเสด็จเสียก่อน ด้วยน้ำเหนือมากฉบับ ๑ พระยา
 พิพัฒน์อำนาจบอกเมืองสมุทรสงครามบอกพระวินัยมุนีวัดอัมพวันถึง
 มรณภาพฉบับ ๑ พระราชทานใบอนุญาตที่วิสุงคามสีมาวัดเกาะ
 ป่อฝากพระยาพิพัฒน์ให้ส่งไปถวายพระสงฆ์วัดเกาะป่อเมืองประ
 จันตคีรีเขตต์ขอพระราชทานเมื่อเสด็จพระราชดำเนินไปนั้น พระ
 ราชทานสัญญาบัตรตั้งหลวงนนทเสนเป็นพระนนทเสน จมื่นไชย
 ภรณ์ถวายหนังสือเรื่องทาสนายเพ่งบุตรพระยาภาสกรวงศ์ ที่โปรด
 ให้ไปไต่เลียงดูว่าติดมาแต่เมื่อไรนั้น โปรดว่ายังไม่ยอวันอยู่ให้จำ
 ไว้ที่ตรงตำรวจ ก่อน หลวงสวัสดิ์ต้นักเรศถวายหนังสือ ฉบับ ๑
 เวลาบ่ายคำเศษเสด็จขึ้น อนึ่งเมื่อเช้าหมอเกาแวนเข้ามาปลุกพระ
 ยอดทพระกรข้างซ้ายจึงเสด็จออกขุนนางที่ห้องเขียว เพราะทรง
 นลองพระองค์ไม่ได้

วัน ๓๑ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาเช้าพระศรีสุนทรเฝ้า ทรงโคลงรวมเกียรติ จนเวลาเที่ยง

เศษเสด็จขึ้น เวลาบ่าย ๓ โมงเศษเสด็จออก กรมหมื่นพิศาลบรร-
 ศักดิ์เฝ้าถวายหีบลงยาเครื่องยศที่พระราชทานใหม่นั้นคืนด้วยมีอยู่
 แล้ว โปรดพระราชทานกาทองใบ ๑ พระองค์เจ้าหัตถิน พระองค์
 เจ้าชายเจ็ด เฝ้าถวายฤกษ์ที่จะตั้งกรมพระราชทานเงินช่วยองค์ละ
 ๕ ซั่งตามเคยมา พระยานรรัตนเฝ้าทรงเซ็นเรื่องราวพระนมเปลี่ยน
 เรื่องความมฤตกให้ชำระ พระยาเจริญเฝ้าเรื่องความต่าง ๆ แล้ว
 ถวายหนังสือ ๒ ฉบับ เรื่องมฤตกนายเจิม นายแฉล้ม ฉบับ ๑
 เรื่องขุนอินทรรักษาเป็นหนี้เงินฉบับ ๑ เรื่องมฤตกนายเจิม นาย
 แฉลมนั้นทรงเซ็นไปแจ้งอยู่ในเรื่องราวแล้ว เรื่องขุนอินทรนั้น
 โปรดให้จำตามธรรมเนียม เสด็จออกพระเจดีย์ กรมหมื่นเทวะ
 วงศ์เฝ้า แล้วพระยาภาสเฝ้าด้วยการรื้อปี โปรดให้สั่งผ้าไตร
 และอื่น ๆ แก่ท้าวภักทสาธนุรักษ์ แล้วทรงโคลงอยู่กับพระศรี
 สุนทร กรมหมื่นพิชิต จนเวลาค่ำ กรมหมื่นภูเรศเฝ้าทูลเตือน
 แสงขึ้นในการเอกษธิปิเชน ทรงเซ็นพระราชทานให้เป็นเงิน ๑,๐๐๐
 ซั่ง แล้วทรงได้อื่น ๆ จนเวลา ๒ ทุ่มเศษเสด็จขึ้น

วัน ๑๙ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาเช้าพระศรีสุนทรโวหารเฝ้า ทรงโคลงรามเกียรติ์ กรมหมื่น
 เทวะวงศ์เฝ้า ทรงพระราชหัตถ์พระราชทานพรและเงินในการแซ-

ยิดกรมขุนบดินทร์ไพศาลโสภณ ร.ท.../๔๓ ถึงสมเด็จพระ
 ร.ท.../๔๓ เรื่องความมอไปงยะฉะบับ ๑ กับพระราชหัตถ์
 ไปรเวต ถึงมอดินในการที่มากรุงเทพ ฯ ฉะบับ ๑ กรมหมื่นพิชิต
 เฝ้าเรื่องโคลง ทรงเซ็นใบเบียบหวัดพระสงฆ์จะแจกพรุ่งนี้ พระ
 นายไวยเฝ้าถวายหนังสือต่างๆ เวลาบ่าย ๕ โมงเศษเสด็จออกขุนนาง
 พระนรินทร์ อ่านบอกเมืองภูเก็ต แก่ความเรื่องที่ต่อว่าไปว่า เรือรบ
 รุเข้ามาจอดทำแผนที่ เหตุใดจึงไม่บอกเข้ามาฉะบับ ๑ เรื่อง
 ห้ามไม่ให้ขายอาวุธให้แก่พะม่าฉะบับ ๑ ใบบอกเมืองพังงาเรื่อง
 ห้ามไม่ให้ขายอาวุธให้แก่พะม่าฉะบับ ๑ พระยาพิพัฒน์อ่านบอก
 เมืองนครชัยศรี เรื่องผู้ร้าย ลักมันแล้วปล้นดีเจ้าเรือน ฉะบับ ๑
 เมืองสมุทรสงครามเรื่องผู้ร้ายปล้นฉะบับ ๑ ทรงพระกรุณาโปรด
 เกล้า ฯ ตั้ง ตำแหน่ง ข้าราชการ ๗ นาย คือ หม่อมราชวงศ์ ชิต
 แบนต์มาสเตอร์ เป็นหลวงวาทีศประเทศ นายอ้อม ชายนต์เมเยอ
 เป็นหลวงราชนรารักษ์ นายผัน สารวัตร เป็นขุนสมัศรสมานพล
 นายช่วง บุตรพระศรีสุนทร เป็นขุน หมื่นฤทธิจันทรเป็น....
 นายพลอย กรมรักษาพระองค์เป็น.... เวลาบ่าย ๖ โมงเศษเสด็จขึ้นทรง
 เสด็จหน้าเบอร์พระราชทานเจ้าหมื่นไวยวรนาถ คำทำสวนสมเด็จพระ
 พระเจ้าลูกยาเธอเงิน ... พระราชทานหมื่นระงับวาดานำเบอร์...
 ตามที่ กราบทูล ขอไป มีภรรยาใหม่ เงิน ๓ ชั่ง ทรงบัญชา เบียบหวัด
 โคลงและโคอี จนเวลา ๒ ทุ่มเศษเสด็จขึ้น

วัน ๒๑ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาเช้าพระบรมวงศานุวงศ์ทรงผนวชเสด็จมาฉันที่พระที่นั่ง
อมรินทรวินิจฉัย เวลาเที่ยงเศษเสด็จออกทรงจุดเทียนนมัสการ
และเครื่องสังเวทพระสยามเทวราชและสมโภชก้อนทองและถว้
เงินเบี้ยหวัดแล้ว พระศรีสุนทรโวหารอ่านประกาศเบี้ยหวัด แล้ว
พระราชทานเบี้ยหวัดแด่พระบรมวงศานุวงศ์ ซึ่งทรงผนวชนั้น
ก่อนเป็นปฐม ครั้นพระสงฆ์ถวายพระพรลาไปแล้ว เสด็จออก
ขุนนาง พระนรินทร์อ่านบอกเมืองพังงาส่งเงินภาษีผลประโยชน์
ฉบับ ๑ พระยาศรีน่านหลวงภักดีณรงค์กราบถวายบังคมลาไปราช
การเมืองเชียงใหม่ แล้วเสด็จไปประทับที่พระเจดีย์พระที่นั่ง
อมรินทรวินิจฉัยด้านตะวันออก ทอดพระเนตรแจกเบี้ยหวัดโหร
พราหมณ์และข้าราชการกรมต่าง ๆ ตามลำดับ เวลาบ่ายโมงเศษ
เสด็จขึ้นทอดพระเนตรแจกเบี้ยหวัดข้างในแล้ว เวลาบ่าย ๓ โมง
เศษเสด็จออกทรงไคลงกับพระศรีสุนทร แล้วทรงเรื่องเรือชนบม
ที่จะขายนั้นกับพระยาประภา หลวง นายฤทธิ์ ถวายฎีกา นายชน
ลับเลบเตนแนนต์ทหารหน้า กล่าวโทษตระลาการศาลต่างประเทศ
เรื่อง กดขี่ความของภรรยา กรมหมื่น ภูเรศถวายคำปรึกษาโทษ
จีนหน้าซึ่งฆ่าจีนพวกกันตาย กรมหมื่นเทวะวงศ์เฝ้าเรื่องบัลเครพ
จะทูลลาไปลพบูรี พระนายไวยเฝ้าเรื่องวังสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ
เวลาที่มเศษเสด็จขึ้น

วัน ๓๑ ๑ คำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาเช้า ๕ โมงเศษ เสด็จออกประชุมเสนาบดีตามเคย ผู้ที่
มาประชุมนั้นคือ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์น้อย ๑ เจ้า
พระยาสุรวงศ์ ๑ เจ้าพระยาภาณุวงศ์ ๑ เจ้าพระยาพลเทพ ๑
เจ้าพระยามหินทร ๑ เจ้าพระยาศรีพิพัฒน์ ๑ ทรงปรึกษาด้วย
เรื่องเมืองไทรและการที่จะโปรดเกล้าฯ ให้กรมหมื่นเทวะวงศ์ออก
ไปแก้ไขข้อหนังสือสัญญาตามที่สมเด็จพระยากราบบังคมทูล
พระกรุณาขอนั้น เวลาบ่ายโมงเศษเลิกประชุม เสด็จทรงแจกเบี้ย
หวัดข้างใน ที่พระที่นั่งไพศาล แล้วเสด็จออก พระที่นั่งอมรินทร
ประทับพระที่นั่งโอรนออกขุนนาง พระราชวรวงศ์อานบอเมือง
นครราชสีมา เรื่องผู้รักษาดินดักดินดำในดึกขายฉะบับ ๑ พระ
นรินทร์อ่านบอกเมืองกาญจนบุรีส่งเงินส่วยฉะบับ ๑ พระยาพิพัฒน์
อ่านบอกเมืองนนท์ เรื่องผู้ร้ายปล้นจับได้คน ๑ แต่ยังไม่รับเป็น
สัตย์ฉะบับ ๑ แล้วเสด็จประทับที่แจกเบี้ยหวัด ทอดพระเนตร
แจกเบี้ยหวัดกรมต่างๆ จนเวลา ๔ โมงเศษเสด็จขึ้น เสด็จออก
พระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬาร กรมหมื่นเทวะวงศ์ พระองค์
เจ้าสาย มิสเตอร์ อาลบาสเตอร์ เฝ้าด้วยเรื่องสัญญาและอื่น ๆ
จนเวลาบ่ายคำเศษ และทรงโคลงรามเกียรติ์และได้อริจนเวลายาม
เศษเสด็จขึ้น

วัน ๔๑ ๑ คำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาบ่าย ๓ โมง เสด็จออกทรงปิดทองหนังสือ แล้วพระองค์
เจ้าสาย พระยาอภัยรณฤทธิ์ หลวงภักดีณรงค์เฝ้า แล้วพระยา
ภาสเฝ้าเรื่องการ ร้อยปี และอื่น ๆ พระองค์เจ้าสายเฝ้าด้วยการ
ต่าง ๆ จนเวลาบ่าย ๕ โมงเศษ เสด็จออกไปทอดพระเนตรการวัด
พระศรีรัตนศาสดารามตามเคย แล้วเสด็จมาประทับที่มิวเซียม
ทอดพระเนตรรูปปั้นต่าง ๆ ที่มีสเตอร์อาตบาสเตอร์เอามาแต่เมือง
นอกจนเวลาทุ่มเศษ เสด็จกลับในพระบรมมหาราชวัง กรมหมื่น
เทวะวงศ์เฝ้าจนเวลา ๒ ทุ่มเศษ เสด็จขึ้น

วัน ๕๑ ๑ คำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาเที่ยงเศษ เสด็จออกพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย เสด็จออก
ไปประทับพระที่นั่งไชรนออกขุนนาง พระยาราชวรานุกุลอ่านบอก
พระยาเทพประชนฉบับ ๑ ศกอักษรเจ้านครเชียงใหม่ฉบับ ๑ เรื่อง
พระม้าวะมาตั้งเมืองเชียงแสนทั้ง ๒ ฉบับ แล้วเสด็จประทับทอด
พระเนตรแจกเบี้ยหวัดจนเวลาบ่ายโมงเศษ เสด็จขึ้นทอดพระเนตร
แจกเบี้ยหวัดข้างในที่พระที่นั่งไพศาลแล้วเสด็จขึ้น เวลาบ่าย ๔ โมง
เศษ ทรงฉลองพระองค์ครึ่งยศดำ ทรงตราเล็กและดวงสตาร์จุล
จอมเกล้า เสด็จออกพระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬารพร้อมด้วยข้า

ราชการฝ่ายทหารขึ้นโดยลำดับ เจ้าพนักงานกรมวังและกรมทำ
นามิสเตอร์มูเลอ กงสุลสวิเดนเนอร์เวย์เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท
ถวายพระราชสาส์นสมเด็จพระเจ้าออสคาที่ ๒ พระเจ้ากรุงสวีเดน
และนรเวย์ ทรงประทับขึ้นขึ้นทรงรับพระราชสาส์นและตรัสใน
การที่ทรงยินดีรับพระราชสาส์นแล้ว เสด็จประทับพระเก้าอี้ตรัส
ปราศรัยตามธรรมเนียมครู่หนึ่งแล้ว แยกเมืองก็กราบถวายบังคม
ลา กลับไปประทับที่พระเจดีย์ มิสเตอร์อาลบาสเตอร์เฝ้า แล้ว
พระยามนตรีเฝ้าเรื่องเมืองไทรทังนั้น แล้วพระองค์เจ้าสาย พระ
ยาภาสเฝ้า เวลาบ่ายค่ำเศษเสด็จขึ้น เวลาทุ่มเศษเสด็จออก กรม
หมื่นเทเววงศ์เฝ้าจนเวลา ๒ ทุ่มเศษเสด็จขึ้น

วัน ๖ ๑ ๑ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาบ่าย เสด็จออกในออฟฟิศตามเคย เวลาบ่าย ๓ โมงเศษ
เสด็จออกพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยประทับพระที่นั่งโอรนเสด็จออก
ขุนนาง พะยาราชวรานุกูลอ่านบอกเมืองสุโขทัยขอปิ่นขึ้นไป
เปลี่ยนปิ่นที่ชำรุดไว้ให้ราชการบ้านเมือง กับปิ่นที่จ่ายราชการไป
ทัพฮ่อ ผู้รับไปขายในกองทัพจะควรให้เร่งเอาด้วยบุตรภรรยาหรือ
อย่างไร ใบบอกเมืองพิษณุโลกขอเงินค่านำไปซื้อข้าวขึ้นฉางไว้จ่าย
ราชการ จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ว่าปิ่นที่ผู้รับไปได้รบ

ตายในกองทัพบาหลวงจะเร่งเอาแก่บุตรภรรยาไม่ แล้วเสด็จไปประทับทอดพระเนตร แจกเบี้ยหวัดกรมต่างๆ จนเวลาบ่าย ๔ โมงเศษ เสด็จขึ้นออกประทับพระที่นั่ง พระศรีสุนทรเฝ้าเรื่องโคลงรามเกียรติ์ พระองค์ทองแถมเฝ้าถวายของบุหรีเพชร ที่จะพระราชทานสมเด็จพระเจ้าพระยา ทรงซื้อไว้ รอยเพชรหลุดให้ไปฝังดินนั้น และถวายโมราหลังหีบด้วย สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์น้อยเฝ้า พระราชทานหนังสือสมเด็จพระเจ้าพระยาเรื่องเมืองไทรให้ทอดพระเนตร ทรงปรึกษาดำเนินการเมืองไทรต่างๆ และทูลเรื่องเตเลแกรฟและอื่นๆ จึงทรงพระราชหัตถเลขา ร.ที่ ๒๔๕/๔๓ ถึงเจ้าพระยาสุรวงศ์ฯ ให้พระยาพระรามไปทำการโทรเลขกับมิสเตอร์แมกกาดีด้วย พระยาสมุทรบุรานุรักษ์เฝ้า พระราชทานเหรียญรางวัลในการตั้งโรงรักษาคนไข้และทรงด้วยการต่างๆ พระนายไวยเฝ้าจนเวลาบ่ายค่ำเศษเสด็จขึ้น เวลาทุ่มเศษเสด็จออกทรงเรื่องเมืองไทรปรึกษากับกรมหมื่นเทวะวงศ์ และทรงถามข่าวพระยาภาสกรวงศ์ที่ภรรยาป่วย แล้วทรงร่างพระราชหัตถ์ถึงสมเด็จพระเจ้าพระยาและทรงไคอรั และอื่น ๆ จนเวลา ๒ ทุ่มเศษเสด็จขึ้น

วัน ๓ ๑ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาบ่ายทรงร่างพระราชหัตถ์ถึงสมเด็จพระเจ้าพระยา และทรงการ

ต่าง ๆ ตามเคย เวลาบ่าย ๓ โมงเศษเสด็จออกพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย เสด็จประทับพระที่นั่งโอรนออกขุนนาง พระนรินทร์อ่านบอกเมืองกระบี่เรื่องเงินภาษีผลประโยชน์และเงินภาษีฝิ่น และเงินค่านา การที่จะเดินประเมินนาฉบับ ๑ แล้วเสด็จไปประทับทอดพระเนตรแจกเบี้ยหวัดข้าราชการกรมต่าง ๆ จนเวลาบ่าย ๔ โมงเศษเสด็จขึ้นออกพระเฉลียง ทรงร่างพระราชหัตถ์ถึงสมเด็จพระเจ้าพระยาเรืองเมืองไทรบุรี และทรงการต่าง ๆ กับกรมหมื่นเทวะวงศ์ และพระราชหัตถ์นำถึงเจ้าพระยาสุรวงศ์ โปรดให้เขียนแล้วฉบับ ๑ แต่ฉบับ ร. ที่ ๒๔๖/๔๓ ถึงเจ้าพระยาสุรวงศ์ ให้ส่งพระราชหัตถ์ให้สมเด็จพระเจ้าพระยา และทรงชี้แจงว่าที่ทรงไปตั้งนั้น ไม่ได้ทรงเห็นแก่หน้าเจ้าพระยาไทรที่ตาย จึงได้โปรดช่วยให้ตนกุยามิสที่ทรงนั้น เพราะทรงพระราชดำริเห็นการหลายอย่างก็กลัวพระราชประสงค์นี้จะคลาดเคลื่อนไป จะเป็นที่ยุกหยิกแก่บ้านเมืองยิ่งกว่าที่จะให้แก่นกทูตเป็นก็ไม่ทรงคิดดัง แล้วแต่จะเห็นพร้อมกัน แล้วทรงไต่ถามและการต่าง ๆ จนเวลา ๒ ทุ่มเศษเสด็จขึ้น

วัน ๑ ๆ ๑ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓
๑๒

เวลาบ่ายเสด็จออก ทรงพระราชหัตถ์ถึงสมเด็จพระเจ้าพระยาเรืองเมืองไทรบุรี ร. ที่ ๒๔๗/๔๓ แล้วพระยาเจริญมาเฝ้ากราบทูล

เรื่องความนายชั้นถวายหนังสือแก้ความที่กล่าวโทษนั้นว่า ฯ พณ ๑
มหาโกษาธิบดีสั่งให้ชำระแล้วทรงคำปรึกษาโทษผู้ร้ายนํากันตาย ๒
ฉะบับ เสด็จออกขุนนาง พระยาราชวานานุกุลอ่านบอกพระยา
มหานุกาฬ ผู้ว่าราชการเมืองโคราช เรื่องความผู้ร้ายเมืองลาว
เข้าเมืองกรมการชำระลงเอาเงินแก้ราษฎรเสียให้กองทุนกว่า ๘๐ ชั่ง
เสด็จขึ้นจากขุนนางแล้วทรงการต่าง ๆ จนเวลา ๒ ห่มเศษเสด็จขึ้น

วัน ๒ ๓ ๑ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาเช้า ๕ โมงเศษเสด็จออกพระเจดีย์พระองค์สายเฝ้า แล้ว
กรมหมื่นเทวะวงศ์เฝ้ารับสั่งเรื่องราชการต่าง ๆ แล้วพระศรีสุนทร
เฝ้าเรื่องโคลงรามเกียรติ์ เวลาบ่าย ๒ โมงเสด็จขึ้น เวลาบ่าย ๔ โมง
เสด็จออก กรมหมื่นประจักษ์ กรมหมื่นเทวะวงศ์เฝ้า แล้วเจ้า
พระยาพลเทพเฝ้า ด้วยวันนี้เป็นวันประชุมเสนาบดี แต่ท่าน
เสนาบดีมาไม่พร้อมกัน และมาแล้วกลับไปเสียบ้าง จึงโปรด
เกล้าฯ ให้เจ้าพระยาพลเทพเฝ้าแต่ผู้เดียว รับสั่งเรื่อง เมืองไท
แล้วเสด็จขึ้น

ออกขุนนาง พระยาราชอ่านบอกเมืองโคราชบอกรายงานน้ำฝน
ต้นข้าว และกรมหมื่นพิชิตเฝ้าถวายลายมือนักเขียนที่วังอนันต
อุทยาน แล้วเสด็จขึ้นเวลาห่มเศษ

รับหนังสือเจ้าพระยามหินทร์เรื่องเกิดเกณฑ์เจ้านายข้าราชการ
 ซ่อมแซมบ้อมกำแพงพระนครนั้น เจ้านายที่ สิ้นพระชนม์และถึง
 แก่กรรมเสียก็มี จะขอเอาเงินค่าราชการใช้ ไปให้แล้วทันราชการ
 พระราชหัตถ์สั่งให้ทำโทษอ้ายม้วยซึ่งฆ่า นายแหม่ ดาษ เพียง ลง
 พระราชอาญาสองยก๖๐ที่ ไม่ให้ประหารชีวิตตามคำลูกขุนปรึกษา
 พระราชหัตถ์ให้ทำโทษอ้ายจันทน์ซึ่งฆ่าเงินจัตบา ตามคำลูก
 ขุนปรึกษาวางบท

วันนี้เป็นวันประสูติ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าพาหุรัตมณี
 มัย ครอบ ๓ รอบ

วัน ๓ ๑ คำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาเช้าก่อนโหมงเสด็จออกทอดพระเนตรวัดพระศรีรัตนศาสดารามพร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าเป็นกระบวนข้างใน เวลาเช้า
 ๓ โหมงเสด็จกลับเข้าสู่พระบรมมหาราชวัง

เวลาเช้า ๕ โหมงเสด็จออก พระศรีสุนทรเฝ้า แล้วกรมหมื่น
 ประจักษ์เฝ้า เวลาบ่าย ๒ โหมงเสด็จขึ้น เวลาบ่าย ๔ โหมงเสด็จออก
 กรมหมื่นประจักษ์ กรมหมื่นเทวะวงศ์เฝ้า รับส่งเรื่องราวการต่างๆ
 แล้วพระศรีสุนทรเฝ้าถวายสัตยาบัน ตรงขึ้นแล้ว พระนายศรี
 เฝ้าถวายหนังสือไปรเวตเรื่องคนที่ค้างเงินพระองค์เจ้าประติรุศศักดิ์

หนังสือสมเด็จพระสังฆราชบัญชาเขตหัวเมืองฝ่ายกระลาโหมจำนวน
ปี่มะโรง เรื่องราวเงินเฮงตงบุตรเงินชื้อ ร้องเรื่องเงินที่เจ้าพระยา
มหินทรดีดเงินฟุ้ง วันนั้นพระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้าหญิง เจ้าจอม
มารดาเรือน ประสูติเวลา ๗ ทุ่ม ๓๐ นาที

วัน ๕ ๑ ๒ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาเที่ยงเสด็จออกถวายขอย่าน แล้วเสด็จขึ้นเสวย เวลา
บ่าย ๓ โมงเศษเสด็จออก สมเด็จพระมหาลงภาณพันธุวงศ์เฝ้าเรื่อง
พระที่นั่งใหม่ แล้วท้าวภักทสารเฝ้าเรื่องผ้าซึ่งจะห้อยหลังพระที่
นั่งโอรนเรื่องพระที่นั่งใหม่ แล้วพระศรีสุนทรเฝ้า ทรงตรวจพระ
ราชนิพนธ์โคลงรามเกียรติ์ สมเด็จพระมหาลงภาณพันธุวงศ์ กรม
หมื่นพิชิตเฝ้าอยู่ทั้นด้วย สมเด็จพระมหาลงภาณพันธุวงศ์ทูลเรื่อง
การสายโทรเลข แล้วพระยาวิจิตรการถวายบาญชีพระฉันทมนเบือง
และเรื่องไล่หนังสือพระองค์เจ้าพระมนุญย์ เวลาทุ่มเสด็จขึ้น

วัน ๕ ๑ ๒ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาเช้าเสด็จพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ทรงประเคนพระสงฆ์
รับพระราชทานฉันทมนเบืองตามเคยมาทุกปี พระโทรเลขนำ
พระยาพระราม ขุนเพชรอินทรา มิสเตอร์แมกกาดี กราบถวาย

บังคมลาไป เชอระเวโทรเลขเมืองระแหง เวลาเที่ยงเศษเสด็จขึ้น
 เสด็จออกในออฟฟิศ ทรงการต่าง ๆ จนเวลาบ่ายเสด็จขึ้น เสวย
 เวลาบ่าย ๓ โมงเศษเสด็จออก กรมหลวงวรศัสดาพิศาลเผ้าถวาย
 เรื่องความ หม่อมเจ้าพริ้งใจทัย หม่อมเจ้าสวัสดิ์ หม่อมเจ้าทั้ง
 ว่าความแทนกรมขุนบดินทร์ไพศาลโสภณจำเลยฉบับ ๑ ทรงเซ็น
 ให้ยกความเดิมมาชำระที่วังกรมหลวง แล้วเสด็จออกพระเนลียง
 พระศรีสุนทรเผ้าเรื่องโคลงรามเกียรติ์ กรมหมื่นพิชิต กรมหมื่น
 เทวะวงศ์เผ้า แล้วทรงเซ็นเรื่องราวเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง
 เรื่องก่อกำแพง ถ้าเงินไม่พอให้อำนาจเงินข้าราชการใช้ตามที่ขอเข้า
 มา ทรงเซ็นเรื่องราวท้าวอินทสุริยาขอแบ่งลูกหมื่นทหารดับเพลิง
 มาเป็นวิเศษ โปรดให้ หลวงอังคนิศพลรักษ์เผ้าถวายเรื่องราว
 กล่าวโทษกรมขุนเจริญว่าขโมยเงินพระยาสุรศักดิ์บิดาไปทำการเขียน
 พระระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ๑๐๐ ชั่ง แต่ทำฎีกาให้ ๕๐
 ชั่ง ไปเดือนหลายครั้งก็ไม่ได้ได้ทำเรื่องราวไปถวายสมเด็จพระ
 เจ้าบรมวงศ์เธอ โปรดให้พระยาราชภักดีเอาตัวหลวงนายนฤทธี
 มาชำระ พระยาราชภักดีไม่เร่งรัดรวม ๆ เสีย ทรงเซ็นให้สมเด็จพระ
 กรมพระทรงเร่งให้ พระนายไวยเผ้าถวายแผนที่วังสมเด็จพระเจ้า
 ลูกยาเธอที่สระประทุมวัน เวลาบ่ายเศษเสด็จขึ้น พระองค์เจ้า
 สายเผ้า

วัน ๖ ๆ ๒ คำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาเช้าเสด็จออกทรงโคลงรามเกียรติ์ตามเคย เวลาเที่ยงเศษเสด็จขึ้น เวลาบ่าย ๓ โมงเศษเสด็จออก พระยารัตนโกษาเฝ้าเรื่องจะยื่นชิงช้างป็น พระองค์เจ้าศรีสัทธเฝ้าเรื่องอศปกรณำที่โปรดให้เขียนหอพระมนเทียรธรรม กรมพิชิตเฝ้าเรื่อง โคลงรามเกียรติ์ กรมหมื่น เทเววงศ์ ฝากสมุดและ ตลอดจนถาดต่าง ๆ ให้พระองค์เจ้าโสณบัณฑิตถวายทอดพระเนตร สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์น้อยเฝ้าเรื่องไคอริ บัญชีสำมะโนครัวการไปรษณีย์ และเรื่องอสุรพงศ์ที่จะเขียนรูปตาม ช่องว่างประตูต่าง ๆ ที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ทรงกะช้อยกะชอลิงที่จะให้ยื่นเข้าคู่กันตามทกล้ายกัน เวลาบ่ายค่ำเศษเสด็จออกขุนนาง พระนรินทร์อ่านบอกเมืองชุมพรเรื่องจัดการออกตรวจทำบัญชีสำมะโนครัวในเมือง และหัวเมืองขึ้น แจกตัวพิมพ์ และกล่าวโทษข้าหลวงว่ากดขี่เขียนผู้เขียนคน และลงเอาเงินทองแก่นายอำเภอทำข่มเหงต่าง ๆ หลายข้อ มีรายบัญชีกรมการนายอำเภอผู้ที่ถูกพระมหาสงคราม พระเสนินฤเบศร์ ข้าหลวงเขียนตีมาด้วย โปรดว่าความมากมายนั้นน่าจะจริงบ้างให้ชำระดู พระยาพิพัฒน์อ่านบอกเมืองชลบุรีเรื่องผู้ร้ายรอบเอาหลาวไม้รวกแทงนายหลำซึ่งจับเกี่ยวนไปตามทางตาย พระศรีสุนทรโวหารถวายสัญญาบัตรทรงตั้งนายปลื้มบุตรจมนจช้ายเป็นจำเอนเขตประทีปใน พระยาอัครการโกศลเป็นพระยาพิไชย

กับ เมื่อ กลาง วัน นั โปรดเกล้า ฯ ตั้ง หมั้น ระวัง วาตา เป็น ขุน องค
 รัชชา กับ ทรง เชน สัญญา บัตร กับ วิสุงคาม สี่มาหลาย ฉะบับ เวลา คำ
 เสด็จ ออก ประทับ พระ เณลียง ทรง พระราช หัตถ์ พระราชทาน พระ
 นาม พระเจ้า ลูก เชอ ที่ ประสูติ ใหม่ นั้น เดิม ว่า พระเจ้า ลูก เชอ พระ
 องค์ เจ้า พิสมมัย สัตยา แล้ว ทรง เปลี่ยน อีก ฉะบับ ๑ แก่ เป็น
 พิสมมัย พิมล สัตย์ แล้ว ทรง ได้อริ และอื่น ๆ จน เวลา ยาม เสน เสด็จ
 ขึ้น วัน นั้น สม โภช พระเจ้า ลูก เชอ ที่ ประสูติ ใหม่ ไม่ ได้ เสด็จ ลง โปรด
 ให้ สมเด็จ พระนาง เจ้า เสด็จ ไป สม โภช กรม หมั้น ภูธร เศวต วาย ราย
 เดือน ความ ใน ศาล กรม พระ นคร มาล

วัน ๗ ๑ ๒ คำ ปี่มะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลา บ่าย ๔ โมง เสน เสด็จ ออก พระยานรรัตน เฝ้า ถวาย หนังสือ
 สื่อ เรื่อง ได้ ขำระ บัญชี วิเศษ ตาม ที่ ท้าว อินทร สุริยา ถวาย เรื่อง รวาช
 แบ่ง มา จาก ที่ คัด ไป เป็น ทหาร ดับ เพลิง นั้น ถวาย บัญชี เข้า มา โปรด ให้
 กรม หมั้น ประจักษ์ ไป ตรวจ ดู พระติฐการ เฝ้า ถวาย ราย เดือน ความ ใน
 ศาล กรม ทำ ฉะบับ ๑ เสด็จ ออก พระ เณลียง นาย พิกล บุตร พระยา
 วิเศษ สงคราม กับ นาย สำออง นาย สิทธิ บุตร หลวง ศักดา วร ฝรั่ง แม่
 ปัน ถวาย ของ ในการ คริสต์มาส ที่ ศาลา หน้า พระ เณลียง ด้าน ตะวัน ตก
 จมื่น จง ข้าย ถือ หนังสือ สมเด็จ กรม พระ และ นาง พระ เศวต รส ุนทร สวัสดิ์
 เข้า มา ถวาย ว่า เวลา ค่ำ นั้น พระ เศวต รส ุนทร สวัสดิ์ นอน หลับ ไป แล้ว

ต้นขึ้นขึ้นนายข้างซ้ายไปติดขัดเสาหมอนข้างหน้าแท่นกำจัด ออก
ไปแล้วทรง ตรวจ กฎหมาย ออสเตรียทหาร ที่เจ้าหมื่นไวยวรนาถ
ให้ แผลออก จากกฎหมายออสเตรียจะมาใช้กรมทหารหน้า จน
เวลาบ่ายค่ำเศษเสด็จออกขุนนาง ทรงกับพระนายไวยว่าใช้ได้ทั้ง
นั้นจะต้องยกบ้าง ๒-๓ ข้อแต่ที่ไม่ต้องใช้ในเมืองเรา นอกนั้นก็
ใช้ได้ พระยาศรีอ่านบอกพระยานภาพไตรภพ ว่า มองซิเออร์
เลอลา ถือนั่งสือ แอดมิราลเมืองไซ่ง่อน ไปกับขุนนางฝรั่งเศสจะ
ขอนำแผนที่และตรวจลวดลายโบราณที่พระนครวัด พระนครทอง
ได้ส่งเสียไปตามควรแล้ว รับสั่งถามพระยาวิเศษด้วยทำการคริส
มันต์และอื่น ๆ แล้วเสด็จขึ้น

วัน ๑๕ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาบ่าย ๔ โมงเศษเสด็จออก พระยานรรัตนไพฑูรย์ถวายหนังสือ
เรื่องได้ชำระบัญชีวิเศษตามที่ทำอินทสุริยาถวายเรื่องราวขอแบ่ง
มาจากที่กัตไปเป็นทหารดับเพลิงนั้นถวายบัญชีเข้ามา โปรดให้
กรมหมื่นประจักษ์ ไปตรวจดู

เวลาบ่าย สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์น้อยเฝ้า ถวาย
หนังสือถึงเจ้าพระยาภาณุวงศ์ เรื่องการไปรษณีย์และโทรเลข เจ้า
พระยามหินทร์เข้ามา คอยฟัง พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าพระ
มุนษุณาคมาณจะทรงแปลหนังสือ จึงพระราชทานคอเรสปอน
เดนต์เรื่องเมืองไทรบุรีให้ดู เวลาบ่าย ๓ โมงเศษ ออกทรงฟัง

แปลหนังสือที่ห้องเขียนบรมราชสถิตยัมโหฬาร พระสงฆ์ผู้ไล่นั้น
 ๑๐ รูป คือกรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์ ๑ หม่อมเจ้าพระอรุณภา
 คุณากร ๑ สมเด็จพระวันรัต ๑ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ๑
 พระพิมลธรรม ๑ พระธรรมวโรดม ๑ พระเทพโมลี ๑ พระ
 เทพกระวี ๑ พระเทพมุนี ๑ พระโพธิวงศ์ ๑ ลงมือทรงแปล
 ธรรมบทขึ้นต้นผูก ๒๐ เป็นประโยค ๑ ครั้นแปลตกประโยคแล้ว
 พระราชทานจิวแพรและรูปเทียนแด่พระสงฆ์ผู้ไล่นั้น ๑๐ รูป แล้ว
 พระสงฆ์ถวายอติเรกถวายพระพรลา โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยา
 มหินทร์ทำกุฎิที่วัดบวรนิเวศน์ สำหรับเป็นตำหนักพระองค์เจ้า
 พระองค์มณุษยนาคนมาณพหลัง ๑ แล้วเสด็จออกพระเนลียง เวลา
 บ่าย ๕ โมงเศษเสด็จออกขุนนาง ไม่มีราชการอะไร พระยารัตน
 โภชากราบถวายบังคมลาทำพิธีตรียัมพวาย เวลาบ่ายเศษเสด็จขึ้น
 เวลาทุ่มเศษเสด็จออก หลวงนายสีหศักดิ์กลับมาจากเมืองราชบุรีนำ
 หนังสือ สมเด็จพระเจ้า พระยามาถวาย ๒ ฉบับ ๆ ๑ ได้รับพระราชทาน
 ของ พระราชทาน ในการแซยิดแล้ว ฉบับ ๑ เรื่องเมืองไทรบุรี
 ตอบพระราชหัตถ์ ที่มีไป รับหนังสือพระนายศรีเรื่องทหารฉบับ ๑
 เจ้าพระยาหิณทร์เรื่องเงินซื้อเงินฟุ้งฉบับ ๑

วัน ๒๑ ๒ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาเช้าโมงเศษ เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยเจ้าจอมเป็น

กระบวนข้างใน เสด็จออกทางประตูทิศตาศาตทิศพระเนตรวัด
 พระศรีรัตนศาสดาราม ตามพระระเบียงแล้ว เสด็จขึ้นไปนมัสการ
 บนพระอุโบสถจนเวลา ๓ โมง เสด็จกลับ เวลาบ่าย ๓ โมงเศษ
 เสด็จออก เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงเข้ามาฟังแปลหนังสืออีก
 พระราชทาน หนังสือ สมเด็จพระเจ้าพระยา ครอบครอง เมืองไทร
 บุรี เมื่อก่อนนั้นให้ ดูจึงทูลเกล้าถวายความเห็นเรื่องเมืองไทรเป็น
 ไปรเวตฉบับ ๑ ราชการฉบับ ๑ แล้วพระสงฆ์ที่เข้ามาไล่น้ำหนังสือ
 เมื่อนั้นเข้ามา เสด็จไปประทับห้องเขียว พระองค์เจ้าพระมณูญ
 นาคมาณพ ทรงแปลเป็นวันที่ ๒ รวม ๒ วัน นับเป็น ๓ ประโยค
 ครั้นจบแล้วกรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์ถวายอดิเรก หม่อมเจ้า
 พระอรุณนิภาคุณากรถวายพระพรลา เวลาบ่าย ๔ โมงเศษ เสด็จ
 ออกทาง ประตูพรหมโลกา ประทับบน พระที่นั่ง อาภรณ์พิโมกษ์
 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอทรงจัดช้างพังผูกเครื่องกบ ๔ หน้ามา
 เทียบเกย ทรงรับสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ
 ขึ้นประทับบนกบ นายจ่าขงนึ่งรักษาพระองค์อยู่หน้ากบสองเดิน
 คู้ด้วยจะได้ทรงเคยไว้จะได้เสด็จไปทอดพระเนตรซึ่งใช้เวลาพรงัน
 ช้างนำช้าง ๑ ช้างตามช้าง ๑ เดินไปมาตามหน้าสนามหญ้า พระ
 บาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวประทับทอดเนตรอยู่เทียบ ครั้นเดินได้
 ๒ เที้ยวแล้วก็เทียบช้างกับเกย ทรงรับสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอขึ้น
 แล้ว รับส่งกับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธออยู่ครู่หนึ่งแล้วเสด็จขึ้น
 กรมหมื่นเทวะวงศ์วโรปการ เวลาบ่าย ๕ โมงเศษออกขุนนาง พระยาศรี

อ่านร่างสารตราถึงพระยาราชเสนา ๒ ฉบับ ๆ ๑ เรื่องพะม่าที่ถือหนังสืออำนาจเจ้าเมืองมรแมนเจ้าเมืองบันเข้ามาทำป่าไม้ในเขตต์แดนเมืองเชียงใหม่ ให้ด้แลร้กราอย่าให้ล่วงเกินเข้ามาในเขตต์แดนได้ และอย่าให้มีความขึ้น อีกฉบับ ๑ เรื่องเมืองเชียงแสนที่บอกมาว่าพะม่าจะมาตั้งนั้นให้ตรวจเตรียมไพร่พลเสบียงอาหารไปรักษาไว้ให้มั่นคง กับได้มีศุภอักษรไปให้เมืองแพร่เมืองน่านเมืองนครเมืองลำพุดจัดไพร่พลเสบียงอาหารไปช่วย ถ้ามีการทัพศึกฉุกเฉินประการใด ให้พระยาราชเสนาปรึกษากับเจ้านครเชียงใหม่จัดการอย่าให้เสียราชการ กับเรื่องที่ร้องมาว่าคนในบังคับไทยอาศัยคนสับเบกต์อังกฤมาเป็นความ พระยาราชเสนาได้ออกหมายประกาศ ๔ ข้อนั้นให้ร่างเดิมว่า ทำเหลื่ออำนาจไม่บอกหารือลงมาก่อน แต่โปรดเกล้าฯ ให้แก้ใหม่ ว่าการที่ทำหมายประกาศนั้นเขาก็ควรทำได้บ้าง เพราะเป็นศาลใหญ่กว่าจะหารือลงมา และจะได้รับตอบก็นาน ถ้าเป็นการฉุกเฉินจะไม่ทันการ แต่ทว่าประกาศที่ ๔ ข้อนั้นเป็นความเลอะเทอะ ไม่มีคุณอะไร เป็นแต่เหลวๆ นักทรงตั้งตำแหน่งข้าราชการหลายนายแล้วเสด็จขึ้น เวลาค่ำเสด็จออกทรงไต่อร์ แล้วกรมหมื่นเทวะวงศ์เฝ้า เวลา ๒ ทุ่มเศษเสด็จขึ้น

วัน ๓ ฯ ๒ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาเช้าโมงเศษ เสด็จออกประทับบนพระที่นั่งอาภรณ์พิโมกข์

โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าสุทธาทิพยรัตน์กับ
 พระเจ้าลูกเธอเสด็จกระบวนรถไปก่อน แล้วสมเด็จพระเจ้าบรม
 วงศ์เธอทรงเรียกข้างพระที่นั่งมาเทียบเกย สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ
 เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศเสด็จขึ้นทรงช้าง พระยาราชวังเมืองประจำหัว
 นายจำยั้งนั่งประคองรักษาพระองค์ไป เจ้าพนักงานกรมช้างอีกนาย
 ๑ ประจำท้าย เดินเป็นกระบวนอย่างน้อยออกประตูสุวรรณบริบาล
 ไปออกประตูวิเศษไชยศรีสมทบกระบวนใหญ่มีทหารหน้า มี
 แตรวง ๑ แแถวทหารหน้าแล้ว ถึงพระยาปราบไตรจักร เป็น ข้างพังคา
 แล้ว ดำรงมัดหวายและนายเวรจำปลดกรมตำรวจนอกประสาน
 มือแล้วถึงข้างพัง นำช้าง ๑ แล้วถึง พังทอง ซึ่งผูกเครื่องกบ ๔ หน้า
 เป็นข้างที่นั่งสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ ถัดมาถึงข้างพังเป็นข้างเชือก
 อีกข้าง ๑ ข้างพังตามอีก ๒ ข้าง แแถวทหารมหาดเล็กแซง ๒ ข้าง
 ท้ายกระบวนพลายชุมพลเป็นข้างพังดาอีกข้าง ๑ เดินกระบวน เลี้ยว
 บ้อมเผด็จดัสกร เลี้ยวลง ถนนบำรุงเมือง ไปประทับที่พลับพล
 เปลื้องเครื่อง ผนวตสุทัศน์ เทพวราราม เดิน กระบวน แห่ พระ
 ยารัตนโกษา มาถึง ที่เทวสถาน กระทำ พระราช พิธี ตรีขัมพวาย
 โล่ ซึ่งชำ ตาม ประเพณี ที่เคยมา ครั้น พระบาท สมเด็จพระเจ้า
 อยู่หัว ทรง สั่ง สมเด็จพระเจ้า ลูกยาเธอทรงช้าง ไปแล้วก็เสด็จขึ้น
 ต่อ กระบวน รถ กลับ จึง เสด็จ ออก ประทับ บน พระที่นั่ง อาภรณ์
 พิโมกษ์ร่อยอยู่ ครั้นข้าง พระที่นั่ง สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอกลับ
 มาถึง ก็เทียบเกย พระบาท สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงรับ ขึ้นจาก

กบข้างเสด็จขึ้นข้างใน วันนี้เป็นวันประชุมเสนาบดีแต่ไม่พร้อมกัน สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเสด็จกลับไปเสียก่อน นอกนั้นยังไม่มีผู้ใดมาจนเวลาบ่าย เจ้าพระยามหินทรากับเจ้าพระยาพลเทพมาแต่ไม่ได้เฝ้า บ่าย ๓ โมงเจ้าพระยาสุรวงศ์เข้ามาเฝ้าไปรเวต แล้วเสด็จออกในออฟฟิศ พระองค์เจ้าดิศวรกุมารนำเด็กอายุ ๒ ขวบครึ่ง เป็นเผือกขาวทั้งตัว ผมและขนตาและขนตัวขาวทั้งตัว นัยน์ตาแดง เวลาออกแสงสว่างแล้วต้องหลับตา ต่อเข้าที่มืดจึงลืมตา เป็นบุตรนายวันทหารอินเเยอเนียมหาดเล็กรักษาศรีพระองค์ขอแปลก ทรงพระกรุณาแก่เด็กนั้นโปรดว่าขาวกว่าคนยุโรปอีก ถ้าโตขึ้นจะโปรดให้มาเป็นมหาดเล็ก พระราชทานเงินทำขวัญให้ ๑๐ ตำลึงกับตุ๊กตาอีก แล้วโปรดให้มารดาพาไปเฝ้าถวายสมเด็จพระนางเจ้าทอดพระเนตรที่พระตำหนักแล้ว เสด็จออกพระเถลิงทรงพระราชหัตถเลขาถึงเจ้าพระยาสุรวงศ์ ร. ที่ ๒๕๑/๕๓ เรื่องเมืองไทรบุรีที่สมเด็จพระยาตอบเข้ามาว่าด้วยการเก่าที่ได้จัดมาแต่ก่อนๆ และในท้ายจดหมายนั้นว่าให้จัดการให้ความโถมันส์ขัดแย้งกันเบาลง ผ่อนให้ยาวไฉนจะดี และที่ส่งเจ้าพระยาสุรวงศ์มากราบทูลว่า ถ้าเข้าได้ ถึง ๒-๓ ปีก็ดีย่าให้ไปในวันในพรุ่งนั้น ขากที่จะสันนิษฐานว่าจะจัดอย่างไร ขอความเห็นท่านเพราะเป็นผู้บังคับการและเป็นเสนาบดีด้วย กรมหมื่นภูเรศเฝ้า แล้วพระศรีสุนทรถวายพระสุพรรณบัฏซึ่งจะตั้งกรมใหม่อีก ๒ องค์ ทรงเจิม

และห่อแพรแดงรัดด้วยไหมเบญจพรรณสีแดง และทรงเซ็นใบ
กำกับพระสุพรรณบัตร แล้วกรมหมื่นพิชิต กรมหมื่นเทวะวงศ์เฝ้า
จนเวลาบ่าย ๕ โมงเศษเสด็จลงไปประทับที่ศาลาพระที่นั่งด้านตะวัน
ตก กรมพระราชวังบวรสถานมงคลมาเฝ้าที่นั่น จนเวลาค่ำ
เศษกราบถวายบังคมลากลับไป เสด็จออกขุนนางที่นั่น พระยา
ศรีอ่านศุภอักษร เจ้านครเมืองน่าน ๒ ฉะบับ ๆ ๑ เรื่อง น้ำท่วมที่
บอกมาครั้งก่อนนั้น ครั้นนี้ได้ตรวจทำบัญชีมีราษฎรชายหญิง
ใหญ่น้อย ตาย ๕๓๘ คน กระบือล้ม ๓๖๑ โคล้ม ๔๓๘ เรือนหัก
พัง ๕๘๕ หลัง ยุงข้าวพัง ๖๕๑ หลัง กับวัดหลายวัด และเรื่อง
ราชการเมืองเชียงแสนที่ได้แต่งคนไปสอดแนม และได้รับหนังสือ
พระยาราชเสนา เมืองเชียงใหม่ให้เตรียมพลพลอีกฉะบับ ๑
ว่าด้วยเรื่องราชการเมืองเชียงแสนได้แต่งคนไปสืบราชการ และ
พวกเมืองเชียงรายมีหนังสือมา ในหนังสือเมืองเชียงรายเรื่องพะม่า
จะมาตั้งเมืองเชียงแสนขอกำลังไปช่วย พระนรินทร์อ่านบอกเมือง
พัทลุงบอกจำนวนสำมะโนครัวที่รับหนังสือพิมพ์ พระยาพิพัฒน์
อ่านบอกเมืองสมุทรสาครขอหีบศิลาหน้าเพลิง จะปลงศพพระครู
สมุทรคุณากร เวลา ๒ ทุ่มเศษเสด็จลงพระตำหนัก

วัน ๔ ๑ ๒ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาเช้าโมง ๑ เสด็จขึ้นทรงรถพระที่นั่งพร้อมด้วยสมเด็จพระ

นางเจ้าเสด็จไปทางถนนบำรุงเมือง ไปประทับ ทอดพระเนตรวัง
 พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณครุ ๑ แล้วเลื่อนรถพระที่นั่งไปประทับที่
 หน้าวังสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ เสด็จลงจาก
 รถพระที่นั่งทอดพระเนตรการที่วังครุ ๑ แล้วเสด็จไปประทับที่สระ
 ประทุมวัน ประพาสในสระอยู่ พระนางเธอเสด็จทรงเรือพระที่นั่ง
 ปิกนิกเรือกลไฟลงไปประทับที่ในสระนั้น ประพาสอยู่จนเวลา
 บ่าย ๓ โมงเศษเสด็จทรงเรือพระที่นั่งปิกนิกเล่นพร้อมด้วยสมเด็จพระ
 พระนางเจ้าและพระนางเธอเสด็จออกจากสระมาตามลำคลอง เรือ
 กลไฟลงมาถึงวังพระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ เทียบเรือพระที่นั่งที่
 สะพานฉนวนในลำคูที่ขุดใหม่เข้าไปนั้น เสด็จเทียบทอดพระเนตร
 อยู่จนเวลาบ่าย ๕ โมงเศษ เสด็จลงทรงเรือพระที่นั่งแก่งทองทั้งแท่ง
 แต่สมเด็จพระนางเจ้าเสด็จกลับกระบวนรถ พระนางเธอเสด็จ
 กลับกระบวนเรือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จมาถึงหน้าวัง
 พระองค์เจ้าหัตถินทร เทียบเรือพระที่นั่งแพลอยสะพานวัง เสด็จ
 ขึ้นบนวังทอดพระเนตรที่จัดการรับกรมนี้ แต่เวลานั้นพระสงฆ์
 เจริญพระพุทธมนต์ เสด็จแล้วทอดพระเนตรที่ต่าง ๆ แล้วทรง
 พระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานตัวสำคัญเงินพระคลังข้างที่อีก
 ๑๐ ชั่งเป็นการช่วย เพราะได้ทรงคุ้นเคยมาแต่ก่อน และเมื่อพระ
 บาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จมาประทับแรม อยู่ที่พระ

ราชวังบวร ก็ได้เสด็จมาทรงเสวยในที่วังนี้ จึงได้เสด็จแวะมาช่วย
แล้วพระราชทานหีบกำไล่อีกใบ ๑ เวลาทุ่มเศษเสด็จกลับพระ
บรมมหาราชวัง

วัน ๕ ๆ ๒ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาเช้าที่วังพระองค์เจ้าหัตถินทร พระฤกษ์สงเวลาโมง ๑
กับ ๓๐ นาที แล้วเข้ามาคอยรับพระสุพรรณบัตรที่พระที่นั่งอมรินท
รวินิจฉัย เวลาเที่ยงเสด็จออกประทับพระที่นั่งโสรณ กรันสุดเสียง
ประโคมแล้วพระศรีสุนทรโวหารอ่านประกาศ แล้วทรงรดน้ำพระ
มหาสังข์พระราชทาน แล้วทรงเจิมพระราชทานพระสุพรรณบัตร
ตั้งพระวรราชเธอ พระองค์เจ้าหัตถินทร เป็น กรมหมื่นบริรักษ์
นรินทรฤทธิ พระราชทานพระมาลาพระแสงถมหีบลงยาตามธรรมเนียม
แล้วเสด็จขึ้น ในการตั้งกรมเช่นเดิมยศทั้งนั้น เวลาบ่าย
เสด็จออก สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์น้อย และต่างกรม
น้องยาเธอ ที่มาประชุมด้วยข้อสัญญาอัน เฝ้าทรงด้วยเรื่องเมือง
ไทรบุรี ที่เจ้าพระยาสุวงศ์ตอบพระราชหัตถ์มาว่าไม่เห็นช่องที่จะ
รับวิวาทได้ แต่ตนคนเดียว ๑ ตนกุฮามิส ๑ ทั้ง ๒ คนนั้นจะได้
เป็นเจ้าเมืองคน ๑ เมื่อจะโปรดเกล้าฯ ให้ผู้ใดเป็นก็ขอให้ตั้งเสีย
แล้วให้ข้าหลวงเรือรบไปรักษาไว้จึงจะควร ที่จะนั่งโต้ตอบกันอยู่
ดังนี้เห็นจะไม่รู้แล้ว และทรงแก้ไขประกาศที่พระยาราชเสนา

ประกาศศาลเมืองเชียงใหม่ ทรงติเป็นข้อๆ ไป เวลาบ่าย ๒ โมงเศษเสด็จขึ้น พระเจ้าลูกเธอเสด็จทรงรถออกทางประตูพรหมไสกา ออกประตูวิเศษไชยศรีไป ณ พลับพลา วัดสุทัศน์ ก่อนเวลา บ่าย ๓ โมงเศษ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิรมหิศ และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าพาหุรัตมณีมัย เสด็จออกทาง ประตูแถลงราชกิจ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออกทาง พระที่นั่งอนันตสมาคม ทรงส่งสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเสด็จขึ้น พระวอแล้วเสด็จออกประทับที่หน้าพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ เสด็จขึ้นประทับบนเกยสูง ข้างพระที่นั่งมาเทียบแล้วทรงส่งสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเสด็จขึ้นข้างแล้วเดินกระบวนข้างไปหน้า กระบวน พระวอไปหลัง แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นประทับ บนพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ เรียกกระบวนแห่เดินมาแต่หน้าวัดพระเชตุพน ถึงใต้พลับพลาลดกานหามลง พระยารัตนโกษาผู้ที่จะขึ้น ขี่ช้างลงเดินมาถึงหน้าพระที่นั่งลงถวายบังคม เจ้าพนักงานคลี่นำ ผลกลับพฤษ์ไปพระราชทาน แล้วกราบถวายบังคมลาเดินต่อไป ถึงเหนือพลับพลาจึงขึ้นคานหามเดินกระบวนต่อไป ถึงหอเทวสถานกระทำพระราชพิธีตามธรรมเนียม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวประทับตรัสกับ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธออยู่จนรถพระเจ้าลูกเธอกลับ จึงเสด็จลงประทับที่บนเกยหน้าพระที่นั่ง สุทไธสวรรย์ จนกระบวนเสด็จสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเสด็จมาถึง เทียบข้าง

พระที่นั่งแท่นเกยแล้วทรงรับขึ้นจากข้างพระที่นั่ง เสด็จมาประทับ
ที่เกยอัมพวรรณพระที่นั่งอนันตสมาคม จนกระบวนพระวอสมเด็จพระ
พระเจ้าลูกเธอ มาถึง สมเด็จพระวอ แล้ว เสด็จขึ้นทางประตูแถว
ราชกิจ เวลาค่ำเศษเสด็จออกในออฟฟิศ กรมหมื่นภูเบศรเข้า
เรื่องมีอ้ายคนร้ายขว้างปาที่หน้าเทวสถาน ว่าขว้างมาจากบ้านพระ
สิทธิไชยบดี จับได้คนในบ้านพระสิทธิไชยมา แล้วพระสิทธิไชย
เข้ามาเฝ้า ทรงต่อว่าๆ เข้ากับบ่าว ให้ส่งบ่าวไปถวายกรมภูเบศร
ชำระ กรมหมื่นเทเววงศ์เฝ้าทรงพระราชหัตถเลขาถึงเจ้าพระยา
ภาณุวงศ์ ร. ที่ ๒๕๕/๔๓ ถึงสมเด็จพระเจ้าพระยา ร. ที่ ๒๕๕/๔๓
ถึงพระยาอัสดงค์ ร. ที่ ๒๕๖/๔๓ เรื่องกรมหมื่นเทเววงศ์จะไป
รับเจ้าหลานควินที่สิงคโปร์ เวลายามเศษเสด็จขึ้น

วัน ๖ ๑๐ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาเที่ยงเศษลยุสติเลโนแวน บุตรแบบเลโนเวลซึ่งเข้ามาเป็น
ครูสอนหนังสือพระเจ้าลูกเธอ ครั้ง แผ่นดินพระบาท สมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเข้ามาเฝ้า จะเข้ามารับราชการอยู่ในเมืองไทย
พระราชทานเงิน ๒๐๐ บาทให้ไปใช้สอย

บ่าย ๓ โมงเศษกรมปวเรศวริยาลงกรณ์ พระองค์เจ้ามนุช
นาคมาณพ พระราชาคณะผู้ใหญ่เข้ามาพร้อมกันในพระที่นั่งบรม

ราชสถิตยัมโหพารไถ่หนังสือพระองค์เจ้ามนุญย์ เหมือนวันก่อน ๆ
 แปลที่ป็นทพาสหุสจันนัเป็นประโยค ๔ แล้ว กรมหมื่นพิชิตเฝ้า
 เวลาบ่าย ๔ โมงเศษกรมหมื่นเทวะวงศ์เฝ้า ทรงจัดพระรูปที่
 จะพระราชทานเจ้าลเบิดวิกตอ เจ้ายอร์ช

แล้วเสด็จออกขุนนาง พระยาศรีอ่านร่างสารตราไปเมืองนคร
 ราชสีมา เรื่องความที่หาว่าผู้ร้ายปล้นช้างและฆ่าเจ้าของช้างตายที่
 เมืองเสละภูมิให้ส่งความมาชำระที่เมืองนครราชสีมา พระนรินทร์
 อ่านบอกเมืองระนองส่งเงินภาษี ๕ อย่างละนับ ๑ ส่งเงินภาษีดิบ
 ละนับ ๑ พระราชทานสัญญาบัตรกรมทหารในและกรมอื่นอีก
 หลายคน แล้วพระราชทานคุมเพชรสำหรับหนึ่ง เงิน ๑,๐๐๐ เหรียญ
 แก่ กรมหมื่น เทวะวงศ์วโรปการ แล้ว พระราชทานเงินแก่พระ
 องค์ติศวรกุมาร พระองค์โสภณพิทย พระองค์สายสนิทวงศ์ องค์
 ละ ๒๐๐ เหรียญ สำหรับไปใช้สอยที่เมืองสิงคโปร์

หนุภรรยาพระอุดรกล่าวโทษพระยามหาเทพและขุนวัฒนาว่า
 เกาะมา รุ่งเงินอากร ที่ค้าง พระอุดรและนายอากรที่พระอุดรรับประ
 กันไว้ ขอทูลเอาพระอุดรกลับก็ไม่ฟัง

เจ้าพระยาภาณุวงศ์ว่ากงสุลโปรตุเกสขอเวลาเฝ้า

พระราชหัตถ์เจ้าพระยาภาณุวงศ์ให้ห็นัดให้กงสุลโปรตุเกสมาเฝ้า
 วันจันทร์เดือน ๒ ขึ้น ๑๓ ค่ำ เวลาบ่ายตามเคย ร. ท ๒๕๔/๔๓

สยามบอกข่าวต่างประเทศ ๑๘ โนแวนเบอร์ พระยาไชยสุนทร
ถวายเรื่องราวหลวงนริศราชกิจเรื่องตึกวัดสัมพันธวงศ์ ว่าตัวไม่มี
ที่อยู่ จะขอเช่าตึกหน้าวัดสัมพันธวงศ์อยู่สิบปี

พระยาไชยสุนทรถวายพระราชหัตถ์ เรื่องตึก หน้าวัดสัมพันธ
วงศ์ให้หลวงนริศฯ เช่า พระราชหัตถ์ถึงวัน พุทธเดือน ๕ ขึ้น ๑๔ ค่ำ
ปณธุ อัฐศก ๑๒๓๘

หนังสือเจ้าพระยาสุรวงศ์ถวายหนังสือส่งบอกพระยากาญจนดิฐ
๒ ฉบับ

หนังสือบอกพระยากาญจนดิฐขอทำนุบำรุงนายฉิมซึ่งเป็นเรื่อง
ราวขอประมุขเงินที่เกาะสมุย ถ้านายฉิม ทำไป จัดขวางพระยา
กาญจนดิฐจะรับทำนุบำรุง

หนังสือบอกพระยากาญจนดิฐขอรับประกันนายฉิม ทำภาษีผล
ประโยชน์ที่เกาะสมุย ส่งเงินปีที่หนึ่ง ๓๐ ชั่ง ปีที่สอง ๔๐ ชั่ง ปีที่
สาม ๕๐ ชั่งตามเรื่องราวนายฉิม

นายเสนอรายงานนักโทษซึ่งจำคุก

นายเสนอรายงานนักโทษซึ่งจำคุกครบกำหนด อ้ายอำทาส
หลวงเบญจางค์ โทษลักเรือ

วัน ๗ ๑๑ ๒ คำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓

เวลาเช้า ๕ โมงเศษเสด็จออก พระวิสูตรสาครดิฐเฝ้าเรื่องจะ
ไปสิงคโปร์ แล้วพระองค์ดิฐเฝ้าทูลเรื่องที่จะไปสิงคโปร์จะให้
จมนัวิตว่าการแทนพระยามนตรี พระยาเทพประชนเฝ้าเรื่องเมือง
ไทรบุรี แล้วกรมหมื่นเทวะวงศ์วโรปการ ๑ พระองค์เจ้าดิศวร
กุมาร ๑ พระองค์เจ้าโสณบัณฑิตย์ ๑ พระองค์สายสนทวงศ์ ๑
เจ้าหมื่นศรีสรรักษ์ ๑ หลวงนายฤทธิ ๑ หลวงสรจักรดยานุกิจ ๑
หลวงสรสิทธิชิตยานุกร ๑ หลวงชลยุทธโยธิน ๑ เฝ้ากราบถวาย
บังคมลาไปราชการเมืองสิงคโปร์ คือไปเยี่ยมเยียนทักถามเจ้า
อาตเบกวิคตอ เจ้าอร์ช ลูกปรีนซ์เวนซึ่งมาเที่ยวทางตะวันตกจะ
มาณเมืองสิงคโปร์ แล้วกรมหมื่นเทวะวงศ์กับลูกของท่านไปทูล
ว่ากรมสมเด็จพระสุรรัตน์ สมเด็จพระนางเจ้า พระนางเธอ ทั้ง
สองพระองค์ แล้วไปลงเรือเวสตราออกจากกรุงเทพ ฯ ไปวันนั้น

แล้วกรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์ พระองค์เจ้าพระมนุญย์ พระ
ราชาคณะผู้ใหญ่ เข้ามาพร้อมกันในพระที่นั่งบรมราชสถิตยมโ
หารดังเช่นวันก่อน พระองค์เจ้ามนุญย์แปลสารสังคหเป็นประโยค
๕ แล้วพระราชทานผ้าไตร ๑ กับปิยมูลค่าราคา ๑๐ ซึ่งแก่พระองค์
เจ้ามนุญยนาคนาณพ เวลาค่ำมีพระราชหัตถ์ ถึงกรมหมื่นเทวะวงศ์
เรื่องเมืองไทรบุรี ๑ ไปรเวด

เจ้าพระยามหินทร^๔เรื่องอ้ายซุ่มอ้ายฉ่ำ

นำเบอร์ วัน จำนวนตัวพระราชทานเงิน ชั่ง บาท อัฐ

๗๕๕ วัน ๑^๓ ๒ คำ พระราชทานทุลกระหม่อม

พระองค์น้อย คำ ระบายเชิง

เทียน และ เทียน ดอกไม้

เครื่องแต่งพระเมรุ ๒๒๐ ๖๒ ๑๖

๗๕๖ วัน ๒^{๑๑} ๒ คำ ทุลกระหม่อมพระองค์น้อย ๑๐๐ - -

พิมพ์ที่โรงพิมพ์เศตติมล ถนนสีพระยา จังหวัดพระนคร

นาชจือ หล่มสาโรช ผู้พิมพ์โฆษณา ๒๘/๑๐/๒๕

